

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

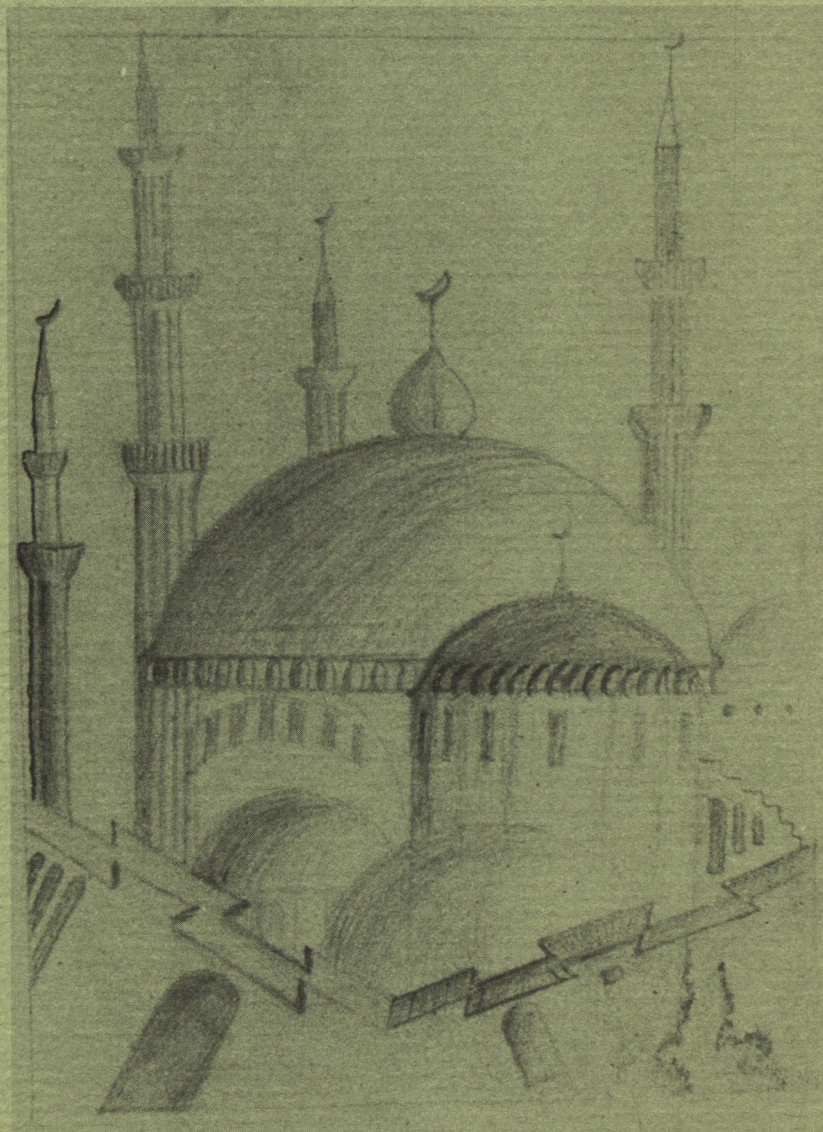
Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

REJSEN TIL SMYRNA

Christen Kolds Dagbog 1842-1847

UDGIVET AF HANNE ENGBERG · GYLDENDAL

REJSEN TIL SMYRNA

REJSEN TIL SMYRNA

Christen Kolds Dagbog

1842-1847

UDGIVET AF HANNE ENGBERG

GYLDENDAL

Omslaget: Kolds tegning af Sofia-moskeen i Constantinopel
Bogen er sat med Linotype Garamond
og trykt hos Poul Kristensen, Herning
Printed in Denmark 1979
ISBN 87-01-95241-2

*Udgivet i samarbejde med Selskabet for dansk skolehistorie og med
tilskud fra Statens humanistiske forskningsråd.*

INDLEDNING

Christen Kolds dagbog fra Smyrnarejsen 1842-1847 blev første gang udgivet i 1888. Den blev da udgivet i forkortet form af *Harald Holm* og med forord af udgiveren. Samme år havde den været trykt som føljeton i Fyns Tidende.

Folketingsmanden og venstrepolitikerens Harald Holm (1848-1903) havde som tyveårig student besøgt Kold på Dalum højskole og var der blevet begejstret for hans person og for hans skole. Efter Kolds død i 1870 fik han af Kolds enke, Kirstine Kold lov til at gennemgå Kolds efterladte papirer og til at udgive dagbogen fra Smyrnarejsen fra Kolds ungdom. 1944 udgav forstander *Ernst J. Borup* Harald Holms udgave af dagbogen med et nyt forord og tillæg af Kold-digte fra rejsen og beskrivelser af ham fra den tid.

Harald Holms udgave er »et skønsomt uddrag« af Kolds dagbog, som han selv skriver i forordet. Kun ca. halvdelen af Kolds efterladte dagbog er gengivet i dens originale form. Resten er forkortet og omskrevet af Harald Holm. Holms ændringer skyldtes, at han ikke mente dagbogen var egnet til offentliggørelse i sin helhed, da den ikke var skrevet med udgivelse for øje. Kolds mange gentagelser i dagbogen, der både består af regulære dagbogsoptegnelser og af kopier af breve han skrev hjem, gjorde, at dagbogen efter Holms mening måtte forkortes ved udgivelse. Dertil kom, at Kolds meget åbenhjertige kritik af præstefamilien Hass, hvis tjener og huslærer han var på rejsen, efter Holms skøn krævede udeladelse af visse passager.

Efter at Christen Kolds efterladte papirer i 1976 er blevet offentlig tilgængelige på Rigsarkivet i København, er det blevet muligt at genudgive dagbogen uforkortet og med Kolds egen retskrivning og tegnsætning. Den fortjener det, og den kan bære at blive præsente-

ret uden forkortelser. Samtidig gengives for første gang Kolds egne små tegninger fra rejsen. Endvidere vedføjes to kort, der viser Kolds rejserute, dels i Sønderjylland, dels ned gennem Europa med angivelse af de vigtigste stednavne, der er anført i dagbogen.

Da familien Hass og Christen Kold startede missionsrejsen til Smyrna 1. oktober 1842, havde de kendt hinanden siden foråret 1838. *Ludvig Daniel Hass* (1808-1881) var dengang sognepræst ved Mjolden kirke i Ribe stift. Han skaffede på dette tidspunkt seminarist Kold en huslærerstilling hos den rige gårdejer Knud L. Knudsen i Forballum by, der hørte til Medolden sogn. *Christen Mikkelsen Kold* (1816-1870) var netop blevet udelukket fra et skolelærerembede i Øster Jølby på Mors på grund af sin virksomhed som gudelig forsamlingsleder der. Kancelliet – der var øverste administrative myndighed for kirke og skole – betragtede den religiøse lægmandsbevægelse, som Kold tilhørte, som farlig for statskirken og statsskolen, som man dengang kaldte den offentlige skole. De gudelige kritiserede kirken og skolen for fornuftsdyrkelse (rationalisme) og præsteherredømme.

Da Kold har været ansat som huslærer i Forballum i knap to år, inddrages han i en ny strid med Kancelliet, da han nægter at overhøre børnene til eksamen efter den befalede lærebog i religion, Balles lærebog. Han ønsker ikke at bibringe børnene kristendoms-kundskab ved tør udenadslæren af denne bog. Hans sognepræst L. D. Hass støtter ham kraftigt i dette oprør, ja han opmuntrer ham ligefrem til det, da det fortsætter hans egen kritik af statskirkens og statsskolens indoktrinering af rationalistiske lærdomme. Hass arbejdede flittigt i disse år på at ophæve kirkens tvang i kristendomsforkyndelse. Han prøvede sammen med andre grundtvigske præster at få regeringen til at gennemføre et forslag om sognebåndsløsning, der ville stille den enkelte frit, således at enhver kunne få den forkyndelse, han eller hun anså for den rette kristelige. Efter hans mening måtte en sådan frigørelse fra statens styring i kirkeforhold følges op af et opgør med statsskolens tvang i religionsundervis-

ning. Derfor støttede han Kolds kritik af Balles lærebog, og de to mænd samarbejdede i fuld enighed om denne sag.

Sommeren 1840 opsiger Hass sit præsteembede i Mjolden i protest mod, at de kirkelige forhold endnu ikke er ændret. Han finder det ret ørkesløst at kæmpe videre for øjeblikket, da mange sogne, bl.a. hans eget, er så døde i åndelig henseende, og han tænker derfor på at forlade landet og først vende tilbage, når kirkens forhold er blevet løst på en tilfredsstillende måde. I mellemtiden vil han missionere i udlandet. Han fatter da den storstilede plan at ville missionere i oldkirkens egne, Grækenland og Mellemøsten, hvor han vil bibringe hedninge, jøder og katolikker det lutherske og grundtvigske kirkebegreb. Han vil gå i apostlenes fodspor og vælger sig Smyrna i Tyrkiet som udgangspunkt.

Hass henvender sig samme sommer til Dansk Missionsselskab for at få økonomisk støtte til disse planer, og selskabet går efter nogen tøven ind på dem. Dansk Missionsselskab havde aldrig før haft udsendinge i disse egne og foretrak egentlig at udbygge den vestafrikanske mission på Guldkysten og den ostindiske i Trankebar. Men selskabet bøjer sig for Hass' planer, men vil dog ikke betragte Hass som formelt udsendt af selskabet. Selskabets bestyrelse vil give ham penge til rejsen og støtte ham det første år. Mere tør den ikke love.

Efteråret 1840 forlader Hass Mjolden og slår sig ned i København. Det vakte stor opsigt i kirkelige kredse, at en præst opgav sit faste embede for så usikker en rejse som den, Hass nu ville begive sig ud på. Det var ikke sket siden Hans Egedes dage, sagde man, og mange anså ham for noget sindsforstyrret. Mens Hass bor i København, underholdes han af missionsselskabet. På rejser rundt i landet til gudelige og grundtvigske kredse prøver han at skaffe flere penge til missionsrejsen.

Foråret 1841 er han i Mjolden, hvor han henter familien (hustruen og to små børn), der er blevet i præstegården nådsensåret ud. Da Christen Kold, der stadig bor i sognet, ikke har kunnet få nyt embede, foreslår Hass ham at tage med på missionsrejsen til Smyrna

som ledsager og hjælper for de voksne og lærer for børnene. Kold tager imod tilbudet og flytter til København til familien Hass efteråret 1841.

I det år der går, før de kommer af sted, forbereder Hass sig ved at lære sprog og dygtiggøre sig som homøopatisk læge eller naturlæge. Kold forbereder sig ved at gå i bogbinderlære og får sommeren 1842 svendebrev som bogbinder. Hvis missionsvirksomheden skulle slå fejl, måtte de kunne ernære sig på andre måder.

Missionsselskabet giver efteråret 1842 Hass 1200 Rigsdaler til rejsen og 600 Rigsdaler til at indrette sig for i Smyrna. Desuden kan han regne med 1200 Rigsdaler at leve for det første år derude. Derudover består der ingen faste aftaler mellem dem. Hass er ikke tilfreds med den økonomiske aftale, men må acceptere den. Han slutter af den, at han da også står frit til forkyndelsesmæssigt at gribe missionen an, som han vil, og at han kan lade sig støtte af det engelske missionsselskab, hvis han også sender beretninger til det.

Efter at de rejsende under store strabadser, økonomiske vanskeligheder og låntagning undervejs er kommet til Smyrna, får Hass udbetalt penge til det følgende år af den danske gesandt i Smyrna, svejtseren Hr. de Jongh. I løbet af dette første år klager Missionsselskabet flere gange over, at Hass endnu ikke har sendt en missionsplan hjem, og at han efter de hjemsendte artikler at dømme, hvor han skriver han lærer græsk, forbereder sig mere på at reformere græsk-katolske end på at omvende hedninge, hvilket Missionsselskabet mener, han bliver understøttet for at forsøge på. Hass forsvarer sig med, at vejen til de tyrkiske muhammedanere går om ad de indflydelsesrige græske kristne. I den følgende tid prøver han at lære arabisk, tyrkisk og hebraisk for at komme i gang med at omvende hedninge og jøder. Han lover ikke hurtige resultater.

Da Hass har været i Smyrna 3½ år vender han tilbage til Danmark uden de store missionsresultater. Han er stadig i gang med at lære sprog. Men hans hustrus pludselige død to et halvt år efter en barnefødsel og hans eget dårlige helbred tvinger ham til at vende

tilbage til Danmark nogen tid for at få børnene passet der. Han har dog ikke opgivet håbet om et godt missionsresultat i Smyrna.

Efteråret 1846 vender han tilbage til Smyrna med Missionssekselskabets støtte til endnu et års ophold i det fremmede. Han har da giftet sig påny og efterladt de to mindste børn hos den første kones familie i Sønderjylland. Efter endnu et halvt år i Smyrna giver han op. Han skriver hjem, at han nu har døbt to jøder, men han ser, at de nok mest har ladet sig døbe på grund af de verdslige fordele, det bringer dem gennem bekendtskabet med ham. Hass' eget helbred er stadig dårligt, hans nye kone lider stærkt af hjemve, og hans sprogkunderskaber er endnu mangelfulde trods megen flid med at lære sprog. Han ser, at han ikke har haft »Aandens særlige Evner til at opvække mange«, som han skriver til Dansk Missionssekselskab, da han er hjemme igen i august 1847.

Den femårige missionsrejse har for Hass forkyndelsesmæssigt og økonomisk været en fiasko. Det indser han selv efter hjemkomsten. Missionssekselskabet har ikke fået valuta for sine penge, og derfor tilbyder han at betale tilbage, hvad han mener, han skylder selskabet: 1600 Rigsdaler til afbetaling med 100 Rigsdaler om året. Foråret 1848 får han præstekald i Hals og begynder at betale sin gæld til selskabet tilbage. Inden han forlader Smyrna, låner han 200 Rigsdaler af Kold, som han også får betalt tilbage.

Kold gik det fagligt og økonomisk bedre i Smyrna. Han flytter marts 1844 fra præstefamilien og slår sig ned som bogbinder i Smyrna. Dagbogen fortæller, hvorfor forholdet mellem Hass og Kold ikke kunne gå i det lange løb. Hass havde regnet med i Kold at få en personlig tjener og lærer for sine børn. Kold regnede sig imidlertid som Hass' jævnbyrdige, der ville dele onde og gode dage med familien, men ikke være den underordnet. Han regnede også med at skulle være opdrager for børnene sammen med forældrene, men heller ikke i denne stilling blev han regnet for ligestillet med de voksne. Han måtte opfatte sig som en underordnet, hvis han ville falde til i familien, og det ville han ikke. Dagbogen er hans trøst og

opmuntring i den tid, han er nødt til at finde sig i forholdene. Den kan han betro sig til, og hans betroelser giver ham styrke og selvtillid.

Allerede på rejsen kritiserer han i dagbogen familiens pengeforbrug og nedværdigende økonomiske behandling af ham. Selvom Kold stærkt føler, han ikke blir behandlet efter fortjeneste, bærer han dog forholdet til familien Hass med tålmodighed og godt humør. Bidske sidebemærkninger og ironiske antydninger af problemerne med familien er dagbogen dog fuld af.

Dagbogen giver et meget levende og fortættet billede af Kolds personlighed på rejsen til Smyrna og det første halvår i Tyrkiet. Han er da 26 år gammel. Han har menneskelige og skolemæssige konflikter bag sig, men man fornemmer stærkt, at det ikke er en mand, der er slået ud, der her udtaler sig. Han tager bevidst rejsen som en mulighed for at udvikle sig videre. Hans evne til at opleve og suge viden til sig peger fremad i hans tilværelse. Hans fortælleevner og vældige selvfølelse møder vi også senere i hans liv, da han er den berømte skolemand i Dalby og Dalum. På Smyrnarejsen sker en vigtig del af hans dannelse til dette arbejde.

Kold sagde selv senere om sit Smyrnaophold, at det lærte ham tre ting: at nøjes med lidt, at se på hele menneskeslægten som een stor søskendeflok med samme guddommelige bestemmelse, og at tie stille. Lærdomme han fik brug for, da han startede sin egen skole for voksne i 1851. Han kunne da nøjes med lidt økonomisk, han havde fået en baggrund for sit grundtvigske historiesyn at fortælle ud fra, og han kunne tie stille til de intriger og fornærmelser, som skole- og præstemyndigheder udsatte ham for i årene, der kom.

Kold lærte også at arbejde hårdt i Smyrna – og han lærte penges værdi at kende. Stadig fristede guldets magt mig i Smyrna, sagde han siden. Han fik efter en hård start med få kunder og næsten ingen penge efterhånden gang i sin bogbindervirksomhed, da missionsselskaberne og konsulaterne, som Hass kendte, sendte ham bøger at indbinde. Han fik svende i sit brød, og han kunne spare penge op.

Regnskabet sidst i dagbogen viser fremgangen år for år. Da han foråret 1847 begiver sig på rejse hjemad, med skib til Triest og derfra til fods til Thisted, hvor hans forældre boede, har han et par hundrede spanske Piastre syet ind i foret. Dem bruger han som startkapital til den private skole, han starter efteråret 1851 i Ryslinge, efter at grundtvigske og gudelige venner har samlet penge ind til ham, og efter at det offentlige har givet ham et lille tilskud. Han har da erfaring, viden og styrke til at satse egne og andres penge på det nye skoleforsøg.

Og skoleforsøget lykkedes som bekendt. Kolds »højere Folkeskole« for voksne i Ryslinge og siden hans friskole for børn i Dalby blev forudsætningen for de danske folkehøjskoler og friskoler, som vi kender dem den dag i dag.

Kold skrev i sit liv meget lidt om sit arbejde som skolemand. Han var det mundtlige ords mand og havde iøvrigt ikke megen tid til at skrive. Foruden et par småartikler i tidsskriftet Dannevirke fra 1840, har han skrevet en afhandling om børneskolen i 1850 (trykt 1876), og en tale, han holdt om sit liv på det grundtvigske vennemøde i København i 1866 er blevet ordret skrevet ned. Dagbogen fra 1842-47 giver et vigtigt tilskud til viden om denne særprægede mand fra et tidspunkt, hvor han ikke er kendt endnu, hvor hans planer om at lave egen skole er ubestemte og usikre, men hvor vigtige personlige forudsætninger for at lave den blev lagt.

Som rejseskildring virker Kolds dagbog frisk og levende. Vi følger ham på ruten fra København med dampskib til Flensborg og derfra videre med privatbefordring over Hamborg til Berlin, herfra med den nyåbnede jernbane til Dresden og videre til Wien. Derfra sejler rejseselskabet på floden Donau til Konstantinopel og derfra over Ægæerhavet til Smyrna, det nuværende Izmir. Vi undres med ham over det, han ser og oplever og spekulerer med ham på, om han – og familien Hass – mon slipper godt fra det fantastiske foretagende, de er startet på: at ville gå i apostlenes fodspor og omvende folk i de gamle bibelske egne til sande kristne.

Hanne Engberg

Christen Mikkelsen Kold
Foto ca. 1860

Ludvig Daniel Hass
Foto efter maleri af Chr. Poulsen, Berlin 1842

1842 Octbr 1.
Kjøbenhavn

Om Morgenens Kl 4 forlode vi¹ Kjøbenhavn med Dampskibet *Caroline Amalia*, og blev fulgt til Toldboden af Mad Hass, Jomfr Hass, Hr. Quistgaard, Skipper Petersen og Amagerpigernes Broder,² der kastede Anker. Vi vare alle vel, især Børnene, og den meste Sorg vi havde, var en Læderkoffert, som vi savnede; men til vor store Glæde var den ombord, og Fejltagelsen viste sig deraf, at Mærket var blevet den afreven. Med strygende Fart foer Dampskibet frem, og snart skuede vi Kjøbenhavn i det Fjerne, hvis talrige Huse skjulte sig bag hverandre, som vare de bange for at lade sig see. Derfra og sydpaa mødte Øjet intet majestætisk, og blide og fordringsløse, som de vare opdukkede af Havet vare de danske Øer i deres Udseende.

Kallehauge

Kallehauge. O, hvor venlige ere dine Kyster mit Fødeland! Søen skvulper op mod Skoven, og Quæget søger ikke forgjæves sin Næring ved Havets Rand. Vi ankom til Kallehauge Kl 12 og Mad Hass var lidt søsyg.

Udenfor Vordingborg gjorde jeg en Sømands og hans Kjærestes Bekjendtskab. Han var en temmelig original Fyr med et brunt Ansigt og godmodige Træk. Hans Kjæreste en lille rund nydelig og veltilfreds Pige underholdt sig velvillig med mig om min forehavende Rejse og i Samtalens Løb kom hun til at fortælle mig at hendes Kjæreste skulde rejst til Amerika. Jeg meente at hun skulde med; men hun svarede ganske naiv: Jeg vil naturligvis ikke rejse med ham uden i Egenskab som hans Kone. Til Gjengæld strøg han hende Haaret fra Øjnene og rettede hendes Lue med en Mine og Udtryk som man vel kan forestille sig.

Søndag d 2.
Flensborg

Kl 11 kom vi til *Flensburg*, hvor Bryggen var ganske opfyldt med Folk, som ville modtage *Caroline Amalia*. I Flensburg logerede vi hos Kurker. Der skulde det nu afgjøres naar vi igjen skulde komme der, og Pastor Hass paastod at paa Onsdag maatte jeg være igjen der, for at fortsætte Rejsen. Vi, Mad. og jeg gjorde os lidt vrede saagodt vi kunde, (og dermed drev vi det saavidt at *Torsdag Middag* maatte vi være i Bramstedlund). Derpaa afrejste vi fra Flensborg og kom denne Aften til *Middelby*,³ hvor Selskabet maatte overnatte, fordi Kulden var for streng. Der logerede vi hos en *Baggesen*, som var i Familie med Digteren, men han havde kun en eneste poetisk Plet paa det ganske Legeme, nemlig Næsen, hvis Aandelighed slog ud i røde Pletter, og gjorde mange Udhuse til den store Bygning. Derfra til Bramstedlund hvor vi traf den gl Mutter Ivers⁴ i bedste Velgaaende. Med største Hast forlod jeg Bramstedlund for at komme til *Forballum* og drog afsted Kl 11. Paa Vejen var jeg inde i en Gaard der hedder Vindtved, hvor jeg kom i Samtale om Rejsen o.s.v. Under Samtalen saae hun, Konen, til en Pakke Bøger, som jeg førte med mig. Deriblandt var en svensk Psalmebog, og da Konen ønskede at høre hvorledes dette Sprog klingede, bad hun mig om at læse et Stykke for sig, og da jeg læste den Psalme: Hvad min Gud vil det skee, bemærkede Konen, at maaskee de Svenske vare Christne. Da jeg deri gav hende Ret fandt hun det ganske forunderligt, at de Svenske vare Christne.

d. 2den Mid-
delby

Vindtved

Tønder Gam-
melby

Derfra til *Tønder* over *Gammelby*. Den gamle Ole Kromand i Gammelby vilde til Afskeed fortælle mig en Historie. For mange Aar siger han blev en Vold til som du der skal følge med ned til *Søndergaard* paa følgende Maade. Det var nemlig da *Trøborg* blev bygt, at Grev *Rantzow* ofte kaldte Bønderne til sig for at traktere dem. Engang bad han dem om Forlov til at tage saa megen Mark til sin Ejendom, som han kunde ompløje mens Præsten prækede. Bønderne som godt kunde lide Greven, gav dertil deres Samtykke, og han ompløjede da dette Stykke som Volden viser, sønden for Vejen.

Sønderg. Schads Forballum Derfra til Sønderg, Schads⁵ og Forballum. Hvor blanke dine Lys skinne i Natten! Herren give at dit aandelige Lys maa udbrede sig vidt omkring dig! Mine Fødder kunde ikke nær følge mit Hjertes Higen, endskjøndt jeg løb saa let paa de velbekjendte Veje, hvor enhver Plet var mig kjær, og mindede mig om de behagelige Aar jeg der oplevede. Hvilken Glæde tænkte jeg, at see de kjære Venner endnu engang. Da jeg kom til *Niels Andersens*⁶ Gaard, var det min Plan at logere der, men da jeg bemærkede Høvle og andet Snedkerredskab i Vinduerne, fandt jeg det bedst at være hos *Knudsens*.⁷ Da jeg kom der, fandt man endda nogen Vanskelighed ved at lukke mig ind; thi *Mitte*⁸ spurgte hvem jeg var, hvilket jeg ikke vilde svare paa, da jeg vilde overraske dem. Hr *Jensen*⁹ lukkede da endelig op, og Mad *Knudsen*, som var selv afklædt, og min ejneste *Maren*¹⁰ som var i Seng kom snart paa Benene, og jeg føelte mig saa vel i de Kjæres Kreds. I 2de Dage var jeg der og forlod dem om Morgenen for at være efter Ordre om Middagen Kl 12 i Bramstedlund. Men da *Jacob* som kjørte med mig kom der, havde Pastoren forandret sin Beslutning og blev endnu *Fredagen* over, hvorfor *Jacob* kjørte med mig til *Braderup* hvor jeg besøgte *Peter Marcussen*, kjørte hjem om Aftenen med P. Marc til *Glaser Kro*, og der kom *Jacob* og tog mig med hjem, dermed gik den 7de og om Morgenen Kl 10 efter mange Speculationer forlod vi, efter et smerteligt Afsked med Mad's Moder, Bramstedlund og drog til *Middelby*.

d. 6te

Glaser Kroe den 7de

Flensb.

Rejsen fra Bramstedlund til *Rendsborg* gjorde vi i Selskab med *Fedder* og Joh. Hansen, og Jens Andersens Broder. I *Flensborg* toge vi Afskeed med *Peter Hansen* og *Frederikke*, og den første forærede Hr Pastoren en Guldring. –

d. 8tende

Fra *Flensborg* kom vi med en Vognmand *M. Klinckes* Befordring til *Rendsborg* hvor vi indtraf – sildig om Aftenen.

I *Flensborg* vilde jeg gjerne have talt med *Carsten Christiansen*, hvis Kone og Datter *Agate* jeg talte med, han selv var ikke hjemme,

d. gende

hvorfor jeg søgte ham *in Burgerverein*, men der var han ikke, mit Navn blev skrevet i Foreningens Protocol, og dermed gik jeg. Paa Vejen til *Rendsborg* bemærkede man at jeg var bleven meget doven og magelig, nu Herre Gud! Vi ere jo alle Mennesker. Dernæst at dersom jeg ikke kunde være mere underholdende, saa var jeg en daarlig Rejsefælle. Homeuret var godt til *Rendsborg*, vi logerede *im Printzen*, et godt Logis. Om Aftenen var Fedder, Jens Andersen og jeg ude at see *Rendsb.*, men det var mørk, dog besaa vi de 3 dobbelte Fæstningsværker om *Rendsborg* og Grev Geerts Huseren i *Rensborg* stod for min Sjæl. Der tog vi Afskeed med dem, og forlode *Rendsborg* om Morgenen d. gende, altsaa Søndag. Det var haardt at komme saa tidlig op, og Kudsken maatte vente 1 Qvarteer. Mørk var det, men saare behagelig, paa den foregaaende Dags Døsighed, fulgte for mig en saare behagelig Stemning, jeg bad inderlig for mine kjære Venner i *Forballum* og *Thisted*.¹¹ I god Stemning ankom vi om Middagen til *Kellinghusen*. I *Kellingh.* spiste vi til Middag hos Hr. *Klinken*. Peter sad hos mig ved Kudsken og sov; men da vi kom ind i Byen glemte jeg alting over Beskuelsen af den smukke venlige By, og især en paa højre Haand værende Terasse, saa jeg tabte en lille grøn Kaabe; men som jeg var saa heldig at faae igjen, da den var optagen af ærlige Folk, og jeg dog i min Sorg havde saa megen Tydsk at jeg godt kunde gjøre mig forstaaelig. Jeg fik den altsaa tilbage, og Rejsen gik for sig i den samme Vogn, en stor holsteensk med Dækkener som en Omnibus. Derpaa gjennem *Bramstedt* paa Vejen til *Altona*. I denne Tid sad jeg hos Kudsken, en karl som var født i en Kro, *Springhirtz*, norden for *Kellingh.* Han underholdt mig på Vejen med Tydsk, som da han tidt kom til *Hamborg* var meget forstaaelig. Kl. 10 om Aftenen kom vi til *Altona* i en rigtig Rejse-Homeur, et daarligt Logis fik vi *in slesvigholsteinischer Hof in Altona*. Vi fik altsaa godt udsovet i *Altona*, og da jeg havde banket og børstet Præstens og mine Klæder, som vare slem medtagne paa Rejsen skulde han, Peter og jeg ud at see os om i Byen. Vi passerede altsaa *Hamborg Bjerg* efter at han havde gjort Peter og mig Tiden saa lang saa lang. Derpaa gik vi ned

Mandag

d. 10ende

Tirsdag d. 11te

til *Alsteren*, hvor Branden¹² havde været, det saa ynkelig ud, og maatte nødvendig gjøre et stærkt Indtryk paa os, især hvis vi c: jeg havde seet det i sin Kraft. Derpaa gik vi langs *Alsteren* og kom til *Esplanaden*, derpaa igjen tilbage til et Sted der var bygget i Floden og kaldes *Alster Pavilion*, der fik vi 2 store Glas Viin og Kage. Derpaa skildtes vi ad. Det er sandt, der talede vi med en Stiftamtmand Tygesen som vilde til *Paris*. Præsten gik sin Vej i Byen, og *Peter* og jeg gik langs ad Volden til *Altona* hvor vi spiste til Middag. Om Eftermiddagen flyttede vi der fra til en Gjæstgiver *Meyer in holsteinische Haus i Esplanaden*, hele Dagen var Madammen i en rigtig Rejse-Homeur. Børnene vare noget urolige, og alt var saa temmelig confus, dette smittede maaske H. saa at han ikke heller var ganske vel. Men jeg morede mig fortræffelig over at Folk kunde forstaae min *Deutsch*, og ved at see de mange Ting. Naar man vil have Fornøjelse af Rejsen maae man kun leve for Øjeblikket. Jeg var ude paa Hamburger Berg at høre om *P. C. Jacobsen*, men han var for halvandet Aar siden weglauften, ved denne Lejlighed blev jeg bekendt med en deel Skoemagere. Saasart jeg traf et Menneske som jeg vilde tale med, spurgte jeg immer: Können Sie nict Dänisch sprechen? lød Svaret derpaa Nein, saa foer ich wieder. Jeg kan ikke tale tydsk men faaer jo til et. Kennt Sie mich eine Schumacher Meister hier, alt *Jacobsen* heist, ich volte ihm gern finden, ich glaubte die Oldgesellen wissen möchte wo ihm zu finden war o. s. v. Diese Slags Deutsch verstehe die Leute sehr gut.

Er der en Deel af Hamburg som er saare prosaisk, og som alene bærer Præg af den travle Kjøbmandsaand, og er der een Deel som bærer Præget af den dybt frafaldne Menneskeand, saa er der ogsaa en Deel som synes helliget Kunsten og Poesien nede ved *Alsteren*. Der vare Jungfernstieg paa den ene Side, *Alsteren* og derover Volden med Møllerne og de skønne Huse paa den anden Side, dernæst de afbrændte Ruiner paa den tredie Side afgive et sjældent Skue, og vækker Menneskeanden til Betragtning af sig selv og sin For-

hold til Skaberen og Skabningen. Kl er nu halv 12, en Bøn for mine Kjære, og derpaa i Seng. Herren holde sin Haand over os Alle.

Ak hvad ere vel vi Mennesker med ald vor Digten og Tragten? Kun Støv og Aske.

*Hamburg den
12te Octb.*

Det var altsaa den anden Dag henlevet i Hamborg; men fattig paa Nyheder af Vigtighed. I Formiddags var die Frau in eine sehr schlechtes Homeur, und die Kinder vare gans balstyriske. Paa min gamle Viis befalte jeg dem de Ting der vedkom mig, med nogen Bestemthed. Dette var for haardt for Madammen, som nok ønskede at man talede til hendes Poder med mere Høflighed. Dertil svarede jeg, at det stedse havde været min Forholdsregel at tale saa lidt som muligt med dem; men naar jeg skulde befale dem noget saa ønskede jeg nok at blive adlydt, imidlertid skulde jeg end mere for Fremtiden lægge Vind paa saa meget som mueligt, ikke at befale dem noget. Dermed endtes den Debatte, hvori enhver vil kunne see at jeg vandt en total Sejer.

Om Eftermiddagen var Herskabet ude at besee Staden til Vogns, jeg skulde været med; men da jeg havde et Brev for Hr. Bogbinder-svend *Nielsen* at besørge *in Patimalie Strase in Altona*. Saa gik jeg derud fik fat paa en gammel Sømand, og talde Deusch mit ihm der ganze Weg aus und zurück. Da jeg Kl 6½ kom hjem var Hr Pastoren ifærd med at tælle sine Penge som han havde faaet vexlet, og faaet preusische Luidors imod Sedlen für. Paa Vejen langs med Havnen saae jeg den store Masse Skibe og forundrede mig über dass die Elbe nicht breiter war. Om Aftenen skrev jeg disse Linier og vilde gjerne have begyndt paa et Brev til min ejneste *Maren*, men det faaer nok udsættes til en anden Gang.

Skriftprøve af brevet til Maren, trykt s.22

Hamburg d. 12. October 1812.
im Holsteinischen Haus in
dem Esplanade.

tejlige Brev

Minnefulde Minde! Ennæst vil jeg dig tag godt god, og
derfor tak. For den høfligste og fremsendte Breve og mig
den 3. October; thi minde er nu meget og
denne for mig var dig en gammel Brev og det er
meget. Det gik mig forresten undt at jeg ikke selv
med dig mere endes var, da det og jeg en anden
med sig selv. Men nu minde og med den
Brev for mig, som siden jeg forlod dig; som det
for mig for en Brev og en mig, med alle de
med af den mange Brev, Galathea og den som
afsendte i Hamburg. Gjællat for mig at
Brev som det minde og det er det og det
var et Brev i en Brev og det er det og det
i Brev. Den Brev og det er det og det
gjællat med Brev, og var den Brev og det
færdigt Brev. Minde minde og det er det
Brev og det er det og det er det og det
at det er det og det er det og det er det
var for det er det og det er det og det
gjællat minde og det er det og det er det
med det er det og det er det og det er det
den Brev og det er det og det er det
den Brev og det er det og det er det

Hamburg d. 12 October 1842,
im holsteinischen Haus in
den Esplanade.

Min ejneste Maren! Brevet vil jeg dog begynde paa, og da først takke dig for den Kjærlighed hvormed du modtog mig da jeg *den 3de October* besøgte dig; thi endskjøndt du var voxet og bleven stor, saa var dog den gamle Kjærlighed ikke rustet. Det gjør mig forresten ondt at jeg ikke fik talt med dig men Tiden var saa kort, og jeg maatte tale med saa mange. Mange smukke og mærkværdige Ting har jeg seet siden jeg forlod dig; men Intet har gjort større Indtryk paa mig end at see Ruinerne af de mange Huse, Paladser og Kirker, som ere afbrændte i Hamburg. Hvilket højroestet Vidnesbyrd om at Menneskeværk er Intet! Det hvorpaa var arbejdet i over hundrede Aar, laae paa 3 Dage i Aske. Den Kirke du seer her paa Tegningen er nu ganske nedbrændt, og var den ældste Kirke i Norden, helliget St. Peder. Hvor mange Hænder har ikke været beskæftiget med en saadan Bygning? Hvor megen Sved er ikke runden for at opføre den? Hvor mangan Kunstner har ikke troet at hans Deel i dette Værk maatte gjøre ham u dødelig? Hvor mange Slægter have ikke været stolte af at eje en saadan Mindesmærke fra de gamle Dage? Og alt er forgjæves, ødelagt i en eneste Dag.

Boitzenburg
d. 13de

Da Hr Pastor Hass i *Hamborg* havde bragt i Erfaring at Dampskibet som foer ned ad *Elben* ofte løb paa Grund, og at det var et lille ubetydelig Skib, besluttede han at tage til Vogns til Berlin; til hvilken Ende han accorderede med en Foermand¹³ at kjøre dette Stykke Vej omtrent en 38 Miil. Om Morgenen den 13de holdt i Gaarden en ret beqvem Wienervogn med 2 dygtige Heste for, og i god Stemning forlode vi Kl 9 Hamburg. Dens Forstad paa den sydøstlige Side er særdeles smuk og de mangfoldige Lyststeder ere udstyrede med en Yppighed og aande en Blødhed som er ukjendt i Danmark. Derpaa passerede vi *Bergedorff* og gjennem det lauenburgische havde jeg den Glæde at see Kong *CR s d VIII s* Navn paa

Post- og Bomhusene. Derpaa kom vi om Aftenen til Lauenburg og med denne By tog vi Afskeed med Fædrelandet. En meget smuk Vandmølle i en malerisk Eng er det sidste Punct, og en smuk hvidmalet Bro er Grændsen for vort elskede Fødeland. Stedse havde jeg meent at fremmed Land maatte see anderledes ud end vort Eget; men Mecklenburg vedbliver i samme Smag, kun lidt opad i Landet er Egnen vistnok meget smuk; men det var mørk saa vi ikke kunde see det. Homeuret var godt, og vor Kudsk sov den gandske Dag, hvorfor vi kom sildig til *B.* Værten er Dänen og hans Hushol- der ligesaa.

Vornau d. 14de Kl 5 forlode vi *Boitzenburg* i godt Homeur, og udmærket godt Vejr. Egnen deromkring oversvømmedes af Elben; men det seeværdigste var den over al Maade nydelige Chasee, omtrent en 10 Aelen bred, og en Smule rund, saa at Vandet kunde afløbe og dertil var en brolagt Rende, derpaa var en Fodsti ved hver Side 2 Alen bred, og med en lille grøn Kant. Fodsiden paa den højre Side var ophugget og belagt med Sand, men paa den venstre Side var den haard. Vejen selv var haardere og jevnere end Asphalt. Den Deel af det mecklenburgische som vi kom igennem var meget daarlig, Bønderhusene forfaldne og Kirkerne over al Maade daarlige. *Samsdorff*, som var den næste By efter *Boitzenb.* havde en Kirke, hvis Mure vare opførte af ubehugne Kampesteen, og Taarnet var et med Fjæl udenover, samt tækket med Straa, og alt dette i den mest ynkelige Forfatning. Om Middagen kom vi til *Ludvigslust*, som kun udmærkede sig ved et ret smukt Slot, omtrent som en af Slottene paa *Amalienborg*, og lige overfor Slottet paa den anden Side af Vejen laae Slots Kirken, paa hvis Front var anbragt ✠ .¹⁴

I den anden Ende af Byen laae *Storhertugens Sommerpalais*, et nydeligt lille Huus; men bygt af Træ, i Nærheden deraf laae et Lystslot *Villa Gustava* i en meget smuk Have. Derfra kom vi til *Grabau*, en lille fattig By omtrent som *Holstebro*. Der havde jeg

det Uheld, men det var dog paa den anden Side af *Ludvigslust*, da jeg vilde staae ud af Vognen, at slaae et af Vinduerne itu, da Kudskene kjørte lidt i det samme, derpaa blev ikke videre agtet. Imellem *Ludl* og *Grabau* bemærkede Mad. at jeg var nok ret i min gamle Skik, da jeg ret havde moret hende med at snakke tydsk. Pastoren har paa hele Rejsen havt et meget god Sundhed og sjældnen god Homeur, hvorimod Mutter og Børnene især om Morgenene, naar vi skulle staae tidlig op ere en Smule sære; men – vi ere jo alle Mennesker. Efter *Grabau* kom vi til *Warnau*, og dermed til preussischen Staat, som lod sig kjende ved de mange flakte Ørne og brogede Kjæppe.

Aldrig saasart havde vi sadt Fod paa preussisk Grund førend den strenge Regjering her begyndte at genere os, idet vi maatte udpakke alt vor Tøj for at faae det efterseet og fortoldet. Vi logerede i et stort Værtshuus lige overfor Toldhuset, og da vi kom ind i Stuen sagde jeg strax at jeg var tilfreds vi havde min ejneste *Maren* at spille for os; thi i Værelset hvori vi boede var et meget smukt *Fortepiano*. Kl er nu 9, og jeg maae i Seng. Imorgen Kl 5 maae vi igjen op, da vi skal kjøre 12 Miil. Iøvrigt gaaer alting godt, og Rejsen har hidtil været saare behagelig. Herren give sin Naade til, at alt maae gaae vel. Børnene ere meget glade ved Rejsen hidtil og særdeles sunde. Pastoren var i Aften en Smule krank, som dog snart gik over, og Mad var en Smule i daarlig Homeur. Hvordan mon det gaar med *Refslunds*¹⁵ *Examen*? Jeg kan nok forstaae at det glæder H at fortælle Folk om hans forehavende, nu begyndte Rejse, hvilket han altid gjør med en vis Beredvillighed, altid udhævende visse Puncter s.t. Ex.: Jeg har nedlagt mit Kald, og rejser nu – uden at være bunden o.s.v. Nu, vi ere jo alle Mennesker, og vi have en ypperste Præst, som er bekjendt med vore Skrøbeligheder. Folkene i det meklenburgische kan ikke berømmes for Skjønhed; thi endnu har jeg ikke seet en eneste smuk Menneske.

D. 15de

Det var altsaa den første Dag under preussisk Regjering. Kl 10 kom vi til *Perleberg* en ussel Stad hvad det udvortes iøjnefaldende

angaaer, husene ere her som hidtil i Preussen meget gl og forfaldne. I *Perleberg* stod en gl Kjæmpe af Stammen hvem han var ved jeg ikke, en sær gl Mand og en temmelig smuk Pige forefandtes i Værtshuset. Staden havde 2de Kirker tæt beliggende ved hverandre, hvoraf den ene ikke blev brugt da den var for gammel. Fra *Perleberg* kom vi til *Kyritz* en lille ussel by; men med meget skønne Anlæg i den søndre Ende. – Fra *Kyritz* til *Fritzack*¹⁶ hvor man højtideligholdt den preus. Königs Geburtzdag, hele Byen var oplyst og Papirløgter fandtes paa enkelte Steder. Et meget smukt Værtshuus, *Stadt Rom* forefandtes, hvorpaa vi tog ind, spiste stegt Fisk og drak Boullion, samt fik os en halv Flaske Rinskviin dertil. 2de dejlige Værelser bleve os anviste til Soveværelser, og Opvarteren, meget begavet, viste Hr. Pastoren med stor Gestivitet, at die Comoditen forefandtes i Nærheden af Værelserne. Da slig Opdagelse naturligviis ikke kunde være uden Vigtighed for et saa blandet Selskab, fandt Hr Peter sig ogsaa foranlediget til at spørge, hvad det var for en Tingest Opvarteren viste Faer, og omendskjøndt hans lille Moder fortalte ham paa Dansk hvad det var, syntes han dog at en nærmere Deelagtighed i dette saa Hemmelighedsfulde maatte være nødvendig for ham, hvorfor han forlangte højrrøstet at vide og see hvad det var. Derpaa tager Faer ham ved Haanden for at vise ham Dyret; men Moer gider ogsaa nok seet den samme, hvorfor hun løber bagefter og glemmende Botilde inde i Stuen. Bothilde, som ingenlunde glemmer Moer, bliver ganske vreed ihu over den Uopmærksomhed, ikke tages med i dette hemmelige Raad. Denne sin Misfornøjelse giver hun saa lydt og tydelig til kjende, at Faer, forladende Alt, løber bagefter hende og dasker hende lidt. Brønde farer hun frem, ændsende Intet, ligesom de gamle Børsærker; til sidst fanget og overvundet af Moer. At beskrive denne Misfornøjelsens Graad som paafulgte i Moderens Arme er et aldeles forgjæves Forsøg. Da nu endelig jeg selv, hidtil ørkesløs Tilskuere; nu fremtrædende for de andre i Stykket, og tillige formildende det tragiske Indtryk, spørger: Var det ikke en Kuffert jeg skulde hente i Gaarden? fandt Mad sig ikke beføjet til at svare, vistnok menende,

at slige Spørgsmaal om saa uvigtige Ting ikke her var paa sin Plads, hvor Pedersen havde bragt Faer i Alvor, og hvor det kjærmoderlige Hjerte leed saa meget. Dermed endtes den Dag i det preussiske. Det var ellers en streng Dag fra kl 6 m til 9 a sadde vi paa Vognen, og kjørte i det Hele 12 tydske Mile. Imorgen skal vi om Gud vil see Berlin.

Søndag d. 16de Om Morgenen Kl 7 satte vi os igjen paa Vognen, og i bedste Homeur fortsatte Rejsen igjennem en saare ussel Egn. Elendige Bondebyer, hvori Herred Fogdernes og Chasee Opsynsmændenes Huse samt Kroerne stak underlig af. Herredsfogdernes Boliger vare som smaae Lystslotte, nogle endog med Taarne og Spire. Kirkerne vare opførte af utilhugne Kampsteen, og saa ud som om de i lang Tid reent havde været forladte. Derfor forundredes jeg saa meeget mere ved at see *Berge* Kirke, af Udseende og Bygningsmaade som *Frue* Kirke i Kjøbenhavn. Den ligger paa et højt Bjerg og er omgivet af gode Marker, ligesom ogsaa Bøndernes Huse ere meget tækkelige af Udseende. Derfra kom vi til *Spandow* en stærk Fæstning 2 Mile fra Berlin, den har to Rader Volde og Grave. Her vil jeg dog bemærke, at de samme Kjøbstæder have en Muur omkring sig omtrent 3 Alen høje maaskee en Levning fra ældre Tider. Den hele Vej fra *Friesack bis Berlin* talte jeg Tydsk med Kudsken. Mit Tydsk kommer sig hver Dag.

Berlin Ja hvad skal jeg sige om *Berlin*, den er wunderschön. Fra *Spandow* til *B* er 2 Mile, og de 1½ af disse kjørte vi i *B's* Forstad. Saasart vi havde naaet Spidsen af det høje Bjerg som rejser sig op fra *Spandow*, skuede jeg en grøn Taarn i det Fjerne. Det var *Charlottenborg* Slot, den preussiske Königs Sommerresidents, og det er i Sandhed et prægtigt Slot. Imorgen mere om Berlin.

See hvilke Vogne, Wiernvogne, Droscher, Karether i hundredevis. Omnibusser med 6 Hjule under. Indfarten til *B*. ligner Frederiksberg Allee; men kommer man indenfor Porten saa, ja saa er der

ingen Sammenligning. Alt paa det pragtfuldeste, intet er sparet man skulle troe det er bare Paladser og Kongehuse. Kommer man gjennem der Strasse *Unter Linden*, hvilke Slotte, man tænker ikke at de ere bygte, men at de ere blevne til ved et Trylleslag. Vi havde nær ikke faaet Logis, thi igaar var det Kongens Geburtsdag og om faae Dage skal der være Marked saa Pladserne var optagne, dog fik vi Plads, 2 smaae Værelser i *Gasthofe die Palmbaume i Ratstrasse*. Hr Pastoren bestilte Øl og Mad til mig og sin lille Kone, og derpaa gik han i Byen. Pigen bragte derpaa et Glas Øl, og hvorved var den Mærkelighed at Glasset var 3 Qvarter høj, med et Laag, og fuld af godt Øl. Dertil 3 stk. Smørrebrød af Kage, 1½ Finger tyk, med tyk Smør og Svejzerost, var 1½ Qvarter lang og ½ Qvarter breed. Altsammen ganz paa sin gammel tydsk. Mad. læste i sin Psalmebog og knurrede lidt over Smørrebrødet; men jeg forstod den Ting bedre, og spiste den op imens. Den brusende tydske Øl er sandelig ikke at kaste Vrag paa, og havde det tydske Folk holdt sig til den, havde det vist ikke haft saa mange Vindsakke¹⁷ som det har. Dog seer man hist og her en gammel ærlig Tydsker, som er undkommen af den store Syndflod.

Mandag
d. 17de
Octb. 1842

Saasnart jeg var paaklædt i Morges gik jeg hen at opsøge Maler *Paulsen*¹⁸ som var kjendt med Hr Skræddermester *Leidersdorff*¹⁹ for at hilse denne fra ham. Efter at have talt endeel om Sygeforeningen i Kjøbenhavn og denne her i Berlin, gik Samtalen over paa Foreninger og Selskaber i det Hele. Han fulgte nu med os ud at besøge Staden, og vare da heldige nok til at komme ind i den store Domkirke, som just ikke udmærkede sig sønderlig enten ved Skjønhed eller Storhed, og var ikke nær saa smuk og stor som Frue Kirke i Kjøbenh. Forresten tager den sig godt ud udenfra, da den har en stor og 2 smaae Kugler med Spire. Denne Plads hvorpaa Domkirken, Museet og Slottet er udstyret med en sjælden Elegans. Derpaa saae vi den ægyptiske Museum, og dette stadfæstede saa levende den Betragtning af Ægypterne, at de vare Dødens Dyrkere. Disse Mumier ere omvundne Ligkister med Lig i, og ligne et

Svøbelse Barn, kunne oplukkes paa det Halve, og da først kommer Liget tilsyne indsvøbt i en stor Mængde Klude eller som det vistnok i sin Tid har været kostbare Linklæder. Liget har antaget en graalig Farve, men er i det hele taget godt conserveret. Store Afguder af Steen, deels af almindelig Graaesteen, Kampesteen, deels af sort Marmor, de grimmeste Figurer, meget lig efter Djævle, nogle have Dyrehoveder, andre Menneske Hoveder; men alle have de en spøgelseagtig Anstrøg, enten det nu kommer deraf at den Aand der har skabt dem meer eller mindre har havt Paavirkning af ham, al Afguderiets Fader, eller at vi have taget disse Billeder til Mønster, naar vi ville afbilde Menneskets Fjende, og at dette fra Barndommen indpodede Billede, er sammensmeltet med Begrebet om ham.

Om Eftermiddagen var jeg med Maler *Poulsen* paa den berlinske Kunstudstilling, som i det hele taget efter min Forstand, ikke var bedre end den danske, men en umaadelig Størrelse. Maler *Poulsen* havde derpaa følgende Portraitter, Den danske Konge og Dronning, Kongen af Preussen, Kronprindsen af Preussen og et par til som jeg ikke erindrer. De vare malede paa Elfenbeen, og virkelig meget fine og smukke. Af Malerier var efter min Smag et Maleri forestillende *Huss* paa Rigsdagen i Costnitz²⁰ for de chatolske Præster, det skønneste. *Huss*'s Ansigt vil jeg vist aldrig forglemme, det blege udtærede Alvorsansigt, den faste Tro, og deraf følgende Urokkelighed stod godt udført. Den urolige til hverandre hvidskende Præsteskare var meget godt udført. Dernæst et Stykke hvorpaa 3 Piger var anbragt under et stort Træ, hvorigjennem Solen skinnede, at Belysningen faldt saa skarp i smaa Partier paa dem. Ligeledes en Dame der holdt sin Haand for Lyset. Dernæst et lille Pigebarn der lignede min ejneste Maren. Om Aftenen bød jeg *Poulsen* hjem paa et Kop Chocolate o.s.v. I Berlin forærede Hr Pastor *Hass* mig en smuk Snustobaksdaase. Mit Uhr fik jeg repareret hos en Uhrmager *Jørgensen*, en Fynbo af Fødsel. Her forlod vi vores Kudsk som havde lært mig Tydsk i 4 Dage paa Vejen mellem Hamburg og Berlin.

1842 Tirsdag
d. 18de Octb.

Tirsdag Morgen havde vi travlt med Indpakning, og Kl 10¹/₂ forlode vi Gjæstgivergaarden, og i en flyvende Fart, og med en dødelig Angst, ankom vi tidlig nok, i en god Drosche til den Ende af Berlin hvor Jernbanen begynder, som gaaer til Leipzig. Vi havde Plads i II Vognklasse, som kostede 19 preussiske Thaler²¹ for os alle, og Vognen fra Hamburg til Berlin kostede 138 lybske Mark.²² Vognen var som en god Omnibus. Følgende Riim som jeg gjorde paa Vognen vil tjene til Beretning for i Dag.

Dampvognen mellem Berlin og Kötchen.²³

Hvor vi dog farer afsted som en Piil!
See, har vi dog ikke nu kjørt en Miil?
See ikkun der! nej nu er det forbi!
Det var nok et Huus med en Skildvagt udi.

O see, o hold dog en Smule kun her!
O hold! Lad os see disse yndige Træer!
Sikke dejlige Taarne der hæve sig op
Med gyldene Kors paa den gyldene Top!

Tys nu, nu brøler den kuldsorte Dværg
Nu er vi jo vistnok ved Wittenberg.
Mon det er Aanden af Munken saa stærk
der endnu som før standser Jætternes Værk?

Nej Luther, du hviler, din Aand seer kun ned
Paa Folkenes store Forfængelighed.
Ej Theser paa Wittenberg Kirkedør,
Kan bringe i Aande dem nu som før.

Huh! Nu farer vi videre fort,
Skove og Marker de løbe bort.
Elben vi skue paa venstre Haand
Skibene langs den grønne Strand.

Kirker og Slotte sig skjule brat
Inde i Skovenes mørke Nat.
Hist er Banen jo skaaret ned,
Jordens Skjød faaer selv ej Fred.

Loftet vi har er en Landevej,
Staden Roslau vi seer nu ej.
Bonden kører derovenpaa,
sært det er dog at kjøre saa.

Saa der kommer et Locomotiv!
Ret som et Lyn der os farer forbi!
Bare den ikke faaer fat i os!
Saa vil det give et dygtigt Ross.

Elben vi nu passere maae,
Neptuns Døttre de vandre derpaa,
Egnen er her som et Paradiis,
Skove og Slotte vechselviis.

Dog jeg kjender en skjønnere Egn
Skjøndt den ikke har Skovehegn.
Aaen er blaae, og Engen er grøn,
Drengen er munter, og Pigen er skjønn.

Herre! Hvor er din Godhed stor
Selv mod denne din faldne Jord!
See hvor *Dessau* er yndig og skjønn,
Skoven omkring den lysegrøn!

Bønderbyer i Skovens Ly
Lege rundtom Sommeriby.
Dessaus Slotte saa venlige smaae
Smilende løbe og see derpaa.

Anhalt Dessau den yndige Dal
Hurtig vi gennemskyde skal,
Tvende Maskiner er nu spændt for,
Hurtig nu gaaer det surr ur rurr.

Leipzig

Ved *Jüterbogk*²⁴ skulde vi holde i 3 Minutter. Pastoren var inde at faae sig et Glas Viin, og jeg maatte i en Hast ud til Madammen og Børnene med et Glas Øl. Alting maatte skee i Hast, saa jeg glemte min Hat, da i det samme Maschinen brølede. Men Madammen raabte: Hut, ein Hut, og saaledes fik jeg min Hut igjen. Kl. 9 kom vi til *Leipzig* og disse Linier er skrevne ved et Voxlys i Hotel Stadt *Rom*. I dette Øjeblik siger Præsten og Mad at jeg maae snart gaae i Seng da Voxlyysene ere dyre. De ere allerede nedpakkede. Kl er 11 1/2.

Onsdag
d. 19de Octb.

Sikke Bygninger der ere ved Jernbanen i Leipzig, et Huus med 3 Taarne hvorpaa veje det preussiske Flag, et Huus med 2 Taarne, den anhaltchkanske²⁵ Jernbane tilhørende. Af Mærkværdigheder i Leipzig:

1) Den Plads hvor Universitetet er paa den ene Side, og Postgaarden paa den anden, det er vistnok een af de skønneste Postgaarde i Verden.

2) Slottet, en stor gammel befæstet Bygning, der har et Taarn der nu benyttes af Astronomerne.

3) Den store Domus Kirke hvor Peter og jeg vare inde, og en Leipziger Küster²⁶ viste os med en sjælden Beredvillighed. I Sacraet hængte Billederne af alle *Superintenderne* siden Reformationen. Kirken er uhyre høj og svær, men ikke pragtfuld.

4) Ikke faae Skilter saas her som have græsk og hebraisk Opskrift, hvilket kommer deraf at Folk fra Odessa, Smyrna og Jerusalem komme her til Messe.

Vi spiste idag til Middag ved *Table d'hote*, og fik Kartoffelsuppe, fyldt Kalvebryst og Budding, dertil ½ Flaske *St. Julien*. Vi leve meget godt, og Præsten er i særdeles god Humeur, og saa overmaade artig at det er en Lyst. Imorges stod jeg op Kl halv otte, klædte mig paa, bragte vore Klæder ned til Tjeneren som skulde børste dem. Kl 9 fik jeg Ordre at skaffe Thee. Jeg gaaer ned til Pigen og forlanger Theewasser; men hun kommer med en Karaffel Vand at drikke. Præsten maatte nu ligge i Sengen og vente; men der kom ingen The. Til sidst kom vi da efter, at Pigen vist ikke havde forstaaet mig, og Hr. Pastoren som immer har været paa Nakken af mit Tydsk, udbryder: Ja er det ikke det, som jeg altid har sagt, at de ikke forstaae *Kolds* Tydsk. Nu maatte jeg da afsted andengang og det hjalp; men kom dog ikke førend Manden var opstanden. Nu skal jeg ud med Madammen og Børnene.

Denne blev en ynkelig Fart; thi hvor disse Børn ere maae den gode Tone forsvinde; thi omendskjøndt man gjør alt hvad der staaer i ens Magt for at fornøje baade dem og deres Moder, saa ere de dog dem selv og hende saaledes til Byrde at alt er forgjæves.

Ak Herre mine Dage vare hidtil Udlændigheds Dage, og Du alene ved om jeg her i Verden skal finde et Hjem; men rimeligt er det vel at jeg ikke finder det før hos dig. O saa giv mig da din Kraft til, at jeg levende maae troe og i Troen beskue det Hjem, som Du har bestemt Dine, at mit Hjerte deri maae finde Hvile og Fred; thi ak din Fred har jeg end ikke tilegnet mig, og mit urolige Hjerte er syg og sorrigfuld. Verdens Uro uden om mig og inden i mig er mig til Byrde. Men du Herre giver Kraft til at bære alle Byrder, naar Din Fred indkommer i Hjertet. O saa mind mig da kraftig ved din Hellig

Aand at jeg fra denne Dag giver dig Lov til at stride den gode Strid i mig, som haver den glædelige Sejer, Amen!

Det var da altsaa Enden paa denne Dag, og Du Herre veed alene hvad de kommende Dage skulle give! Du alene veed om jeg mere skal see mit elskede Fædreland og dem som ere mit Hjerte kjære. Du veed ogsaa at jeg nødig vil henleve mine Dage i et fremmed Land, og Du veed tillige at jeg gjerne vil udføre det Kald, hvori jeg nu er, og som jeg troer Du selv har kaldet mig til. Vore Dage henrinde som en Skygge, og kun een Liv har du beskaaret os her, saa det er ingen Under at vi som endnu desværre kalde Jorden vor Moder, see med Ængstelse den ene Dag bortrinde efter den anden.

*Dresden d. 20
October*

I Stadt *Coburg*.

Tidlig om Morgenen da Klokken var fem en Tjener sig meldte, Sigende høflig i Døren: Die Uhr hat fünf geschlagen. Ud af Lejet jeg stod, og flux mig i Klæderne skyndte For at vor Rejse betids vi atter kunde fortsætte. Snart paa Benene var det hele forsamlede Selskab, *Peter* og kleine *Bothilde* kun nødig Sengen forlode. Da nu alting var færdig, vi Rejsetøjet var iført Holdt ved Døren den sorte ildudspyende Drage,²⁷ Sadt paa Ryggen af den vi foer afsted som en Lynild Snøftende, brølende foer den afsted som en Stormvind.

Snart jævnsides den øvrige Jord, og snart højt hævet derover. Snart gennem Klipper hvor mørk det var som om Natten, Lige igennem den banede Vej, som til den var lavet. Sort det var i Jordens Indvold at kjøre. Ogsaa med eet forstummede hele det sladrende Selskab. To Gange stille vi holdt for at bede og Kræfter at samle. Ned i sig slugte det graadige Dyr vel hundrede Kurve, Fulde af Kul og tre Tønder Vand for Tørsten at stille.

Uden for *Meisen* og stille vi holdt og beskued
Denne saa smukt beliggende Stad i Hjertet af Tydskland.
Lavt begynder den nede ved Engen.

Og langsomt sig hæver op til Toppen af Bjerget.
Midt paa Skraaningen ligger et Slot saa graaligt
Hævende højt sig i Skye med sine mangfoldige Spire,
Som naar en Gubbe erfaren af Alder
Hæved sin Stemme med Kraft i de Unges Forsamling.

Bjerge sig hæver paa Bjerge, og over dem alle
Hæve sig Bygninger smaae ret formed som Slotte.
Skove og Bjerge og Huse afvexlende fryde
Vort Øje og Hjerte ved Kraften de aande.
Granerne knejse paa Bjergene, ranke som tusinde Spyde.
Højt over disse sig hæve Kirkernes Taarne i Dresden
og med et frygteligt Brøl forkyndte Dragen vor Ankomst.

Kl. 7 forlod vi Leipzig og Kl. 10½ vare vi i Dresden. Peter og jeg
vare først ude at see Staden, og om Eftermiddagen ogsaa Præsten,
hans lille Kone og Børnene samt mig selv som skrev dette, ude at see
os om. Af alt hvad vi saa fandt jeg intet skjønnere end den catholske
Slotskirke.

Imorgen mere derom.

Da vi rejste fra *Leipzig* var saa temmelig bestemt at vi den 21
skulde rejst videre; men da vi ald vor Anstrængelse uagtet, dog ikke
kunde naae *Triest* til den 1ste November, og Dampskibet saa igjen
afgaaer derfra den 26de, saa kunde vi ligesaa godt udstrække Rejsen
i disse 10 Dage, som ligge i den Tid i *Triest*. Derved blev det saa, og
vi blive altsaa i Morgen ogsaa i *Dresden*.

Den 21. Octb.

Da vi imorges var opstaaet, jeg stod op Kl. 7, og det var bleven aftalt hvorledes alting for denne Dag skulde indrettes, gik jeg Kl. 8½ ind i Byen for at see den skønne Slotskirke, efter at i forvejen den Bestemmelse var taget, at Kl. 9 skulde Hr. Pastoren og hans Kone og Børn møde mig der; for at jeg da kunde passe Børnene i 2 Timer, mens de saae Billedgalleriet, og jeg da fra 11 til 1, mens de passede Børnene kunde see det. Jeg saae først Kirken, som jeg vil forsøge at beskrive. Den var en 8te kantet Figur , paa den ene Side var et temmeligt højt Taarn som hvilde paa Søjler, og Spiret hvilede ligeledes paa Søjler; forresten i samme Smag hvad Bygningsarten angaae som Marmorkirken i Kjøbenh., alt lysesgraat Sandsteen. Kirke Skibet bestod af 2de Etager, hvoraf den øverste var en Deel mindre end den nederste, og begge Etager foroven besatte med Menneske Figurer, nogle smaae og andre store. Endeel og vel Alle vare Statuer af Apostler, Disciple og Helgener. En Mand med en Krumstav omgiven af Engle sad paa en ophøjet Plads i en Niche i Taarnet, og paa nederste Etage stod endeel Mænd og Quinder og bad om og modtage Syndforladelse o.s.v.

Inden i Kirken var stor Simpelhed, og med Undtagelse af en 10 meget smukke Malerier, fandtes intet mærkværdigt. Der var aldeles Intet der kunde støde.²⁸ Saaledes var et Billede forestillende *Franzisco* liggende død med et par Kurve under hans Hoved, og en Neger samt en Christen bedende over hans Lig, og en Hund liggende ved hans Fødder, og Engle som med Velbehag saae ned paa den hele Gruppe. Han var Missionair blandt Indianerne. Desuden de almindelige Billeder om Christi Fødsel, Maria med Barnet, samt Opstandelse og Himmelfart o.s.v.

Desuden var der et Billede forestillende en Grev *Benno* fra Oldenburg, som siden blev Bisp og prædikede Christendom i *Meissen*. Om ham skrev jeg i Kirken følgende Linier:

Hr. *Benno* opslog sin Læresal
Paa gamle *Meisens Gade*,
Han lærte i Guds frie Hal
Om Synd og Sjæleskade.

Sin Greve Krone for Oldenburg
Han agter ikke lige
Med Kronen som de Christne faaer
I søde Himmerige.

De Bønder komme i Flokkeviis
Fra Slottet komme heel Mange
..... krævende Tugtensriis
..... forlange²⁹

Dog Ilden som var her ovenfra
Hensmelte et Klippehjerter.
Med Korsang hørte hr. *Benno* paa
De Daab og Nadver begjærte.

Hr. *Benno* aldrig blev forglemt
Men vel det Ord som han lærte
Derfor drog Morten Luther frem
det Ord for sørgende Hjerter.

Efter længe forgjæves Venten kom Pastoren og hans Familie. De gik da hen for at see Billedgalleriet; men kom først hjem Kl. 12. Jeg gik vel derop, men da der luktes Kl. 12³/₄, var jeg der kun 5 Minutter, og fik altsaa ikke dette verdensberømte Malerisamling at see. Efter at have spiiist 3 Retter Mad, og drukket 1/2 Flaske rød Viin som Hr. Pastoren ivrig paastod var sachsisk Viin, fordi han baade kunde kjende det paa Smagen og den Friskhed hvoraf det aandede, og derpaa havde talt en Deel om Viin i det Hele og Enkelte, forlode de Huset ledsaget af en Lejetjener, som stod paa Gangen til Herskabet

blev færdig, for at see endeel andre Mærkværdigheder i Byen. Og da Bothilde ikke maatte gaae med fordi hun var for lille, og hun desuden var søvnig, saa maatte jeg blive hjemme for at passe paa hende.

I den ene Ende bag Alteret i Slotskirken var anbragt et Alter hvor man communicerede, og i den anden Ende ogsaa et, som ellers benyttedes til at bede i, da der var anbragt overalt Bedestole. Disse to Ender vare af Marmor af forskjællig Coleur, og toge sig meget smukt ud. I den ene af disse Altere var anbragt et Reliquie-Skab af Glas. Mens jeg var der, var den saakaldte stille Gudstjeneste, og en meget smuk Tavshed næsten Dødsstille var udbredt over det Hele.

Dresden er en lille By ikke saa stor, og heller ikke saa smuk som Kjøbenh. Bygningerne ere gamle, og de offentlige Bygninger endog temmelig forfaldne. Men naar man seer den ved Solens Nedgang i Tusmørke da er den meget smuk. Vi stode paa Volden og saae ud over den skjønnne Elben. Slottet og Slotskirken til Venstre, det skjønnne oplyste Theater ligefor, paa den anden Side Elben og de høje Bjerger, og det forunderlige Skjær Solen har, naar den er gaaet ned bag Bjergene, afgive et sjældent Skue. Imorgen skal vi om Gud vil med en Wienervogn til Wien, da Bestemmelsen at gaae med Dampskibet til *Prag* idag er blevet forkastet.

Prag d. 23de

Da jeg igaar havde noget ondt i mine Tænder, og i det Hele ikke var saa meget vel tilpas kom jeg ikke til at skrive.

Vi forlod altsaa Dresden igaar i ret god Humeur, i en dertil lejet Wienervogn, som fra Wien var der og altsaa a la Retour tog os med. Der indtraf paa denne Tour intet mærkværdigt uden de skjønnne Egne vi kom igjennem, og som naturligviis gjorde et ubeskriveligt Indtryk paa mig. Store og smaae Bjerger, nøgne og skovbegrøede Bjerger, Bakker og Dale, Skove og Marker, Enge og Moser laae imellem hverandre, med de skjønnne Bønderhuse, som vi endnu kun have seet i Sachsen. Den Skikkelse som Jorden i disse Bjergegne har

Arbesau

antaget, ligner fuldkommen det oprørte Hav, naar en Hvirvelvind kaster sig i den, og Bølgerne væltende sig op til alle Sider, dog immer beholdende en Hovedretning. Allerskjønnest blive dog Egennen mod *Arbesau* hvor der er oprejst et Monument for en Feldtherre, den 17. September 1813.

Alt er hidtil gaaet saare vel, god Sundhed, Penge nok, og alt efter Ønske. Dermed forlode vi Konge *Sachsen*, som i det Hele er et meget smukt Land, og efter det udvortes at dømme et Land, hvori Indbyggerne befinde sig vel. De sachsiske Soldater ere meget skjønnne, især Kavalleriet, som vi see trække og skjønnne Heste og ranke Karle. Vel ere Folkene her i Almindelighed smukkere af Ansigtstræk end i Preussen, men man finder dog kun faae smukke især Fruentimmer, hvis Ansigtstræk ere noget grove.

Vi forlode altsaa *Sachsen* og kom til *Böhmen*.

Pirna

*Pirna*³⁰ er den første böhmiske By, og straks saae man ogsaa Forandring, idet Værtshusene vare opfyldte med Folk, som spillende Kort, drak Øl, en umaadelig Mængde Øl, af store Glas med Laag over, som vel kunde rumme 1 Potte. Disse Kruse vare aldrig fra Munden, og jeg kan ikke sige andet end at det var et smukt Syn at see de stærke grove Böhmere placerede med de store Kruse. Det böhmiske Sprog er ikke godt at forstaae, men de dannede Folk kunne Tydsk, saa man dog godt kan slaae sig igiennem.

Töplitz

Ganske mærkeligt er det her at være i et catholsk Land. De mange Christusbilleder ved Landevejen, den Mængde Kors og Helgenbilleder ved Kilderne, og paa Bjergene, de Mange Capeller og smaae Bedehuse, de store Klostere og usle Bønderhuse, ere fuldkommen svarende til det Begreb man faaer ved at læse om de catholske Lande. Jeg havde noget Tandpine om Aftenen da vi ankom til

*Töplitz*³¹ om Aften Kl. 8 den 22. October. Men om Morgenen Kl. 5 da vi igjen forlod den, var jeg ganske rask, omendskjønt jeg nok kunde mærke at Forkjølelsen endnu ei var forbi. Meget koldt er det her paa Bjergene, og vi havde en Hagebyge, saa vi dog ikke ganske slipper for Vinteren. Forresten kan vi rigtignok ingen Forskjel kjende her paa Klimaet naar den lette Bjergluft fraregnes; thi det er ligesaa koldt her som i Danmark.

Her saae vi ogsaa første Gang Bjergfolk, klædte i Læder, med smaae Skydskind for og bag, ganske røde af Stoffet i Bjergene, med deres Hakker paa Skuldrene. De vare smaae bredskuldrede Folk, og vare vist nok vante til stræng Arbejde. Paa Vejen fra *Töplitz* til *Prag* kom vi tvende Gange over *Elben*, paa Pramme akkurat som *Anders Dichmanns*,³² jeg ventede at komme til *Forballum*; men forgæves. Saasnart mit Øje lukkes er mine Tanker og min Sjæl i Danmark, dog kan jeg ikke sige andet end at Rejsen fornøjer mig meget, og Pastor *Hass* er saa overmaade flink i sin Omgang at jeg virkelig maa glæde mig over ham. Hans lille Kone gnaver engang imellem fordi jeg ikke følger Børnene nok, men det lader jeg som jeg ikke forstaaer.

Fra *Töplitz* kom vi over *Loboritz* og *Doxun*³³ til *Prag*, paa Vejen vare Fæstninger og Slotte i Mængde; men Bønderne vare forarmede og usle Huse næsten overalt paa denne Vej. Om Aftenen Kl. 9½ kom vi til *Prag*, og tog ind i Gjæstgivergaarden *Der goldene Engel*.

Prag

Mad var i daarlig Homeur og havde ondt i sin Mave, jeg havde ondt i mine Tænder, og Selskabet var temmelig traurig. Da jeg var kommen i Seng blev mine Tænder saa gale som de nogen Tid har været; hvilket gik snart over og jeg faldt i Søvn. Kl. 7 stod jeg op og fandt Herskabet i Senge, hjalp Bothilde over til sin Moder i Sengen. Skrev paa Madseddelen for Hr. Pastoren.

Da jeg kom ud paa Gangen mødte mig foruden 2de Barberer ogsaa en gejstlig Mand, en meget smuk Mand iført en sort Kappe

som var Sørgekappe. Han var en Munk af de barmhjertige Brødres Orden i Prag, som ville tigge om Bidrag og da Pastor *Hass* ikke var oppe og jeg ingen Penge havde, saa kom han igjen. Disse b.B. havde nemlig her i Byen oprettet et stort Hospital hvor Folk af alle Nationer blive optagne og frit plejede. Der havde i det sidste Aar været 2de Danske.

Da Kl. var 9 gik jeg med die Kinder ud at spadsere. Den 1ste Mærkværdighed vi traf vare Bønderkoner som sadde paa Torvet og handlede med varm Spise: Suppe, Gaasesteg o.s.v. Folk kom da og fik lidt Suppe i en Skaal for 3 Kreuzer,³⁴ og dertil en Skee spiste det strax op paa Stedet og fortsatte deres Vandring. En anden Kone havde et hundrede stegte Gjæs med sig som hun hug itu og kastede i en stor Pande. Folk købte da et Stük til 1 Kreuz og et andet Sted et Stük Brød og gik videre, spisende Stegen paa Gaden. Derpaa gik vi ind i et par Kirker, thi alle Kirker staae aabne hver Formiddag, og fra 3 om Eftermiddagen. Vi saae altsaa *St. Gallus* Kirke, som kun var meget lille; men havde et *Jomfru Maria* Billede af Guld med hvide Omhæng omkring, og udstafferet med megen Flitterstads overalt i Kirken. Overalt vare smaae Voxpraaser anbragte som de forskjellige Folk sætte foran deres Helgener, og en stor Mængde Folk af alle Stænder ligge omkring i Kirken for at bede, stedse Herrer og Fruer, Bønder med deres Kurve paa Ryggen, Tjenestepiger med deres Kurve og Spande, alt i en broget Vrimmel sysselsat med at bede.

Franciskaner Kirken, med en stor Mængde Bedehuse anbragt rundt om Hovedkirken, mange smaae Voxbilleder hængende i Traade og fasthæftede med Knappenaale i. De store Billeder, som Folk hengave, forestillende dem selv og deres Børn, som de saaledes have indviet til deres Helgener. Derpaa gik vi hjem, spiste til Middag braun Suppe, Oxekjød med Rødbeder, Kalvesteg med Kartofler, og Æblekage. Dertil ½ Flaske bömisk Viin og ½ Flaske Burgunder, for vi saae kun Middagsmad hver anden Dag. Peter og især Bothilde drak dygtig Viin, jeg drak 3 Glas.

Jeg sidder her i mit lille Kammer i min Sopha og skriver disse Linier. Børnene lege Heste og Kudske, en Stoel er Vogn og 2de andre ere Heste. Mine Tanker de løbe saa vide, snart i *Thisted* hos mine Forældre og Sødskende, snart i *Kjøbenhavn*, snart i *Forballum*. *Niels Andersen, Fedder, Hans Hage, Niels*, min ejneste *Maren* o.s.v. Hvor jeg dog mangler et Menneske, som jeg kunde sige alting til, fortælle hvad der ligger mig paa Hjerte, om min Længsel efter *Forballum* o.s.v.

Børnene have idag spist den ganske Dag, snart eet snart et andet. Middagsmad 3 Retter, 2 Glas Viin hver, Kage, Æbler, Vindruer, Æbler, Hindbærsaft o.s.v., nu end da en god Aftensmad; og Bot-hilde skulde i Seng. Mad trak hende af Klæderne lige ved Bordet, og den lille tog Særken op lige foran Præsten og jeg, som sadde og spiste, da hun var næsten afklædt, forlangte hun en Portion Flæsk. Derpaa gav jeg mig til at lee, bemærkende, at hun havde ædt den ganske Dag. Præsten loe ogsaa; men Mad blev rød i Hovedet, og paastod at hun intet havde faaet. Jeg sagde naturligtvis at jeg meente heller ikke hun havde faaet noget, og dermed stillede den Sag i Beroe. Jeg troer forresten at de bliver forrykte disse Børn; thi naar der ikke sidder et Stykke i Munden paa dem, gaee de og grynte hele Tiden. Men jeg c: jeg selv, jeg kan correkse dem.

*Taschlau*³⁵
d. 25de

Fra *Prag* til *T.* er 10 Mile. Vi forlode *P.* om Morgen Kl. 6 og indtraf alt vel inden Borde til *T.* Kl. 9. Kun Børnene, og det endda kun Peter var gnaven, og satte hele Selskabet i slet Lune, da man generede sig baade ved at straffe ham, og at lade ham vedblive. Endelig kom de da begge i Seng. Paa denne Rejse forefandt intet mærkeligt. Bøhmerne ere et kraftigt Folk, men daarlige i entelectuel Henseende, og ligne Bønderne ved Varde saa skuffende at jeg glemmende hvor jeg var tiltalte dem paa Dansk og P Hass ligesaa.

Alle de simple Fruentimmer have kun en Særk om Overkroppen, og en Skjørt, men gaee allesammen med bare Been og Fødder, endskjøndt Kulden var bidende. Tre smaae Tiggerdreng mødte ved

Vognen i de bare Skjorter uden ald anden Bedækning. Mændene derimod ere temmelig varmt klædte. Deres Huse ere temmelig forfaldne, men massive, byggede af Klippesteen, med Hvelvinger, og næsten alle med dobbelte Vinduer. I Kroen hvor vi vare, kom en Tjenestedreng ind og kyste Madammen i Huset og hendes Barn paa Armen, jeg tænkte at det maaskee kunde være en Skik iblandt dem. Kl. er nu 10 og imorgen maae vi op Kl. 5. Godnat. Herren være hos os.

Iglau d. 26de Fra *Taschlau* kom vi over *Deutsch Brod* til *Iglau*.³⁶ Denne Dag har ingen videre Mærkværdigheder vist. Peter war nicht gut zu finden; men endelig kom han da i Seng. Jeg var meget søvnig den Dag og drømte om mit kjære Forballum o.s.v.

*Znaym*³⁷
d. 27de Havde vi ingen Eventyr igaar, saa har vi havt idag. Nej, jeg troer dog at det heller maae anføres for imorgen; igaar havde jeg ingen Lejlighed at skrive. Fra *Znaym* kom vi over *Hollabrun* til

*Stochebau*³⁸
d. 28de og der er disse Linier skrevne. I Dresden lejede vi en Vognmand med en Wienervogn til Wien, denne tog et ungt Menneske med, som sad hos ham, og om denne vil Historien dreje sig for en Deel. I Aftes drak vi en lille Perial i Wien; thi 3 Pægle god Viin koster her 4 Skilling. Det unge Menneske og jeg skænkede for hinanden i store Ølglas, til Stuen løb rundt med mig. Derpaa gik vi i Seng, efter at have hørt Værten snakke saa frygtelig i Munden paa sin Kellner at ingen af os forstod et Ord.

Kl. 5 kaldte den Herrn Kellner paa mig, jeg stod op i en Hast, klædte Peter paa, og gik ned i Stuen. Det unge Menneske, som havde sovet i det samme Kammer som jeg, mødte mig grædende og hylende. Jeg kunde paa ingen Maade besinde mig derpaa, førend han fortalte mig at hans Koffert den forrige Aften var bortstjaalet. Derpaa begyndte man at oplyse Sagen. Kort førend vi kom til *Znaym*, bemærkede vi et Menneske som holdt sig bag efter Vognen,

og da Kudsken omsider fattede Mistanke til ham, sprang han ned af Vognen; men Mennesket forestillede sig fuld, og havde da formodentlig borttaget Kofferten; men havde Vognen saa vel igjen tilpakket, at Kudsken ikke mærkede noget. Mennesket var saare ilde tilfreds og raabte: Weh mir! Weh mir! Omsider fik han det da saaledes udregnet at Kudsken maatte das Alles bezalen, og dermed blev Sagen for i Dag stillet i Bero. Pastor Hass har lovet at give 5 Daler til denne Sags Irettebringelse. Fyren og jeg stod af Vognen og talte sammen; jeg søgte saa godt jeg kunde at trøste ham med Christendommens Trøst, at der skeer Intet i Verden uden til vort Gavn o.s.v.

Hvor dog denne Egn er skjøen, et dejligt Slot eller Baroni *Locodelli* ligger ved Landevejen omgivet af en velbygget Landsby, skjøene overmaade veldyrkede Marker med Rug og Hvede afvexle med store Viinmarker, enhver Plet er benyttet. Er et Bjerg stejl, saa er der gravet dybe Grøfter, og Jorden opkastet til den ene Side, saa at Markerne danne Trappetrin. Grunden er tilsyneladende Leer, men er vist overmaade frugtbar. Frugttræer staae langs med Landevejen, og omkring paa Markerne. Bønderne vare ifærd med at gjøde og afskjære Viinrankerne som stod med Pæle i Jorden omtrent 2 Fod fra hverandre. Affaldne Druer, som nu vare øde, laae paa de afhøstede Marker, et yndigt Syn. Solen gik just ned og farvede de blaae Bjerge med rødt, saa de antoge en skjøen violet Farve. Kapeller og Christusbilleder paa Højderne og ved Vejen minde os om at vi ere i et chatolsk Land og Folkenes Hilsen: Gelobt sej Jesus Kristus, og Svaret: in Ewigkeit Amen har et vemodigt behageligt Indtryk tilfølg, naar man for første Gang hører det i en saa yndig Egn.

Ja Lovet være du Jesus Christus i Evighed, ikke som her med Taarer, og nedtrykt Hjerter, kun havende dig paa Korset og i Graven; men med glad og barnlig Erkjendelse af din Opstandelse, os til et evigt Liv.

Da vi om Aftenen Kl. 7 ankom til *Stocherau*, var Pastor Hass staaet af Vognen, som jeg gik ind. Han fulgte nu med til Byen i sine Morgenskoe, de røde; men da vi kom til Porten, maatte han i en Hast ind i Vognen, da en deel Vogne kom ind i det samme. I denne Hastværk satte han sin ene Skoe i en Dynge Gadeskarn som var sammenhobet ved Siden af Vejen, og kom saaledes i een Skoe ind i Vognen. Han meente vel, at Skoen var ganz verliert, aber Mad meinte, vi den nok wider holen können, wenn ich aufstieg den zu finden. Jeg spurgte altsaa Kudskene, hvor vi skulde logere, og fik til Svar *in Gasthof Straus*. Jeg fik nu fat paa en Løgte, og fandt ganske rigtig Skoen, som var saa dybt nedtraadt, at den ikke kunde sees; men af det dybe Spor sluttede jeg at den maatte sidde der. Jeg fik den op, og gik ganske trøstigt til det anviste *Gasthof*. Da jeg kom der, spurgte jeg efter Familien i Wienvognen; men der var ingen. Da jeg havde ventet ½ Time, tænkte jeg at Selskabet ventede paa mig ved Porten. I denne Tanke gik jeg igjen den Vej jeg var kommet, sigende til Tjenerskabet, at hvis de skulde komme, og spørge efter en Person af mit Udseende, som talte daarlig Tydsk, saa maatte de trøste dem med at jeg igjen om ½ Time vilde vende tilbage. Jeg gik altsaa tilbage, betragtede de Hundreder af Vogne som holdt, og kjørte paa Gaden; men vores Kudsk saae jeg ikke. Omsider kom jeg ned til Porten igjen, og forespurgte mig hos den vagthavende Officer, om Pastor Hass ikke havde sagt ham Beskeed om mig; thi denne Officer havde H's Pas, og der traf jeg den rette; thi fik jeg den Beskeed at Pastor Hass med Familie var taget i det Gjæstgiversted, der stod i Forbindelse med Vagten, og der fandt jeg dem, ikke lidet glad ved at jeg havde fundet Skoen som vi nu fik tørret og børstet, og i ligesaa god Stand som før. Dermed gik vi i Seng, dog tør jeg ikke undlade at bemærke, at Mad viste sin fulde Glæde over at jeg var kommen igjen. Vi spiste til Aften Kyllinge Steeg som smagte ret godt og drak Vand til.

Wien, Løverdag d. 29 October

Om Løverdagen, idag, Morgen Kl. 6, stod jeg op, gik hen at blive barberet, som kostede 4 gute Kreuzer. Da jeg kom hjem, var

Hr. Pastor Hass og Værtinden, en tyk sund Østerrigerinde og Stochrauerinde, ifærd med at gjøre Regning over de Fødemidler samt øvrige Fornødenheder som hele Selskabet fra Kl. 8 om Aftenen til Kl. 8 om Morgenen havde taget til sig. Han gav hende en Seddel paa 10 gute Gulden³⁹ at vexle, og deraf at tage sin Part. Madammen, som nu engang havde Seddelen i Hænde, fandt sig ikke beføjet til at give mere end 3 Gulden tilbage, som hun selv bragte op og hurtig skyndende sig ud af Døren. Hr. Pastoren overvejede Pengene og fandt at den tilbageblevne Sum var for lille, raadførte sig først med Svisseren og derpaa sendte Bud efter Konen. Hun kom imidlertid ikke, og Pastoren maatte opsøge hende i hendes egen Hule. Her stod Slaget, som endtes med, at Mad maatte betale Hr. P 1 Gulden i Krigsomkostninger. Paa Vejen til Wien indtraf Intet. Kl. er nu 3, vi har spist 3 Retter Mad til Middag, og Mad har ondt i hendes Hoved og Øjne, hun skal hen at sove, og jeg skal ind med Børnene.

Wien d. 29 October 1842

[Til forældre og søskende i Thisted].

Da der gives saa god en Lejlighed herfra at sende Brev, bør jeg ikke undlade at lade Eder vide hvorledes jeg lever, og hvorledes Alting staaer til. Lejligheden er den, at den danske Gesandt i Wien frit skaffer Breve til Kjøbenhavn og derfra tænker jeg det sendes med Posten til *Thisted*. Af mit sidste Brev fra Kjøbenhavn haver I bragt i Erfaring at vi forlod den, den 1ste *October*, og drog til Flensborg med Dampskibet. Derfra til Bramstedlund hvor Madam Hass' Forældre boe, hendes Moder og Søstre; thi hendes Fader er død. Derfra gik jeg til Forballum, hvor jeg var i 2 Dage, og fandt den samme Kjærlighed og Velvillie imod mig som forhen. Knudsen var i Jylland at købe Stude, og skam var det; thi han havde gjerne talt med mig og jeg med ham. Madam Knudsen forærede mig 20 Rbdler i Rejsepenge, og viste mig al den Opmærksomhed som var hende mueligt. Børnenes Kjærlighed til mig var heller ikke død; og min heller ikke til dem. Derfra gik altsaa Rejsen videre over *Hamburg*,

Lauenborg, Bojtztenborg, Perleberg, Borkin, Dresden, Prag. I hver af disse Stæder have vi opholdt os 1 eller 2 Dage, og beseet det vigtigste i dem. Noget haver jeg hørt og seet som her vil blive altfor omstændelig at berette, og uden for min Hensigt; kun vil jeg bemærke, at Ruinerne af de brændte Huse i Hamburg gjorde et stærk Indtryk paa mig, idet de afgave et levende og højroret Vidnesbyrd om at Menneskeværk er Forfængelighed, samt at Herrens Haand seent eller tidlig falder straffende paa den haardnakkede Menneskeslægt, som ikke vil lade sig forlige med ham.

Angaaende min indre Tilstand, saa seer jeg meer og meer at min Hensigt med Rejsen vil opnaaes, baade den at være Pastor Hass til Tjeneste, og den at erhverve mig selv en Dannelse, som jeg umuelig kunde tilegnet mig hjemme under de Vilkaar som jeg der var underkastet; thi som Landsbyskolelærer er der kun liden Lejlighed til videre Uddannelse; men meget mere til Indbildskhed idet man ikke kommer til at tabes i den store Vrimmel som i de store Stæder. I det hele taget er jeg munter og glad, beder for mine Venner og Familie hjemme, og længes en Smule efter Hjemmet, saa jeg ofte tænker paa, at det vil være rart om en 3 eller 4 Aar at see mit Fødeland igjen og da indtræde i det Fag hvortil Herren har kaldet mig. Angaaende Rejsen hjem, seer jeg nok at den vil ikke have nogen Vanskelighed; thi med 50 Rbd kan jeg godt slaae mig igjennem, og denne Sum vil jeg let kunde bringe tilveje, og endda have mere Morskab og Nytte deraf end nu, da jeg saa naturligvis maa rejse tilfods, og kan derved have mere Lejlighed til at tale med Folk, ligesom jeg ogsaa hver Dag vinder mere Færdighed i det tydske Sprog. Aldrig havde jeg tænkt, at jeg saa hastig havde kundet snakke med Tydskere; men jeg kan heller ikke meer end gjøre mig forstaaelig. Jeg har hidtil ført en temmelig fuldstændig Dagbog, og kan altsaa, om Gud under mig den Glæde engang at vende tilbage, fortælle Eder temmelig omstændelig hvad jeg har hørt og seet. Angaaende min Lønning hos Hr. Pastor Hass, har jeg af ham modtaget i rede Penge 70 Rbdler i dette Aar, jeg var i Kjøbenh., og jeg kan ikke see rettere, end at denne Løn var tilstrækkelig, naar man betænker at jeg det halve Aar

modtog Kost og Logis frit i hans Huus, mens jeg lærte Bogbinde-
riet, som maaske i sin Tid kan være baade til Nytte og Fornøjelse for
mig. Den Nytte jeg har havt af at være i Kjøbenh. baade af hvad jeg
har lært og hvad jeg har erfaret vil maaskee i sin Tid være til
uberegnelig Nytte for mig.

D. 30te Søndag

Det er idag Søndag den 30te October. Kl. er 9 og er nylig
kommen hjem fra Kirke. Det var en catholsk Gudstjeneste i
St. *Stephans* Kirke i *Wien*. Præsten prækede Tydsk over det Evan-
gelium: Jesus stiller Stormen paa Havet, hvilken han udlagde om
Hjertets og Lidenskabernes Storme paa Verdens Havet. Kirken var
en umaadelig stor Bygning og høj af Alder, den var bygt af graae
Sandsteen, og det indvendige af sort og graat Marmor, en behagelig
Tudsmørke var udbredt over det hele, og de høje sorte Piller med
langagtige Figurer ligne en Drypsteens Hule. Træet i Kirken er
mørkebrunt med utallige udskaarne Figurer. Naar man nu tænker
sig denne mørke Bygning med Vinduer af couleurt Glas, og dertil
en svag Belysning, Choret fuld af de sorte Munke med hvide
Kapper, og et stærk belyst Sølvalter i Baggrunden, saa troer man sig
hensadt i Aandernes Rige. Dertil kommer den skønne Musik og
dejlige Messe, de mangfoldige bedende Mennesker som ligge paa
Knæ rundt om i Kirken sagte mumlende, den dæmpede Orgel-
klang, Choret og Musikken, Præsten og Munkene afvexlende, snart
sagte og bløde som sagte Vinde, snart brusende vildt i de højeste
Toner, snart mekanisk opremsende som Børn i Skolen, naar de læse
i Munden paa hverandre, da kommer Sjælen i en Bevægelse som den
før ej kendte, ængstet som en forjaget Hjort forfulgt af Hundene,
snart sødt hvilende i de skønne bløde Melodier, snart opløftet ved
de højtidelige Toner i Præstens Messe. Alt aander en ganske anden
Tidsalder og vækker forunderlige Følelser. Midt under denne Cha-
tastrophe gaae Præsterne omkring i Kirken med nogle Indretninger
som Støvekoste og lyse Velsignelsen, og derpaa gjøre de Røgelse for
Alteret af store Sølvrøgelse Kar. Præsterne ere klædte i brogede
Dragter røde gule grønne og hvide.

Vi forblive nok her i Wien endnu *Mandag* og *Tirsdag*, og paa

Onsdag Morgen skulde vi videre med Dampskibet ned ad *Donau* Floden. Om 14 Dage ere vi om Gud vil i *Smyrna*, og saasart det er mueligt skulde I faae Brev. Det vil nok ellers blive vanskeligt at faae Brev hjem, og endnu vanskeligere at faae Brev til mig; men jeg tænker nok, at naar vi først komme til *Smyrna*, vil den Sag jævnes. Meget god Sundhed har jeg havt, og haaber at Herren fremdeles vil skjænke mig den. I ville vistnok gjøre *Niels Mikkel-sens Kone*⁴⁰ en Fornøjelse med at sende dette Brev, men hvis I ikke vil, saa hils hende og *Algreen*⁴¹ fra mig, og bede dem at hilse mine gode Venner paa *Morsø*, Provst *Sørensen*⁴² og Familie, alle i *Øster-jølby*, *Christen Madsen i Bjergby*, *P. Dams i Eerslev* o.s.v.⁴³

Herren vor Gud, Fader og Ven være hos Eder, og bevare Eder alle i sin Samfund.

Christen Kold

Det unge Menneske som Kofferten blev frastjaalet meddeelte mig sin Adresse, Hr. *Schmidt* Blomster Tegner eller Mynster Tegner, *am Markt neben den Rathaus No 1 in Chemnitz*, for at jeg kunde besøge ham, naar jeg engang vendte tilbage.

Som et Exempel paa en rigtig Tydsk Bemærkning vil jeg der anføre følgende. Det unge Menneske, *Sachseren*, gjorde i sin Harme over den bortstjaalne Koffert den Bemærkning om *Bøhmerne*: und so die Teufelpak sprit immer *Böhmisch*, wenn Sie gut Deusch kann. Kudsken har nu lovet ham 20 preussiske Daler, det halve af *Sagernes* Værdi som Skadeserholdelse.

Wien den
31. October

Denne Dag som nu er fuldendt har ikke havt synderlige Begivenheder. I Morges da jeg stod op Kl. 7 bar jeg Pastorens Støvler og Klæder ud til Tjeneren for at børstes, derpaa gik han op til den danske Gesandt, som indbød ham til Middagstafel, hvor han traf en Digter *Borregaard*, en Læge *Saxdorph*, og en theologisk Kandidat fra *Slesvig*, som han indbød i Besøg hos os. Derpaa var jeg ude at

skaffe Bøgerne tilveje, og siden ude at bese den skønne Stad fra Volden.

Hvilken Elendighed der dog er i Verden, dersom man saae alle de Taarer, der blot een Dag bliver udgydt i Verden, saa troer jeg Lysten til den for en stor Deel vilde forgaae. O *Niels Andersen*, du veed ikke hvad Verden giver, og dem som sidde hjemme i deres Fødestavn manglende Intet.

Den Stakkels Fyr som havde mistet sin Koffert fik af Pastor Hass 5 preus Thaler, og af Kudsken 5 Gulden. Han havde ventet af Kudsken 20 Thaler. O hvilken Spectakel, som siden gik over i Graad. Ogsaa Pastor Hass begynder at frygte for sine Penge. Vi have nu 600 Gulden tilbage, der tales om at tage 2den Plads paa Dampskibet til Konstantinopel, og hvis den mindste Ophold skulde gjøres nødig hvad saa!? Hvad maae ikke Mennesket gaae igjennem, og hvad er det, mod det som os forestaaer. Jeg for min Deel er ganske udenfor det Hele, og hører kun til, hvorledes alting gaaer. Regning bliver der gjort hver Aften over Pengene; men – Det er jo ret godt at have en Lohediener, at købe Tegnebog, at drikke og spise godt o.s.v. o.s.v. Det gjør min Sjæl ondt at det gaaer saaledes; men det kan ikke gaae anderledes, det er nu Verdens svage Side. Jeg haver her i *Wien* udgivet 6 Kreuzer til Vindrue til mig og Børnene. Paa den hele Rejse har jeg vel udgivet 1 Rbdler.

*Wien 1ste
November
Tirsdag*

Imorges Kl. 7 gik jeg ud i Byen for at besøge en catholsk Gudstjeneste, det er i Dag deres alle Helgenedag. Derpaa gik jeg rundt om *Wien*, en dygtig Vej. Hvor denne Stad dog er pragtfuld. Det kan ikke nytte at beskrive en enkelt Ting, ingen Ting tiltrækker sig Opmærksomheden i Særdeleshed; men alt er stort, og pragtfuld i højeste Grad. En Pavilion paa Volden har Kejseren ladet bygge til en Foræring han har faaet fra *Rom*, forestillende Thesus dræber *Minutaurus*, overmaade skøn, og har *Thorvaldsen* ikke gjort det, saa har hans Mester. Jeg har i Dag været overmaade traurig, over

hvilket veed jeg selv ikke. Jeg drømte i Nat om min ejneste *Maren*. Mon de gode Venner derhjemme skulde tænke paa mig? Vort Folk er gaaet ud at spadsere, jeg skal dog prøve at give mine Følelser Luft i et lille Vers. Verset er færdig og vil siden blive indført.

Angaaende Dampskibsfarten er der da nu taget en Bestemmelse, og den energiske Besparelse, der igen taltes om, idet Hr. Pastoren meente, enten at tage 2den Plads til Alle, eller 1ste Plads til Mad og Børnene, og 2den til ham og mig, slap da derud at han, Konen og Børnene tog 1ste Plads, og jeg fik nok 2den. Man kan jo nok tænke sig, da jeg hørte det blev jeg ganz og gar tilslagen.⁴⁴

Om Aftenen tog Sachseren afskeed med os, og da han gik, kom en teologisk Kandidat fra *Slesvig* som var Huslærer for den danske Gesandt her, som Hr. Pastoren meente hed *Ræpsdorff*, og vilde besøge Hr. Pastoren. De geraadede nu i en theologisk Samtale, og Hr. Pastoren som talte Dansk benyttede sig af det classiske Udtryk: Vi Theologer. Han udviklede nu temmelig daarlig sine Anskuelser om Kirken, som han, som vel nur immer udgav for sine. Omsider lugtede dog Fyren Luntten, og sagde, at Hr. Pastoren jo altsaa var enig med *Grundtvig*. Dertil gav han langt: ja. Han bekjendte imidlertid at han næsten ikke i de senere Aar havde fulgt den tydske Theologie i sin Udvikling; men den kirkelige kjendte han ganske nøje. L's H. T.⁴⁵ Da han var gaaet, fandt Madammen at Hr. Pastorens og den Andens Tale havde hun ikke forstaaet; men at de kom ud ad sammen, havde hun meget godt forstaaet. Hr. Pastoren udviklede derpaa endeel for mig; thi han var rigtig kommen i Aande. Imidlertid nød jeg den Ære, at Hr. Pastoren for ham nævnede mig Hr. Kold; men den Ære tog Madammen strax igjen, idet hun bad mig at gaae need at hente Thee. Man er i dette Øjeblik ifærd med at tage Fodbad o. s. v.

Lugt ikke til Maden, og giv dig ikke Mine af at være en Kjender af Mad og Viin; thi din Bug er ikke din Gud. Tal ikke meget om hvad

du vil æde og drikke; thi du lever ikke for at æde, men du æder for at leve. Giv dig ikke Mine af at have af dig selv det, som du faar af Andre, thi det er latterlig.

Herren være nu hos os Alle med sin Aand og Naade! Amen i Jesu Navn.

Denne Fyr, Kandidaten bemærkede, at Lutheranerne og de Reformeerte prækede meget polemisk mod de Chatolske, og at disse indrettede deres Prækener om Lys og Sandhed, gode Gjerninger og Bøn, saaledes at enhver kunde faae ud deraf hvad han vilde; men at de ikke selv gjorde Mine til nogen Forklaring derover. Imidlertid havde Hr. Pastoren været inde i en chatolsk Kirke, hvor der fandtes en Indskrift paa en Fattigblok af følgende Indhold: »Almisse frier fra Døden«. Derover var han bleven smækvred, og havde revet sin Lejetjener med sig ud af Kirken. Imidlertid er han saare høflig mod mig, og til Gjengjæld tier jeg kjønt stille til Alt. Jeg bestiller ingen Ting, faaer mit Mad og Drikke meget propert. Idag spiste vi Brutschlaug, en Slags Meelspise og Kage, og drak en halv Flaske Tokajer.

2. Nov. Pres-
burg⁴⁶ Onsdag

Vi forlode da Wien, efter at have betalt for de fire Dages Ophold 40 Gylden 30 Kreuzer, Lejetjeneren havde fortjent 6 Gylden og 30 Kr. Hele Dampskibsfarten til Constantinopel fra Wien af koster 1ste Plads 125 Gulden 2de 85 og 3die eller Dæksplads 56. Jeg troede, at naar Herskabet tog 1ste Plads maatte Tjeneren have Anden, men det blev kun 3die og godt var det thi det begynder at knibe for Penge. Her i Presburg stod, da vi kom ind ad Døren, en Tarif derpaa, som satte Pastoren i slet Humeur, 2 Gylden 6 Kreuzer for et Kammer, 26 Kreuzer for en Seng o.s.v. Vi skal nok herefter spise Ost og Brød.

Det var ellers en kold Dag paa Dækket, en stærk Hagelbyge havde vi, og frøs som Hunde. Da vi ankom til Dampskibet, hørte vi

at den tyrkiske Gesandt skulde med til Const. men om han kom med veed jeg ikke. Hans Tjenerskab løb deromkring, og blandt dem en rigtig Tyrk i Skarlagner Klæder, med en stor Deel Gramaner,⁴⁷ og Snurbart. Mad troede at det var Gesandten selv. Jeg vidste nu ikke hvilken Plads jeg skulde have; men saa kom Præsten, og begyndte: Nu – ja – det er nu saaledes indrettet at De maae holde Dem paa Dækket i de 2 første Dage, naturligvis De har Adgang til 1ste Kahyt, og kan altsaa hjælpe os lidt med Børnene. Det var da Trøsten at jeg i Egenskab som Tjener maatte besøge Herskabet; men saasnart mine Forretninger der vare tilende igjen afsted, nu ja det er jo Tjenerens Skjæbne. Vejen, eller Egnen ved Donau fra Wien til Presburg er saare skjøen, og især *Bartanel* Bjerg, med en Kloster af samme Navn. Den hæver sig, tilsyneladende midt i Donau, reent op over Skyerne, den store Hagelbyge farvende den saa mørkeblaae som Indigo; medens Skovene omkring vare gule og grønne. Klosteret, en 4 Etager høj Bygning laae tæt derved. Derpaa langs med Floden en stor Deel Ruiner af gamle Ridderborge paa de fremoverragende Klipper.

Bartanel

Heimburg

Det saae meget smukt ud med de gamle spaltede Klipper saa høje som Medolden Kirketaarn fuld af Revner og lodrette, og der deri fastgroede Ruiner, et Taarn paa hver Spidse. Dette Slot i H. sagde man at Napolion havde indtaget og siden nedskudt. Hele Floden er fuld af Møller, som ere bygte paa Baade og saaledes kunde flyttes om, hvor man vil. Vi traf store Baade, som bleve trukne op af Floden med 50 Heste for. Da jeg den ganske Dag var paa Dækket frøs jeg saa det knagede i mig. *Presburg* er en simpel By; men har skjøen theatralsk Beliggenhed som alle Stæder næsten ved Donauen.

*Pesth*⁴⁸ d. 3 *Nov. Torsd.*

Denne Dag var ikke mindre kold end foregaaende; men endskjønt jeg havde kun Bilet som Dækpassager, saa tog jeg dog Mod til mig, og gik ned i 2den Plads Kahyt. Først stod jeg ved Døren, men siden gik jeg ind og satte mig hos de Andre. Det var en Stue omtrent som Knudsens Pidsel, og da der skal være Marked i Pesth var den saa

proppet fuld af Mennesker, at der i Ordets egentlige Forstand ikke kunde været en Hund derinde. Folk laae og sov under Bordene og Bænkene, de der sadde paa Bænkene vare saa tæt sammenstuede at de ikke kunde røre sig, og Pladsen paa Gulvet ligeledes. Jeg paatog mig en Tydskers Paatrængenhed, pukkede paa den Ret jeg ikke havde, og var heldig nok til at faae en Plads paa et Bord ved Døren. Vi havde Biskoppen af Bucharest med ombord, en meget gammel Mand og en Gejstlig havde han til Selskab, begge med et uhyre Skjæg. Pastor Hass og hans Kone havde det meget godt i Selskab med bare Adelsmænd. Igaar havde Hr. Pastoren taget den Bestemmelse, at en Deel Brød og Ost, som vi havde taget med fra Wien, vilde vi spise til Frokost og Aftensmad o.s.v.; men Kl. 10 kom han og forklarede mig at det paa ingen Maader kunde gaae an at tage en Madkurv med i 1ste Kahut, og at han altsaa velvillig overlod mig det Hele. Kosten herefter skal nok være Ost og Brød; thi man maa spare! Imens jeg altsaa holdt mit tarvelige Maaltid paa Dækket requirerede han til sig og Familien, til hvilken jeg nu har ophørt at høre, en Portion Kyllingesteeg, og et Par Glas god Viin til Frokost. Imidlertid fik jeg en Portion Suppe og Kjød, og selv rekvirerede jeg en halv Flaske Viin til 6 Kreutzer M. Hele Maaltidet kostede 24 M. som han heller ikke vægrede sig ved at betale. Han selv og Familie spiste 8 Retter Mad med Confect, og god Viin. Jeg besørgede mine Forretninger overmaade godt, og kan maaskee i sin Tid blive en ret dygtig Tjener. Hun benævner mig altid *Schuleleher Kold*, som er *Diener bej mir*.

Da vi nu skulde ud af Skibet, *Prabtz* den 1ste, fik jeg dog en Smule Utak, thi 2den Kahyt blev fjærnet medens de mange Vogne og Heste kom af, og jeg saaledes blev forlænge borte; men da jeg havde alting ordnet blev det snart godt igjen. Han forærede mig 6 K.M. idag som skulde have at holde mig lystig for. Da vi endelig havde vore Sager bragt i Orden, og var kommen i vores Værelser i *Königinnen England*, det største Giæstgivergaard i *Pesth*, hvor disse Linier ere skrevne, skjændte Madammen paa den hele Verden;

men snart kom man paa Gled med at fortælle, hvorledes de tydske Adelsmænd og Adelsmændinder havde gjort af Børnene o.s.v., og alt blev godt igjen. Jeg kan forresten nok forstaae, at det ikke er med Madammens gode Villie, at jeg saaledes skal have Knapper af, men desværre, eller desbedre, kan hun Intet udrette, der maae spares!

Nu er Kl. 11, og i Morgen maae vi op Kl. 4.

De Tydske have alle den Mening at den danske Sprog er en Art fordærvet Tydsk. Fra Kl. 11 til 6 Efterm. mellem *Wien* og *Presburg*. Fra Kl. 6 til 7½ Aften, mellem *Presb* og *Pesth*.

*Dampskibet
sydøst for Pesth*

Imorges stod jeg op bestemt Kl. 4, og børstede Støvler og Skoe. Derpaa kom vi uden nogen Viderværdighed paa Dampskibet, og saae ud over Donau Floden, *Pesth* paa den ene Side og *Ofen* paa den anden. *Pesth* skal ellers være en smuk By; men da den ligger paa jævn Grund, kan man fra Søsiden kun see de forreste Huse. *Ofen* derimod ligger paa et højt skraat Bjerg, saa den ene Rad Huse ligger oven for det andet, og allerøverst et meget smuk Slot. Det lader ellers til at den ene Dag skal blive mere behagelig end de foregaaende; at sige hvis ikke jeg bliver udjaget af Kahytten, men naar Konducteuren kommer at eftersee Billeterne, gaaer jeg op paa Dækket. Nu man maae hjælpe sig som man kan. Jeg holdt nylig mit Frokost Ost og Brød, og drak en halv Flaske Ungarsk Viin dertil. Der er ikke saa fuld i Kahytten idag som igaar; men et meget blandet Selskab. Tyrker, Græker, Ungarer, Tydskere, og mig.

*Mohatch*⁴⁹ den
4. Nov. paa
Dampsk.

Kjære Mad Knudsen, at jeg i denne Aften, meer end ellers kommer Dem ihu, er Deres bløde Senge Skyld i. Det er en stor Forandring at bytte dem med Gulvet i Dampskibet. De vil formodentlig erindre en gammel grøn Kaabe af Mad. Hass', den har jeg, og den er min hele Trøst og Glæde. Her sidder jeg i Dampskibet *Samsons* 2den Kahyt, en kejserlig Husar og jeg troer en Skjøge paa den ene Side, 2de andre Fruentimmer paa den anden, og bag mig en 20 Stykker,

deels Tyrker, deels Græker, deels Ungarer, alle udstrakte paa Borde, Bænke og en Deel paa Gulvet, enhver gjørende sig det saa behageligt som mueligt. Jeg selv havende et stort Tørklæde om Hovedet som en Turban, og temmelig Vee i Hoved og Tænder, dog ikke tabende Modet, men saasntart jeg faaer disse Linier paa Papiret, ligger jeg mig indsvøbt i Kaaben under en af Bordene, med min Frak til Hovedpude, saa tænker jeg at Hovedpinen gaaer over. En saadan Stilling er ganske poetisk. Hver Gang jeg lukker min Mund op er jeg glad ved at jeg dog kan snakke med Tydskerne, og hver Gang jeg lukker mit Øje til ere mine Tanker i *Forballum*, og hos min ejneste *Maren*. Jeg skriver dette Navn saa gjerne, Gud ved hvorfor. Jeg holdet meget af hende, jeg holder meget af *Forballum*, og dog – forunderlige ere Menneskets Sinde – rejser jeg derfra. Ja – men jeg er ikke borte fra *Forballum*, jeg lover Dem min Sjæl er der, og min Aand glæder sig i Selskab med mine Venner. Hver Gang jeg seer noget skjønt, eller sjældent, tænker jeg vel, gid ⁵⁰ var her og kunne see det og glæde sig med mig; men jeg kan jo fortælle Dem Alting, jeg veed, De høre det gjerne af min Mund. Jeg har da altsaa idag seet en rigtig Tyrk, den tyrkiske Gesandt i Wien, en gammel Mand med kloge og skarpe Træk, stræng af Aasyn, tæt indsvøbt i sin Ræveskindspels, og omringet af sine Tjenere. Damerne kikke efter ham, men vende sig leende; thi de troede at finde en ung Mand med smuk Snurbart; men smuk for et Qvindeøje er han ikke.

*Dampskibet
Samson ml.
Mohatch og
Petoreuarian*⁵¹
den 5. Nov.

Nu er jeg da i Guds Navn staaet op, har sovet overmaade godt og kan nu bedre forstaae hvorledes *Jacob* kunde sove med en Steen til Hovedpude; som jeg sagde i Spøg i Aftes er i Dag gaaet i Opfyldelse: min Tandpine er gaaet over, og jeg føler mig vel. Pastor Hass har fundet en Missionær som gaaer til *Constantinopel*, han er udsendt fra *England*, og er en omvendt Jøde, og har prædiket i *Pesth* ikke uden Frugt, som rejser nu til *Constantinopel* og vel der især henvender sig til Jøder. Pastor H er glad ved at have funden ham; thi han kan introducere ham i *Constantinopel*, i hvilken By han mener

vi komme til at opholde os i en 8te Dage. Omqvædet paa Visen er, der maae spares – men det er nu temmelig sildig. Han formaner mig immer som skrevet til at spise Ost og Brød; men Vand dertil er saa meget tyndt, jeg maae da i det Mindste have en halv Flaske Viin dertil og det er 6 Kreutzer. Min Fortæring om Dagen vil koste ham ½ Gulden, som er tre Rigsbankmark. Det bliver da Brød 1 K, Ost 2 Kreut og Viin 6 K til Frokost, og en Portion Saap med Brød 16 Kreutzer og Vand dertil og saa har jeg 5 Kreutzer til Aftensmad. Natlogis under Bordet har jeg frit. Folk ere saa venskabelige mod os Alle saa det er en Lyst. Jeg kan forresten ikke vide hvorledes Manden har tænkt, da han tog en Dæksplads til mig paa Dampskibet; thi at ligge ude om Natten i *November* Maaned, hvor det er ligesaa koldt som i Danmark er dog for drøit. Men Lykken er os bedre end Forstanden, der er ingen som jager mig ud af 2den Kahyt. Han talte om, at han havde bestilt en Seng til mig i 1te Kahyt; men da der ingen Senge ere, saa hænger det nok ikke rigtig sammen. Baade han og hans lille Kone ere saa overmaade flinke imod mig. Bothilde var syg igaar, men er nok lidt bedre i Dag, hun har i Nat nisset i Sengen. Han bad mig i Morges at købe et Glas Mælk til Peter og mig hvoraf *P* fik det Meste, og det Glas kostede 10 Kr.

*Dampskibet
Samson ved
Peterwardein
d. 6 Nov.*

I Aftes skulle I kjære Venner have været tilstede i Dampskibets 2den Kahyt, en 40 Mennesker maatte der logere, Gulvet var saa smudsig, at man blev vaad om Fødderne ved at gaae paa den, og saa maatte de alle ligge paa Bænke og Borde, hvor de skjændtes. En Jøde fra *Semlin* og en Prøiser vare nær komne til at slaes. Jøden havde nemlig faaet sig en god Plads paa en Bænk hvor han meget magelig havde udbredt sig og sit Tøj. Nu vilde Preusseren vende sit Hoved den anden Vej, men ligge Fødderne ved Siden af ham, dette tillod Jøden ikke, og de skjændtes frygtelig. Den ene taledede tydsk og den anden vallakkisk, og til ald Lykke kunde de dog forstaae hverandre. Da nu en heel Deel vare blevne placerede, havde jeg endnu ingen Plads; thi deels kan jeg ikke skjændes med dem, og deels tør jeg ingen Spektakkel gjøre for ikke at blive udjaget thi saa

var jeg om en Hals. Det er en Vinter med Snee Kulde, saa tapper som vi have den i denne Tid i Danmark, Markerne og Husene overal bedækte med Snee, og al saae vinterlig ud. Mine Støvler ere tynde og utætte, og jeg maae nok spørge: Herre, hvad skal Enden blive? Jeg maatte nu staae midt paa Gulvet tillige med 3 Andre, holdende os op til hverandre, indtil Kl. var 1; men saa stod en Kone op, og tilbød mig sin Plads paa 3 Stole, her sov jeg da med min Frak til Hovedpude, og den g.K. til Dyne, ret godt til Kl. over 4. Derpaa overlod jeg en anden min Plads. En Smule ondt i mine Tænder fraregnet er jeg ganske vel, og drak en Kop Chocolate til Frokost med Brød som kostede 21 Kreutz. Nu spiser jeg mig et Stykke Ost og Brød og en Sihetel Viin til Aften, og dermed er den Dag forbi. *Peterwardein* er en stærk Fæstning, saaledes at ved Foden er den 1ste Muur med Kanonhuller en 10 Aelen ovenfor den anden, derpaa den tredie og endelig Fæstningen selv øverst paa Bjerget. Her er en Bro over *Donau*, bygt i Baade som alle de andre. Her i Dampskibet er fuldkommen Sognebaand løst, ja endog Religionsfrihed. Her sidder en Jøde fra *Belgrad* og læser sine Bønner, hist en østerigsk Chatolik med sit Perlebaand, Medlemmer af den Græske Kirke læse deres Bønner, Reformeerte, Lutheraner og Tyrker.

Jeg kan ikke engang komme hen i første Kahyt til Herren og Fruen, saadan en Snee og Blæst er det.

*Dampskibet
Samson for
Semlin*

Om Aftenen kom vi til *Semlin*, som er paa den østerigske Grændse, og udenfor denne blev Skibet liggende om Natten. Pastor Hass og jeg vare i *Semlin* for at indkjøbe nogle Æbler og Brød, da vi fra *Trankova* maae passere i smaae Baade, fordi *Donauen* er saa fuld af Klippestykker, og der ingen Levnetsmidler gives paa disse Baade. Jeg havde faaet mig en god Søvn om Eftermiddagen. Mine eneste Støvler ere saa daarlige at jeg i *Semlin* blev saa gennemvaad som en druknet Muus. Til ald god Lykke fik vi Heizen i Kahytten og alt blev tør igjen. Derpaa gik jeg i Seng paa Bænken som rigtignok var haard, men jeg tog til Takke.

*Sementria*⁵²
Dampskibet
Samson d. 7
November

Jeg stod altsaa rask op om Morgenens, fik mig et Glas weis Kafee, som smagte accurat som *Niels Andersens* Kones Kaffe og dertil to Skiver Hvedebrød som kostede 12 Kr. Derpaa fik jeg mig barberet og laante en Tyrkisk Jøde min Barber Kniv. Donauen er her en halv Miil breed, og en stor Deel Floder falde i den, blandt andre *Sau*. Kl. er nu 10, og vi kom i dette Øjeblik til en Fæstning paa tyrkisk Grund opført af Romerne, som hedder *Sementria*. Den er nu kun Ruin, men ret god. Jeg talte 23 Taarne paa Muren, og der saluteredes fra Dampskibet til Ære for den gamle Fæstning. Det var altsaa et Minde fra Riget af Leer og Jern, som nu kun eksisterer i Aandernes Rige. Jeg tænkte her paa den stærke Romer *J. L. Knudsen*,⁵³ og paa Digteren *Refslund*.⁵⁴ *Fru Bojesen*⁵⁵ tænker jeg ogsaa paa, endskjøndt de tvende sidste ikke vedkomme Romerriget.

Fæstningen *Sementria* laae forresten paa det flade Land tæt ved *Donauen*. Ungarerne have Alle Knebelbart.

Sikken Spektakel der var i Dampskibet *Samson* den sidste Nat vi logerede i det. Amerikaneren og Italieneren havde drukket sig en god Ruus og holdt et frygteligt Huus. Jeg var næsten keed og træt af det hele og ønskede jeg var i Forballum. Det var nu den 3die Nat jeg laae paa den bare Fjæl og sov. Mine Tænder vare lidt utilfredse med det hele og knurrede ikke ubetydelig. Endelig sov jeg da ind, men var vaagen 4 Gange, en elendig Nat. Koldt var det, Dækket var bedækket med Snee, og det regnede uhyre. Dog i ald min Ulykke var jeg dog saa heldig at jeg havde faaet Pastorens gamle Støvler paa med 2 Par Strømper og var tør om Fødderne.

Dette gik altsammen for sig i

Drenoova
D.M.S. Tors-
dag d. 8 Nov.

Om Morgenens Kl. 9 maatte vi altsaa forlade *Drenoova*, men da *Donauen* mellem *Drenoova* og *Skillogladua* er saa fuld af Klippestykker at man ikke kan sejle, saa ere nogle saakaldte Passager Skibe indrettede og føres af Roerkarle mellem disse Byer. Med en saadan

maatte vi altsaa fare til *Orhara*, hvor disse Linier ere skrevne ved Hjælp af en vis Karl *Kaspar Hurtig*. Det var nu øsende Vande, da vi forlode Dampskibet og blæste koldt og stærk. Første Kahyts Baad var tildækt, men 2den Kahyts var vel bedækket, men Vinden greb igjennem den. Dog blev det bedre; men Madammen var om Morgen en i daarlig Humeur. Koldt var det i Kahytten, Peter var af Lave o.s.v. Bothilde havde ikke været for sig selv i 4re dage o.s.v. Da vi nu endelig skulde adsted vilde Kellneren bedraget mig for 50 Kr.; men jeg fik dem tilbage o.s.v.

Det var en dejlig Fart, O hvilke Bjerge, Klipper, jeg vil dem ikke beskrive, jeg glemmer dem aldrig. Hvorfor gjorde du Herre disse Bjerge? For at de skulde afbilde din Storhed, og sandelig saa seer man at Du er stor, mægtig og gammel. Aldrig har min Sjæl kjendt saadanne Følelser. Vi steg i Land tæt ved det Sted hvor denne Indskrift staaer: IMP CÆSAR DIVI Nervæ F Nerva Trajanus Aug. Germ. Pontif Maximus Trib Po XXX.⁵⁶ Jeg løb omkring og var saa sjæleglad. Amerikaneren var ude af sig selv og jeg ligesaa.

*Orsova*⁵⁷ d. 9
Nov. Onsdag

Om Morgen stod jeg op Kl. 6½ efter at have sovet ret godt, skjøndt jeg laae kun daarlig, og havde kun et meget tyndt Tæppe over mig, saa jeg imorges var ganske kold. Men den forrige Dags Anstrængelser havde trættet mig; thi det er ingen let Sag at holde Rede paa alle disse Pakker; thi een Dag har jeg eet og passe og en anden et andet, og egentlig vil Hr. Pastoren passe alle Ting, saa jeg ingen Ting kan foretage paa egen Haand; men maa spørge om alle Ting. Naar han turde betro mig noget, havde han det meget bedre. I Ex paa Dampskibet, hvor jeg er i anden Kahyt, kunne jeg allerbedst betale min Fortæring som jeg fik der; men han vil selv forestaae das Alles. Da vi nu endelig var kommen til Søes paa Roerbaaden, var 1ste Plads i een Baad, og anden Plads i en anden. Nu roede vi fra dem, saa vi kom til Byen ½ Time før dem. Nu havde jeg ingen Penge, og maatte altsaa selv bære al Tøjet, den Læderkoffert, Hattesutteralen, et par Støvler, den sorte Pose, og en rund Æske, først et

Stykke op i Byen, hvor jeg var et Værtshus anbefalet, og da vi ikke kunde blive der, saa tilbage igjen til *Den gyldne Hjort*, hvor jeg bestilte 2de Værelser hos Værten; men hans Kellner lovede dem ved en Fejltagelse hen til en anden, og denne vandt da Sagen. Vi maatte da logere hos en Bødkermester, hvis Kone, en Jødinde, just er i Færd med at lave Pølse. Men jeg blev hos Værten. Imorges betalte jeg 2 Portioner hvid Kaffe og 2 Portioner Thee, som Tjeneren bragte hen til dem. Mad var reen chatolsk, hun beed og snærrede om sig, saa det var en Lyst; men det varede ikke længe. Nu fortalte hun Hr. Pastoren, at denne var hendes Brude Kappe. Hun yttrede det Ønske at Hr. Pastoren kunde tale Nygræsk; men dermed kom hun tilpas, hørte da ikke hvorledes jeg snakkede iaftes med den græske Gejstlige, det var rigtig nok om lærde Ting, men det andet kommer snart. Jeg var oppe paa Bjergene, slem er det at gaae op; men værre at gaae ned. Det er ret smuk at see ned igjennem Taaget; thi den svæver om Bjærgtoppen. Dog rigtig høje Bjerge var det ikke. 1½ Time gik jeg baade op og ned. Men de højeste Bjerge ved *Donauen* kan jeg ikke forglemme, ganske lodrette; med utallige Spidser, og saa høje saa høje. Stenene ere sammesteder sorte blaae gule røde og hvide i Striber, enkelte Træer, og Buske meget smaae staae i Kløfterne; men Klipperne selv ere ganske nøgne. O et forfærdeligt Syn. Det er som en uhyre Bygning med utallige Taarne. Skyerne hvile sig paa dem, saa de blande sig med de graae Skyer paa Himlen, at det synes som de fortsætter lige til Himlen. En banet Landevej er udhugget langs med *Donauen*, Klippe Foden, den er haard og stærk at kjøre paa. Den tyrkiske Tjener skjød med sine Pistoler og 4 a 5 Gange Echo hørtes i Bjærgene. *Donauen* søger omhyggelig at forvare sig for at støde an imod dem; men skeer det da stødes Vandet tilbage med saadan Kraft at Hvirvler opstaae i den, ganske dybe, som naar man tager en Tap af et Kar.

Vort Finantsvæsen er paa Hældningen, og han beregner tidt og ofte Udgifterne. Men endskjøndt min Plads kun har kostet 56 G. og min Fortæring ½ G. om Dagen, og jeg derfor gjerne ønskede han

gjorde Regningen mere i det Enkelte, saa beregner han altid hvad det har kostet for os Alle. Imorgen skal vi nok fortsætte Rejsen. Denne Egn her er den saakaldte Militærgrændse, og Soldaterne ere pjaltede. Det er en daarlig Egn. Angaaende Soldaterne saa blive de nok lønnede paa den Maade at enhver Soldat faar et Huus, og dette Huus arver Sønnen efter Faderen, og deraf maae han selv skaffe sig Klæder, men Gaver, Pelsoverstykke og Armentur blir ham tilstaaet af Kejseren.

Nu er jeg da begyndt igjen at læse Nygræsk. Herren fra hvem ald god Gave kommer give sin Velsignelse dertil i Jesu Navn. Jeg kunde dog huske Bogstaverne, maaskee jeg endda kunde engang komme saavidt at jeg kunde tale med en Græker. Man kan jo ikke vide hvad Gavn det kan være til.

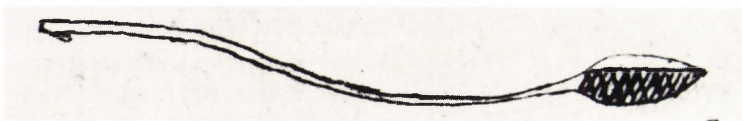
Καλή ήμέρα δασ ⁵⁸	}	God Morgen eller God Dag
Καλή δασ ή,έρα		
Καλή έδπέρα δασ	}	God Aften ⁵⁸
Καλή δασ έδπέρα		

Hvilken Nød der dog er i Verden, en lille Pige fra Wien, havde forladt sit Fædreneland for at tjene som Guvernante i Valakiet, for at bestride Rejseomkostningerne med Dampskiber havde hun optaget alle sine Rentepenge. Men da hun nu endelig var kommen her til *Orsova*, fortalte man hende at hendes Par Gryn lød paa det østerrigske Monarchi, og at hun ikke turde rejse længere; nu maae hun enten rejse tilbage eller opholde sig her i Vinter; thi det er sidste Gang Dampskibet gaær.

Her kan man spise en ordentlig Portion Saap med Brød for 10 Kreutzer, ogsaa for 8te.

Dermed ender jeg denne Dag i Herrens Navn, tænkende paa min ejneste *Maren* og de kjære Venner i *Forballum*, paa Hr. J. L. Knud-

sen og *Refslund*, paa Magister *Lindberg*,⁵⁹ *Frue Bojesen*, vi have saamænd talt om hende iaften. Jeg fortalte om, at hun ikke vilde komme om Morgenen til Dampskibet, og ved denne Lejlighed lagde Mad hendes Kjærlighed til *Knudsen* for Dagen idet hun fortalte, at hun ikke en eneste Gang, derimod *Refslund* havde hun tænkt paa i Anledning af hans Examen.

[Luseske, se omtalen s. 89]

*Orsova d. 10
November,
Torsdag*

Hvad skal jeg fortælle om denne Dag. De andre Tjenere spotte over min Herre, og mene at det er Skam at være Tjener for saa lille Herre; nu ja de smaae Herrer maae ogsaa have Tjenere. Men de have haardt en Tjener behov, endskjøndt Hr. Pastoren sagde idag, da jeg yttrede at jeg heller havde gjort Rejsen tilfods, at det var slem jeg ikke havde sagt ham det; thi det havde han heller seet. Nu ja det er saa meget sagt, han har mig ikke behov, og det har han heller ikke. Vi spare hver Dag, alle Ting ere dyre, men Rom er ikke for dyr. 50 Kreutzer for en halv Flaske Rom, det er godt Kjøb. Det er som *Niels Andersen* siger om Kniplingerne. Min eneste Bestilling er at lade die Kinder nisse o.s.v., at børste Støvler og Klæder.

*Skillogladua,
den 11 Nov.,
Fredag paa
Dampskibet*

Endelig forlode vi da imorges Orsova, og den Sag var ikke let, thi Værten var saa saare urimelig i sine Fordringer, 17 Gylden var Pastorens Regning, endskjønt vi ikke havde faaet meget; men de 6 var alene for Kammer og Seng. Hr. P fik det da endelig dertil at det blev ved 13, men det var dog godt betalt. Jeg laae den første Nat paa Gulvet i en beskidt Skjænkestue og de 2 andre Nætter paa et Bord i Billard Salen, og for dette daarlige Leje maatte jeg betale 1 Zwanziger⁶⁰ for hver Nat, og saa det Tyvepak saa stjal det min Staalpen o.s.v., endskjøndt jeg ingenting stjal fra dem. I et overal Maade

dejlig Vejr som midt om Sommeren forlod vi *Orsova* i Roerbaadene. Her passerede vi den saakaldte *Ejsenen Thor*, hvor *Donauen* var saa fuld af Klipper, at Vandet skjød Ryg ved at komme dem over og forbi. Her var en yndig Egn. En Ø laae midt i Vandet, og var dannet til en Fæstning, og paa Landet ogsaa en Fæstning. Et lille Rids saa omtrent gjorde jeg deraf. Nu kan det tydske ikke hjælpe meget, og vallachisk kan jeg ikke. En uhyre Mængde Fragtods fik vi her ind.

Fæstning Elisabeth. Før østerrigsk, nu tyrkisk

Hvor disse Vallakker dog er et ynkværdigt Folk, de østerigske ere daarlige, men de tyrkiske endnu meget værre. De blive behandlede værre end Hunde, en grov Skjorte og en hvid lang Kjole er deres hele Beklædning som begge ere saa pjaltede at man næsten overalt seer det bare Legeme. Og paa Folket selv seer man, at de ere Slaver baade til Sjæl og Legeme, en fribaaren Mand maae gyse derved. Disse usle Vallakker stod gabende i deres elendige Hytter røgende af lange Piber; man kan ikke sige de stod i Døren, thi der var hverken Vinduer eller Dørre. Herre, dine Domme ere urandsagelige, ingen begriber hvi du skabte een til Slave, og en anden til Fri, da vi dog alle have syndet og fattes den Roes vi skulle have for Dig.

En Time i Servien, den serviske Erkebisp fra Bucharest havde været med Dampskibet fra *Wien*, han og hans Følge forlode os i *Orsova* og toge til Vogns gennem Landet til *Skillogladua*. Her ankom han nu Eftermiddag Kl. 4, fulgt af 50 Ryttere. Deres Heste vare meget smaae, og for hver Vogn vare 8. De havde hvide laadne Huer paa, og hvide Kjoler som baade var Trøje og Skjørt. Over Lænderne bar de en Omhæng af forskjellig Kuleur med sorte Figurer. Saasnart Biskoppen ankom blev det ærkebiskoppelige Flag hejset paa Landet, rød hvid og grøn med et dobbelt Kors og nogle Tværbjelker, derpaa hejsedes det østerrigske Flag paa Dampskibet og der blev skudt 6 Gange, siden hejsedes det tyrkiske Flag. I Erkebiskoppens Følge vare fra Landet af 4 Præster. Det var en skjøn Aften. *Donauen* var ganske blank, og paa den anden Side ligger en smuk Landsby *Gladua* med en Fæstning.

*Dampskibet
Zrinyi d. 12
Nov. Løverd.*

Dampskibet »*Zrinyi*« den 12 Nov. Løverd. I Aftes var en dygtig Spectakkel. Jeg troede at det havde endt med Mord. Jeg har før omtalt en tyrkisk Tjener som kom ombord i *Wien*, og som Mad antog for tyrkisk Pasja. Denne Tjener havde i Aftes placeret sig paa et Bord for at sove om Natten, altfor nær ved en lille Italiener. Deres Bene kom snart i Kolition, og en dygtig Skjænderi begyndte, af og til puffede de hverandre med Armene; men den lille Italiener syntes ikke at hver Puf battede Noget, hvorfor han greb en stor Lysestage og gav dermed den røde Tyrk et dygtigt Puf eller Slag paa venstre Kjævebeen, at Lysestagen blev et stort Stykke bøjet paa Kanten. Men Kjæven fik et dygtigt Smøre, saa Tyrken i Øjeblikket ikke kunde besinde sig; men snart trak han Italieneren i Nakken, bøjede ham sammen med begge Ender, og bankede hans Hoved mod Gulvet. Ganske vist havde han slaaet ham ihjel dersom ikke de andre havde lagt sig imellem. Den lille Italiener var ganske fortunlet i Hovedet, og Blodet flød af Tyrken i strømmeviis, begge vare de i bare Skjorte, og havde Italieneren ramt Tyrken i Panden, havde han ligget død paa Stedet. Kellneren fortalte at en Græker for faae Dage siden var ihjelslagen. Det er et myrderisk Folk. Forresten

havde de ikke let ved at skjændes; thi den ene forstod ikke den anden. Jeg passer altid paa, ikke at faae de bedste Pladser, og heller ikke de daarligste; thi saa vækker man ingen Misundelse, og har det dog godt. Inat har jeg sovet meget vel, ved Siden af en Græker, som havde en stor Fløjls Dyne hvorpaa jeg lagde mit Hoved, og mine Fødder ved siden af en stor Vallak, som er et meget fredeligt Menneske, og taler godt Tydsk. Mit tarvelige Maaltid af Ost og Brød har jeg holdt, og drukket valakkisk Viin dertil, som koster en Sejtdeel 6 Kr. Jeg er forresten nu sund og vel; men Pastor Hass har Tandpine, og en stor Kjæve.

⁶¹Written on board the steamboat »Zrinyi« descending the Danube, Nov. 12th 1842.

We have now entered Turkey – its banks stretching along the right bank of the river, exhibit in their flat and miserable extent a type of the Turkish Empire and Government.

*John D. Sherwood
New York, USA*

I J.D.S.'s Dagbog:

Er Engelskmand og Danske ikke Brødre?
Endskjøndt hverandre de ej godt forstaaer?
Man føler dog de har ej tvende Mødre;
thi eens Hjerte i dem begge slaer.

Italieneren har forstukket sig paa Dampskibet og ingen veed hvor han er; men Tyrken har faaet Ro, han sidder saa stille at det er en Lyst, før han har gjort en Blæst at det var en Skam. Hans ene Øje er reen borte, saa hoven er Kinden, og 2de dybe Skrammer hen paa Kinden.

אברהם בן יצחק . פה נמצא אברהם בן יצחק
בן אברהם בן יצחק . פה נמצא אברהם בן יצחק
בן אברהם בן יצחק . פה נמצא אברהם בן יצחק
בן אברהם בן יצחק . פה נמצא אברהם בן יצחק

פאלמיש

אברהם בן יצחק

הנה פה אברהם בן יצחק בן אברהם בן יצחק
בן אברהם בן יצחק . פה נמצא אברהם בן יצחק
בן אברהם בן יצחק . פה נמצא אברהם בן יצחק
בן אברהם בן יצחק . פה נמצא אברהם בן יצחק
ר. בארנשטיין - 1842: Hoeb: 11

פאלמיש

אברהם בן יצחק בן אברהם בן יצחק
בן אברהם בן יצחק . פה נמצא אברהם בן יצחק
בן אברהם בן יצחק . פה נמצא אברהם בן יצחק
בן אברהם בן יצחק . פה נמצא אברהם בן יצחק
בן אברהם בן יצחק . פה נמצא אברהם בן יצחק
בן אברהם בן יצחק . פה נמצא אברהם בן יצחק

פאלמיש

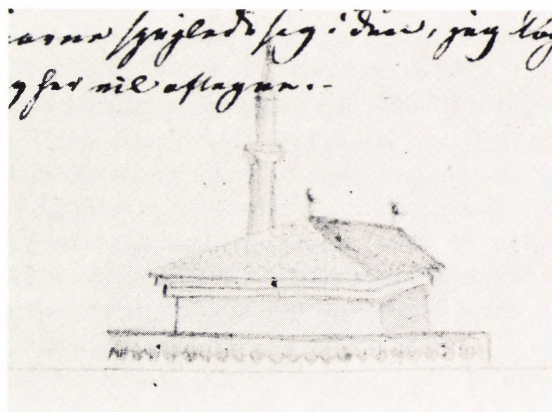
הנה פה אברהם בן יצחק בן אברהם בן יצחק
בן אברהם בן יצחק . פה נמצא אברהם בן יצחק
בן אברהם בן יצחק . פה נמצא אברהם בן יצחק
בן אברהם בן יצחק . פה נמצא אברהם בן יצחק

אברהם בן יצחק בן אברהם בן יצחק

אברהם בן יצחק בן אברהם בן יצחק
בן אברהם בן יצחק . פה נמצא אברהם בן יצחק
בן אברהם בן יצחק . פה נמצא אברהם בן יצחק
בן אברהם בן יצחק . פה נמצא אברהם בן יצחק

Hebraisk, valakkisk, polsk og tysk hilsen,
oversættelse note 61

Nu, det sidste bliver værre end det første. I Eftermiddags kom Italieneren igjen tilsyne, han var taget i Forvaring af Captainen, og saasnart den Røde saa ham staa i Forstavnen af Skibet, trak han sin Dolk, og vilde vist stukket ham ihjel, dersom ikke denne Mand der skrev disse polske Linier havde grebet ham i Armen og Folk var kommet til. Han generede sig ikke ved at tilstaa; at han vilde stukket Italieneren, og den hele Tuur satte Captainen i stor Forlegenhed. Nu er Italieneren paany taget i Forvaring, og tør ikke komme den Røde for Øjne. Denne Historie passerede uden for den tyrkiske Stad *Vidin*.⁶² Den var en stærk Fæstning med 3-dobbelte Mure, og er af den sidste Krig med Russerne bekjendt. Her var den tyrkiske Gesandt i Land for at faae Levnedsmidler, og der salutedes fra Skibet og Fæstningen, det tyrkiske Flag var hejset, alt til Ære for Paschaen, som nu er paa sine Grændser. Det var en skøn Aften, Solen gik ned uden for Byen, *Donauen* var spejlklar, og de mange Moskeer med deres Taarne spejlede sig i den. Jeg tog et Afrids af en Moskee som jeg her vil attegne.

Dsk. Zrinyi
den 13. Nov.

I Aftes da Klokken var 11 ønskede jeg at jeg havde kundet aftegne Kahytten. Den er 10 Alen lang og 10 Alen bred og 5 Alen høj. Af Inventarium er 3 Borde, 10 Stole, en Kakkellovn midt paa Gulvet, og paa Bænkene alle de Kaaber og Mantler som disse Mennesker bruge til Natlogis, for dog at gjøre det nogenlunde taaleligt. Paa hver af de 10 Alen lange Bænke laae 6 Personer og ligesaa mange Andre, paa hvert Bord, og paa Gulvet stod Kellneren og fortalte om en Rejse han havde gjort til Jerusalem som Pillegrim, og rundtom ham laae de øvrige 4. Medens han fortalte, skjændtes man paa tre forskjellige Steder om Lejet, med en ubeskrivelig Heftighed. Den røde Tjener havde placeret sig paa Bordet lige for Døren i Baggrunden, og da Lampen stod frem for paa Kakkellovnen, sad hver i Skygge. Han havde rejst sig over ende, og i al mag løst Lusene af sig, som han kastede paa den varme Kakkellovn, siddende med Skjorten i Haanden, og var saaledes ganske nøgen. Jeg havde bundet mit store Tørklæde om mit Hoved som en Tourban for at lægge mig, men endnu stod jeg op for at betragte det Hele. Da i det samme en Vallak hævede sin Tordenstemme som han ledsagede med et dygtigt Trumf i Bordet. Uvilkaarlig udbrød jeg: das war grossmässige Wörter. I det samme udbrød man i en høj Latter baade over Valakken og mig, og alt endtes uden Slagsmaal denne Aften. Vor Ost var sluppen op og jeg maatte spise bar Brød. Jeg tænkte kjære Mad *Knudsen* paa Dem, ifald jeg havde været i *Forballum*, havde jeg faaet et Stykke røget Kjød til, som jeg heftig ønskede. Hr. Pastoren og hans ganske Familie spiser ogsaa Ost og Brød; men de drikker Viin til 2 Gulden Flasken, en ægte Tokajer. Pengene gaae vist for tidlig op; men han haaber at faae noget paa hans Vexler i Constantinopel. Jeg faar en Gulden til 2 Dage, og sparer deraf den ene Zwanziger; men det er ogsaa et Hundelevnet. – De andre Tjenere faae 2 Gulden om Dagen og bestiller ligesaa lidt som jeg.

Vi have nylig passert *Nicopolis*, en tyrkisk Fæstning, som ligger smukt paa Skrænten af et Bjerg, men den seer kun maadelig ud.

Det er dog nogle djævleblændte Folk, de valakkiske Handeljøder eller Christne, hvad det er for nogen. De bedrager Folk hvor de kan, og bander og skjændes, de vil ikke betale.

DM Z den Efter at Valakkerne havde længe skjændtes med Værten om Beta-
14. Nov. Mandag lingen blev Enden den, at de dog alligevel maatte betale, saa de kunde have undgaaet det Hele. Men straks derpaa gik den valakkiske røde Tjener herved i Kahytten, svingede sin Messer, og truede med frygtelige Gebærder, og endskjøndt jeg ikke forstod hvad han sagde, sluttede straks jeg af det Foregaaende at Sagen mellem ham og Italieneren iaften maatte afgjøres, da det var den sidste Aften, den Røde skulde fare med Dampskibet. I *Rurchuk* forlod Paschaen os, og om Eftermiddagen forærede han Peter 8 Skillinger. Det var mørk i Byen, og vi saae kun Tyrkernes Ild, som var daarlig anbragt.

Gjevo Fra *Rurchuk* satte vi lige over Floden til *Gjevo*⁶³ og Hr. Fyrsten *Giglia* maatte her i Land tilligemed Erkebispens og deres Følger. En stor Deel Mennesker vare forsamlede paa Bredden, med Vogne, havde gjort store Blus og alt for Erkebiskoppen; man kyssede ham paa Ærmerne med stor Ærbødighed. Denne Tid benyttede den Røde, løb omkring og søgte Italieneren; men fandt ham ikke.

Italieneren er som han var gjenfødt, siden han blev den Røde quit.

Det tyrkiske Land, saavidt vi endnu har passeret, er fladt og frugtbart. *Donauen* er fuld af Øer bevokset med Skov, og Skibene have her igjen Sejl, fordi *Donauen* er saa bred. Byerne have for det meste et theatralsk Beliggenhed og er forsynet med en Fæstning; men Husene er yderst daarlige. Ingen af dem er større end P. Knø's,⁶⁴ og saa forfaldne at man ikke skulde troe de endnu vare Boliger for Mennesker. Alt aander den yderste Dovenskab og Forsømmelighed. Den meste Befolkning hidtil har da ogsaa været Valakker; Slaver i højeste Betydning. De eneste Bygninger der ligne Menneskeboliger ere Moskeerne og Gravenhusene.

Endskjøndt jeg læser ikke saa lidt og skriver endeel hver Dag er Tiden dog temmelig lang her i Dampskibet. Det har i nogen Tid været daarligt Vejr, saa man ikke kunde være paa Dækket. Jeg talte i Aftes med Apotheker *Svend*, som før undrede sig over at jeg ikke spiste med til Middag, og ikke drak Kaffe om Morgenens og Eftermiddagen. Jeg fortalte ham da at mine Indtægter vare 30 Kreutzer om Dagen, og naar jeg saa spiste til Middag, havde jeg Intet til den øvrige Tid. Føden, sagde jeg, kan jo vel gaa an; men det værste er den Maade hvorpaa man behandles, naar man lever saaledes; thi Opvarterne som tillige ere Markører behandle naturligviis dem ringe igen som ikke købe noget hos dem, og de øvrige Pasagerer tænke, at det maae være en Betler eller anden Udyr, som man ikke kan indlade sig med. Hvad der imidlertid hjælper den Deel er, at det ikke er i Danmark hvor man er kjendt; thi der kunde det være ubehagelig nok.

Silistria

Vi passerede i dette Øjeblik Staden *S.* der har en stor Udstrækning men Husene ere som de andre, meget smaae og forfaldne. En temmelig smuk Moskee med en rund Kuppel var at see, og her saae jeg første Gang tyrkiske Vejrmøller, meget smaae med 6 korte brede Vinger.

Det er dog forunderlig hvorledes den kjære Gud har kundet nænne, og kan nænne, at nogle af hans Skabninger behandles saaledes som disse Vallakker. Jeg var nylig oppe paa Dækket, alle vare i Senge, og kun Vagten var vaagen. Rundt omkring paa Dækket laae Matroserne og sov. Det var en Aften som een af mit kjære Fædrelands skjønneste *October* Aftenen, med en klar, reen og meget kold Luft. De laae paa den bare Dæk med en Smule Sejl under sig, og intet over sig, kun iført Skjorten, og en Pjalt Kjole, som staaer aaben heel ned til Maven. Nogle Vallakker havde ført en lille Dreng med sig som de bruge som Opvarter. Da han havde hentet Vand til dem, stoppet deres Piber og vogtet dem i Seng, gave de ham et Vink at han kunde gaae. Disse Herrer ere nok Soldater, videre ikke. Jeg gik

egentlig op for at see efter Drengen. Han laae over en Sæk, med Hovedet nedad og Benene nedad, og en lille graa Kappe over, som naae ham over Hovedet til Lænderne; men over Benene havde han Intet. Han snorksov, endskjøndt han havde lagt sig for 5 Minutter siden. En usigelig Længsel efter Hjemmet greb mig, og Ordet *Forballum* lød gennem min ganske Sjæl. Nu have vi kun 2 Tydskere tilbage i 2den Kahyt, imorgen forsvinde de ogsaa, saa har vi kun bare Vallakker og Tyrker. O Danmark! Du lykkelige Land! Dine Bønder ere friere end Konger og Fyrster! Gid du ret maatte annamme Oplysningen fra det Høje, du var da et Paradis paa Jorden! – Vel kan jeg bedre klare mig med det tydske Sprog end jeg havde ventet, men jeg har det ikke som Pastor Hass; thi om aandelige Ting kan jeg ikke udtrykke mig. Han derimod taler nygræsk om lærde, videnskabelige Gjenstande, saa man maae forundre sig over ham, men han veed det ogsaa. Disse 4 Personer lever ikke for 8 Gylden om Dagen, men man fortæller ikke mig hvad det koster.

Tirsdag den
15. Nov.

I denne Nat har jeg ikke sovet godt; thi jeg har frusset dygtig, min Mantel havde jeg forglemt paa Bænken og en anden havde lagt sig paa den, Vinduerne i Kahytten vare i stykker, og Alt var confus. Imorges har jeg spist mig en dygtig Frokost af Ost og Brød, med en Sejtel Viin, saa jeg næsten er halvfuld. At jeg i Nat drømte om *Forballum* er en Følge af mine Tanker i Aftes, af Drømmen erindrer jeg ikke mere end at *Knudsen* tog meget venlig imod mig, at hans Kone vilde kjøbe en Abekat, og at *Maren* havde jeg ikke; men at jeg vilde igjen træffe Pastor *Hass* i *Lübek* den næste Morgen. Jeg disputerede i Aftes med en Tydsker, om det danske Sprogs Oprindelse, og vandt Sagen ved Hjælp af en Englænder, som i det Hele stod paa de Danskes Side. Det er forresten ganske morsomt at rejse, naar man først lærer det.

Galarch

Kl. er nu 10 og Kl. 1 er vi i *Galarch*.⁶⁵ Her saa vi de balkanske Bjerge som deres Spidser mod Himlen, som vare det mørke Skyer.

Nu ere vi endelig komne til *Galatz* efter mange Viderværdigheder. Sikken Quarantaine Anstalt her er. Det er ellers ikke godt at tjene de smaae Herrer; thi de lønne kun slet, og man have dog nok at bestille. Det er heller ikke godt at tjene de tjenstvillige Herrer; thi man har ofte mere for Andre at gjøre, end for Herren selv, og kan saaledes let blive Alles Tjener. Men det var Quarantainen jeg vilde fortælle om. Da Dampskibet ankom til *G* blev der skudt, Byens Fæstning svarede og Alt var godt; men Byen var saa beskidt, at vi nær havde sadt Madammen til. Vi kom nu ind en Tingest som en Faarestie, og denne skulde adskille Pesten fra *Servianerne*, de i Quarantaine liggende Personer maatte ikke komme i Faarestien, men vel de andre. Der maatte ingen indlades i Faarestien uden han var tilbørlig røget, og rensed, ikke engang de kjære Penge maatte passere, uden at man lagde dem i et Vandfad. Vi kom da om bord paa Dampskibet. Præsten havde glemt baade sit *Engelsk* og *Ny-græsk*, og det var Skam; thi her var det brugelig. Mad. havde grædt, hun begynder maaskee nu at faae Hjemvee. Og sandelig, det er heller ingen Spøg. Alle sige at det er et Røverfolk, og det stadfæster sig ret godt. I dette Dampskib *Zrinyi* blev en sølvbeslagen Pibe stjaalen fra en Amerikaner, 5 Dukater fra Kellneren, og en Kuffert fra en af Biskoppens Tjenere, som skulde rejst til Asien. Man maae passe nøje paa, thi de snyder Folk om de kan. Her er vist ellers bedre Lejlighed; thi der er dog et Sengested; men ingen Seng. Nu, man vænner sig til Alt. Et yndigt Vejr, som een af Danmarks Foraarsdage har det været, og da her er en stor Mængde Skibe, saa seer det ud som i Dannemark. Nu har jeg begyndt at tale *Engelsk* og har i denne Hensigt udarbejdet en Deel Sætninger, som jeg nok kan gjøre mig forstaaelig med.

*Penge i Holsten og Preussen*⁶⁶

1 Stk H. Banco er	20 S.L.
1 Preussisk Thaler er	40 S.L.
400 Stk Banco er	500 Mk.L.
1 Preussisk Loudors	13 Mk 12 S.L.

1 Dansk Specie er . . . . . 3 Mk H.B.

I Preussen og Sachsen

1 gute Gulden er . . . . . 60 Kreuzer
3 gute Gulden . . . . . 2 Preussisk Thaler
2 Preussisk Thaler . . . . . 16 Rigsb. Mark
1 gute Gulden . . . . . 5 Mk $5\frac{1}{3}$ S. Rigsb.

Østerreischish

1 Gulden Schien . . . . . 60 Kreuzer
20 Grosschen
1 Gulden Myntz er . . . . . 3 Zwanziger eller 60 Kreuzer
1 Preussisch Thaler er . . . . . 1 Gulden 26 Kreuzer Myntz
1 Kreuzer Myntz er . . . . . $2\frac{1}{2}$ Kreuzer Schein

Tyrkisk

1 Pjaster . . . . . 5 Kreuzer Myntz

*Onsdag den
16. Nov. Galasch
Moldau*

Morgen Kl. 8. Endnu har vi ikke forladt *G.* men jeg tænker til Middag. Gid jeg kunde træffe en dansk Sømand saa vilde jeg skrive hjem.

Endelig fik vi da Frokost, som bestod af Krebs med Olie og Vinæddike, stegt Kjød og Ost og Brød, dertil saameget Viin vi kunde drikke. Kl. 12 forlode vi *Galasch*. Nu kan vi fornemme at vi ere udenlands.

*Dampskibet
Fernando
Primo*

Folkene leve mest under aaben Himmel, og gjøre en dygtig Spectakkel. Hele Natten hørtes vilde Skrig og Tummel af de Familier der opholde sig paa Strandbredden udenfor *Galasch*. Pastor Hass og Familie lever som grevelige Folk, og det er ingen Under at H han taler om at optage 50 Rbd i Konstantinopel af de Penge han skal have i *Smyrna*. Han mener, at det ingen Skade er, for enten han bruger dem først eller sidst er ligemeget. Det mener jeg ogsaa, men

Madammen mener, det dog var bedst at slaae sig igjennem med det til Rejsen bestemte Penge. Derom ere vi alle enige, og saaledes kan ingen Strid om den Sag fremkomme. Mit Ophold her koster 17 Pjastre om Dagen, og Pastorens med Kone og Børn 28 hver, det er, da Børnene regnes for Een 84 Pjastre om Dagen.

Paa Dampskibet *Zrinyi* havde den samme som stjal Amerikanerens Pibe, ogsaa taget 3 *Ducater*.⁶⁷ Det var en Jøde med rødt Skjæg, thi ingen anden viste om disse Sager, det var altsammen i en Kiste. Denne havde han aabnet før han rejste, og borttaget Sagerne. Han havde vist at vinde Amerikanerens Fortrolighed, og da han rejste tog han et saare venligt Afskeed med Amerikaneren, gav ham et Judas Kys, og ønskede ham en saare lykkelig Rejse. Han havde rødt Skjæg som store Forgænger Judas.

Salomon siger: Viin glæder Menneskets Hjerte og han har Ret. Viin glæder ogsaa mit Hjerte; men gjør mig ogsaa sorigfuld; thi jeg er ikke hjemme, ikke ved Vesterhavets Bølger, hvor mine Kjære boe, og hvor min Glæde er. Det er Fremmede, Tydskerne ere mine Nærmeste, nej Engleskmændene ere mine Nærmeste, at sige naar de kan tale tydsk; thi Engelsk forstaar jeg ikke. Jeg talte med Engleskmanden ved Bordet, om Danmark, og hvis Priis skulde jeg fortælle, hvis ikke *Forballums*. O Danmark, Danmark, du er lille og uanseet; men Sandhed er det at sand Lykke og Fred boer paa de ubekjendte Steder, og i de Lande som ikke ere i Ry. Det er smukt her, det er yndigt, store Skibe passere *Donauen*, høje Bjerger sees rundt omkring, et yndigt Vejr, Naturen aander Fred; men –. Vi har nu spist en dygtig Middagsmad, Suppe med Riis, saa tykt som det var Risengrød, Oxekjød, Oxesteeg, Æbler og Valnødder, og dertil Viin, saameget vi kunde drikke.

Torsdag

d. 17de Nov.

Begyndelsen af
det sorte Hav
Soulina

I Aftes var det et overmaade smukt Vejr, to Tydskere og jeg vare iland i Landsbyen *Lultscha*, jeg var der oppe i et Træ, for at prøve hvorledes de Tyrkiske Træer ere at sidde i. Vi gik til Kl. 1; thi jeg

havde ingen Lyst til at komme i Seng, eftersom min sidste Trøst, den store Kaabe var taget fra mig. Den maatte Bothilde have, jeg undte hende den gjerne; men kunde kun nødigt undvære den. Jeg lægger mig nu i den ganske Paaklædning, som jeg gaar og staaer.

Fredag d. 18de I Førstningen gik det ret godt paa det sorte Hav, vi vare vel alle en Smule søsyge, dog Pastor Hass stod sig og maatte den ganske Nat opvarte hans egne og en fremmed Dame, som lede svært af Søsyge. Børnene vare ogsaa en Smule søsyge, men det gik over med Søvn. Jeg sov ogsaa den ganske Dag, og Nat ligesaa, efter at have brækket mig dygtig 2de Gange. Forresten var jeg dog saa temmelig vel, den stakkels Amerikaner var reen i Unaade.

Løverd. d. 19 Idag naaede vi *Varna*,⁶⁸ en tyrkisk Fæstning, men nu russisk, et højt Slot laae paa det højeste Punct og store Bjerge bagved.

Den 19de Nov var den ubehageligste af alle vore Rejsedage hidtil. Saasart vi havde forladt *Varna* blev Stormen immer stærkere og stærkere. Kaptajnen saa sig nødt til at søge Havn. Der laae vi altsaa, Pastorens naturlige Mod var ved at svigte ham en Smule. Vi kunde ikke længer fortsætte Rejsen; men maatte flygte ind i *Bourgas* Bugten, hvor det blev et jammerligt Vejr med Storm, Snee og Regn. Jeg laae i en Køje i anden Kahyt; med intet andet Klæder end de jeg havde paa, og frøs som en Hund, thi Kahyts Døren kunde ikke blive tillukt. Sikken Nat, naar man er vandt til at sove i *Niels Andersens* grønne Kammer. Og sikken Nat for dem der laae paa Dækket. Jeg var snart i Seng og snart oppe, og varmede mig ved at trække mine Klæder af og paa. Skibet knagede og bragede som det hvert Øjeblik skulde skilles ad. Imorges lettede vi igjen Anker og ankom efter et Par Timers Forløb til en lille By *Alibali*, hvor de Stakler, der laae paa Dækket kom iland; men det vil vist blive en kold Nat for os. De i første Kahyt kan sagtens, de har ordentlige Senge, og Sengeklæder, samt Varme i Kakkellovnen, og en tæt Mur. Mad's Kahyt er just ikke saa god, men ret gode Senge, der er nemlig

ingen Oven. I denne Nat haaber jeg dog det gaaer bedre; thi jeg har en blind Mand i Kikkerten, som jeg tænker jeg kan faae til at ligge hos mig, og heller saa lidt mindre Plads end fryse.

*Fyrtaarnet i Soulina ved Donaus Indløb
i Det sorte Hav*

*Søndag
d. 20. Nov.*

Hvad skal jeg vel begynde paa?
Her jeg omvanker som Uglen graae,
Rundtom sove her alle Mand,
Ej for Kulden jeg sove kan.
Lys til Lykke paa Bord er sadt
For at oplyse den sorte Nat;
Dog Oplysning paa den er spildt,
Græsselig suse dens Storme vildt.

Ned der drysser Flokke af Snee,
saa man kan næsten slet Intet see,
Fælt det knager i Mast og Top,
Bølgerne kastes mod Skibet op.
Stedse man hører Knirk og Knark
Voldelig dundrer Bølgens Spark,
Folkene snorke dermed omkap
Dørens Secundo er klap, klap, klap.

Selv jeg sidder her mørkegraae
Med en gyselig Slaabrok paa,
Det er Kaptejnsens, en gammel Mand,
Sover og drømmer om lyse Strand,
Hvor vi skal havne alle tilsidst
Hos dig, du kjære Herre Christ,
Naar vi har pløjet Verdens Ø,
Døjet den vilde salte Sø.

Ej tør jeg sove med Kappen paa,
Snart maaskee skal den Gamle opstaae,
Sømand haver kun stakket Frist
Vaage han maae mod Stormens List.
Christen! du ogsaa vaage maae.
Hvis du i sikker Havn vil naae.
Kjødet saa gjerne sove vil;
Men det er et voveligt Spil.

Hvad skal jeg vel begynde paa?
Hen i Sengen jeg ej vil gaae.
Gjøre et Vers til Maren min?
Nu hun sover den Pige fiin.
Husker du Maren det Afskedskys
Som du mig gav, da vi skildtes nys?
O hvor vi drømmer dog Livet bort
Mindes ej ret at Traaden er kort.

Reen har jeg gjort min Tegnebog,
Det var til Nytte mener jeg dog,
Alle de Byer jeg kommer forbi
Kan jeg nu atter indføre deri.
Gid jeg engang blandt deres Tal
Dannemark ogsaa indføre skal!
Dannemark er den favre By,
Hvor mit Hjerte kun søger Ly.

Faders og Moders og Søskenes Favn
Aabnet at see i Herrens Navn,
Trykke dem til mit Hjerte tæt
Ej den Glæde udtolkes ret.
Ægte Venner jeg hjemme har
som gjennem Livet mig kjærlig bar,
O hvilken Glæde at see dem igjen!
Den Mand er rig, som har sig en Ven.

Nu jeg forstaaer vor Herres Ord:
»Fremmed jeg var paa denne Jord.«
Er du tilfreds i Hjemmet ej?
Kjære, stat op, og rejs din Vej.
Synet for Sagn du snart vil faae
At udi Hjemmet er godt at boe.
Har du det lært, kom saa igjen,
Den Tid var ej spildt min gode Ven!

Skrevet i Dampskibets 2den Kahyt Natten mellem 20 og 21
Nov. 1842

*Mandag
d. 21. Nov.*

Nu, det er et Leben! Sex Retter Mad, foruden Confect, og dertil en
ægte Tokajer Viin; man kan ikke sige at de Danske lade deres
Missionær komme krybende til By. Med Hensyn til den Sengeplads
han havde bestilt til mig i 1ste Kahyt, saa kan det gerne maaskee

have sin Rigtighed; men at de selv har benyttet den er endnu vissere. Da det i disse Dage er saa koldt at man næsten ikke kan nære sig i 2den Kahyt, har man tilbudt mig oftere end ellers at bruge den Adgang til 1ste Kahyt der mig som Tjener er tilstaaet. Saaledes var jeg beordret i Aftes at møde naar de havde spist Aftensmad for at passe Børnene. Jeg kom en Smule for tidlig, og man var just i færd med Deserten, Mandler, Valdnødder, Figener og Æbler. Pastoren var rigtigt i sit Es. I Leipzig købte han sig en Hue, hvoraf Skyggen kan slaaes tilbage, denne havde han opslaaet, havde faaet sig barberet, og været i temmelig traurig Humeur om Formiddagen. Han havde nemlig Glasset, her bruges Ølglas, halv fuld af god Tokajer Viin, og endeel ret gode Figener paa Tallerkenen. Dertil havde han en Jødinde, en fornem Tjener hos Paschaen, hans Kone i Cour, og beordrede de Ting hun skulde have med en Mine som en gammel Doctor *medicinæ*. Alt aandede Fryd og Glæde. Madammen yttrede at Bothilde havde spist saa meget at hun var ganske tung, selv denne Yttring var særdeles tilmaade, og Alt var superb og festlig. Sidste Nat kom vi igjen et Stykke fremad, saa jeg haaber i Morgen at opvaagne for *Constantinopel, Stambul*. Sidste Nat fik jeg mig en fortriinlig Søvn; thi Englænderen laae hos mig, et Hovede i hver Ende af Sengen, han havvde en god Mantel, som blev udbredt over os begge. Das ist ein Schlummer, Knabe!⁶⁹

Tirsdag
d. 22. Nov.

Endelig kom vi da til *Stambul*.⁷⁰ Kl. 12 sidste Nat lettede vi Anker og gik videre. Jeg vidste af ingenting; thi jeg sov godt, før Pastoren Kl. 7 kom ned i Kahytten til mig, og sagde jeg maatte op; thi vi havde nu snart *Bosphorus* for Haanden. Jeg stod da op, og Kl. 8 omtrent naaede vi Indløbet til *B*. Den egentlige Port forbi Skjønheden er de 2de Forbjerge *Rumili Kawak* og *Anatoli Kawak*. Jeg gjorde adskillige Afrids, som jeg siden skal gjøre færdig. Men hvad jeg der saae kan jeg aldrig forglemme. Mage til Kunst har jeg vel seet, men Mage til Natur og Kunst i Forening har jeg aldrig skuet. Den sydlandske Yppighed, bløde Bygningsmaade, og de stolte Bjerge med stærke Fæstninger og Taarne er noget feeagtigt,

som man kun kan føle. Det $\frac{1}{2}$ Mil omtrent, brede Vand hvori vi sejlede, stille og klar som et Speil, besaaet med Maager, Ænder og Snepper, den Mængde smaae Havne inde mellem Byerne og Bjergerne opfyldt med Skibe, og paa Vandet en Mængde Baade, ved begge Sider. Nærmest ved Vandet skjønne Paladser, endeel Kejseren tilhørende, og endeel private, Moskeer og Haver derved opadliggende paa Bjerget, længer oppe Husene, Skovene, Haver, Fæstninger i Sneseviis med Kanoner, og iblandt disse Fæstninger vare nogle kun tilgængelige ved en smal Bjergsti, og endelig øverst paa Toppen igjen smaae Paladser eller store Lysthuse, og hist og her Ruiner af Borge og Slotte. Dette vedvarede omtrent 6 Miil, og paa begge Sider af Vandet, snart skønnest paa den asiatiske Side og snart paa den europæiske. En let Taage tilhyllede den vide Udsigt forud; men til begge Sider saae man endogsaa tydelig Folk i Vinduerne.

Vi kom da saavidt, at vi skuede det egentlige *Stambul*. Midt i Indløbet til *Dardaneller Strædet* ligger et mægtigt Taarn paa en Ø der ikke er større end Taarnets Grund, mægtige Skibe for fulde Sejl svævede i Taagen os imøde. Vi drejede af til Højre, ind i det gyldne Horn, den egentlige Havn for *Constantinopel*. Hele Byen har en teatralsk Beliggenhed, og ved 4 Bygninger paa Højden dvæler Øjet. Til venstre Kejserens Palais, Sophia Moskee, dernæst 2 andre Moskeer, og om man vil det 5te et mægtigt Taarn i Forstaden *Pera* til Højre.

En mageløs Travlhed sporedes overalt ved Stranden, snart omringedes Skibet af over 50 Baade, som vilde føre Passagererne iland. Amerikaneren og Englænderen tog Afskeed med os, men vil siden besøge os. Missionæren *Schwartz* gik nu iland, for ved Hjælp af en amerikansk Missionær, til hvem han var anbefalet at skaffe os behørig Logis m.m. Han gav os god Tid til at betragte *Constantinopel* fra Søsiden; thi i $\frac{1}{2}$ Time lod han os vente paa sig, men da Vejret var overmaade yndig faldt Tiden os ikke lang. Endelig kom han med en Baad, vi kom i den, og kom til Land. Mad. holdt i sin Mand som

han var hendes Gud, hvilket han ikke havde Tid til at være; thi han maatte besøge Alt, endskjøndt han naturligviis Intet kan besøge her, da han ikke forstaaer et eneste Ord. Det var en Guds Lykke at denne Missionær blev os sendt imøde; thi ellers havde vi gaaet til grunde i Constantinopel. Baaden vi roede i svinkede en Smule, Pastoren holdt i Kanten med den ene Haand, og i sin Kone med den anden, Børnene jamrede, og jeg loe i mit Hjerte af det Hele; thi hele Familiens naturlige Mod var borte; men kom til ald god Lykke igjen, da vi kom i Land. Her var ogsaa en stor Trængsel; men en Tjener som S. havde bragt med sig fra Gjæstgivergaarden besøgede det Hele. En stor Mængde Lastdragere, med Puder paa Ryggen meldte sig for at bære Tøjet, og een af dem tog den store Koffert paa sin Ryg, een tog 2, og de andre 1 hver. Efter at nu Selskabet havde yttret sin Misfornøjelse med Ureenheden paa Gaden, den slette Brolægning o.s.v., sattes hele Toget i Bevægelse. Vi gik omtrent en halv Time, i den bredeste Gade i *Pera*, ikke bredere end P. Madsens Gang,⁷¹ i denne Gade, der bestod af lutter Trappetrin. Vi naaede lykkelig Huset hvor vi skulde logere, hos en tysk Gjæstgiverkone født i Galizien, hvis Mand for 7 Aar siden var løbet bort fra hende; men nu havde hun etableret et lille Gjæstgiveri.

Onsdag d. 23

Hvad skal jeg fortælle om denne Dag? Formiddagen tilbragte jeg med a) at bære *Natpotter* ned, da man ikke her finder sig beføjet til at gjøre denne Tjeneste, b) at børste Herrens Klæder, c) at hænge endeel Tøj ud at tørre, da en af Kofferterne var bleven gjennemblødt. Det er et meget geneert Levnet, i det ene Øjeblik at spise ved *Table d'hote* med de fremmede Herrer; og i det andet at møde dem paa Trappen med en Natpotte; man maae bide Hovedet af Skammen.

Den Herre Missionær *Schjofler*, en Würtember af Fødsel, men Missionær i *Constantinopel* i amerikansk Tjeneste, havde indbudt Familien at spise til Middag hos sig. Han havde nu ikke direkte budt mig, og da jeg heller ikke gjerne følger med ved saadan Lejlighed,

fordi jeg deels maae staae ved Døren og lade Børnene nisse og gjøre hvert Øjeblik, deels passe paa dem som bestaaer deri, enten at være Tjener for dem, eller ogsaa spørge Herren og Mad. hvad der skal foretages, hvilket er en simpel Rolle for en Mand som mig at spille; Saa var jeg af disse Grunde bange for at jeg skulde med, og da blevet nødt til at sige reent ud nej, at jeg ikke vilde. Men til ald god Lykke, vilde Hr. Pastoren ikke have mig med, og gav til Paaskud at jeg maatte blive hjemme at passe det Tøj der var udhængt til Tørre. Dette gjorde jeg saa, og kikkede en Smule i den nygræske Grammatik derved. Da det blev Aften, tog jeg Tøjet ind og lagde sammen hvad der var tørt, i den Hensigt at fortjene mig en Smule Roes hos Mad naar hun kom hjem; men det udeblev. Forresten havde hun faaet vigtige Efterretninger hos Mad S. om Livet i *Smyrna*, hvor denne havde været i 4 Aar. Hun nævnede een, som vel maa have været den vigtigste: at man i *Smyrna* nødvendig maa lægge sig en Time eller 2 om Middagen da det er saa frygtelig hedt. Efter at dette var endt, bar jeg Natpotten ned; thi Bothilde havde, som Mad udtrykte sig, gjort en Kringle. Alt dette skildte jeg mig godt ved, og efter at have givet Familien den Efterretning at en stor Natpotte var bragt op i deres Forværelse, bød jeg en rolig Nat, og gik i mit Kammer, hvor Vinduerne ere i Stykker, og Underdynen en Lærredsæk udstoppet med Halm, for at skrive disse Linier, og udhvile mig efter Dagens Besværlighed. Føden, vi her faaer er ellers ret god; men det øvrige Liv, i dette Selskab for mig, er ikke hvad der behager Kjød og Blod. Det er næsten ikke mulig at faae en Skilling af Manden. Af de Kostpenge $\frac{1}{2}$ Gylden om Dagen jeg fik paa Dampskibet *Zrinyi*, havde jeg sparet $\frac{1}{2}$ Zwanziger; men jeg var saa uheldig at tilbyde Hr. Svartz den til laans, da han ingen smaae Penge havde. Dette saae Hr. Pastoren, og da S ikke vilde have dem, vilde han have dem. Idag fik jeg 5 Pjastre og har saaledes paa Rejsen faaet

I Bramstedlund	1 dansk Specie
Fra Hamborg til Dresden	1 Mk Banco
I Berlin	1 Rd preussisk

I Wien	5 Kreutzer
I Constantinopel	5 Pjastre
I Orsova	10 Kreutzer ⁷²

Dog er jeg glad ved, at der ikke gjøres stor Stads af mig; thi saa har jeg ikke saameget at betale igjen. Imidlertid er jeg nu ikke længer *Diener bei mir* men *Schullehrer*. Nu det kommer omtrent ud paa et, thi Navn og By skjænder ingen Mand. Denne Skolelærerstads gjælder forresten ikke længer end blandt d.H. Missionærer, samt paa Dampskibet hvor Bekjendtskabet blev lidt langvarig. Det er dog altid noget at have en Skolelærer staaende bag sin Stoel, om han end ikke duer meget. – Jeg tør ikke nægte, at jeg skammer mig ofte som en Hund, skjøndt det er ikke noget at skamme sig over; men saa meget seer jeg, vi ere alle Mennesker. Dermed gik den Dag. Missionairen *Schjoufler* giver 6000 Pjastre i Leje om Aaret.

Torsdag
d. 24. Nov.

Det var altsaa den anden Dag i *Constantinopel*, den gik som den første. Vi fik da endelig det meste af vort Tøj tørt, og har nu kun en 5 Stykker tilbage, som jeg haaber at have tørt i Morgen, og saa skal jeg ud at see mig om. Mad og Hr. Svartz har ondt i Maven, deres Maver ere reen ruinerede, og i Bund og Grund fordærvede. Gud veed hvad det skal blive til. Mad kvæder hendes *Mausche*, siden den fik Skade, og det plattyske Sprog har saaledes vundet et nyt og godt Udtryk for en fordærvet Mave. Børnenes Maver derimod ere ret gode, thi de præsterer svære og hyppige Udgifter.

Hvad har jeg bestilt denne Dag, da jeg dog har havt saa travlt? Jeg har passet Tøjet, læst lidt Græsk, og giennemlæst endeel af mine gamle Breve. Derved fik jeg en stor Sorg, thi min ejneste *Marens* sidste Brev var borte, og Gud veed hvor det er blevet af; men jeg har et endnu tilbage som jeg nok skal passe paa. Dog Aarsagen hvorfor det andet er borte, er ingen anden end den, at jeg passede for godt paa det, thi jeg gik med det i Lommen, det er ellers blevet borte i Kjøbenhavn.

Hr. Pastoren er i det Hele taget meget tankefuld, og tænker kun paa at spare paa sine Penge. Han og Peter var i Dag henne at besøge et Tyrkisk Kaffe-huus, og købe nogle Sigarrer, de havde Kage med hjem til os, men det var lidt. Gode Sigarrer koste ½ Pjaster Stykket.

Imorgen mere.

Da jeg iaften har saa lidt at fortælle vil jeg indføre et af de gamle Breve.

Kjøbenhavn ...⁷³

Kjære Knudsen! Det vil formodentlig forundre Dem at see Brev fra mig, baade fordi jeg ikke før har skrevet Dem til, og fordi vi endskjøndt vore Veje i en Tid af flere Aar førtes sammen, dog ikke har forstaaet hverandre, fordi Noget, som jeg aldrig har kunnet gjøre mig Rede for hvad egenlig var, bestandig har staaet os imellem, og forhindret den nærmere Forbindelse, som dog er Herrens bestemte Villie, der formedelst Kjærlighed maa finde Sted mellem hans Mennesker. Om det nu er en dunkel Følelse af det Ubehagelige i dette Forhold der har bragt mig til at skrive, skal jeg ikke kunne afgjøre, kun saa meget veed jeg at en Udjævnelse af dette Forhold, og en bedre Forstaaelse stedse har været mit Ønske.

At der fra min Side ikke er gjort noget Skridt til dette Ønskes Opfyldelse, er paa den ene Side den naturlige Stoltheds Skyld, idet den ene ikke vil bøje sig for den anden, og i Ydmyghed tilstaae sine Fejl, og paa den anden Side en Frygt for Miskjendelse, derved at rig Mands Venner vil alle være, og da Egennytte er en af de Laster jeg allermest hader hos Andre, saa følger det af sig selv at jeg kun nødig gjør noget Skridt som deraf kunde have Skin.

Omendskjøndt det vel kunne være eller i det mindste synes at være en ubetydelig Sag, hvorledes en saa ubetydelig Person, som jeg i mit Hjærte erkjender mig at være, blev betragtet af Dem, saa er det dog alle Tider vist at Herrens Befaling: »Holder Fred med Alle, saavidt det staaer til Eder«, ingenlunde bør, og Gud være lovet,

heller ikke kan være mig ligegyldig, saa allerede af den Grund maae en bedre Forstaaelse med ethvert af mine Medmennesker være mig magtpaaliggende.

Desuden gives der nok en Grund som ikke er mindre vægtig end den første. Det ligger nemlig Mennesket saa nær at dømme Alle af den Mening lige med den, eller de Enkelte af denne Aandsretning, som man nøjere har lært at kjende, og det endda allermeest, naar man har faaet Noget imod denne Enkelte, og hvor skadelig denne Dom i sine Følger har været for det Godes Fremvækst i Verden, vil enhver af de foregaaende Tider afgive mange og meget bedrøvelige Vidnesbyrd om.

At De, kjære Knudsen, idet mindste af Deres Ytringer at dømme ogsaa staaer Fare for at falde i denne den Ondes Snare vilde jeg saa gjerne forebygge; thi den Part af Menneskeheden der har Hjertelav til at virke for det sande Gode i Verden er sandelig saa lille at Ingen uden følelig Tab kan mistes og saa svag at den nøjeste Forbindelse og allerbedste Forstaaelse er yderst nødvendig, ligesom ogsaa den Løn, den lille Part skal høste baade *her* og *hisset* er saa skjøn, at det vilde gjøre mig hjertelig ondt, hvis nogen af dem, som ere mit Hjerter kjære, skulde gaa Glip deraf, og endnu mere, dersom jeg skulde være Skyld i, at een eneste miskjendtes af de Mænd, som have viet deres Liv til at strides for Sandhed og Ret.

Iblandt disse Mænd som i vort Fødeland har talt Sandhedens og Rettens Sag er Magister *Lindberg* visselig ikke den Mindste, og denne Mand har det forunderlige hos sig, at jo nøjere man lærer at kjende ham, des mere Højagtelse indgydes man for ham. Han holder i denne Tid Forsamlinger hvor han forklarer Bibelen, og har nu gennemgaaet 1ste Mosebog og derved lagt en mageløs Skriftklogskab for Dagen, forbunden med den naturligste og inderligste Hjertelighed og Fortrolighed med vore troende Fædres Tankegang og Idrætter, som jeg nogensinde har været Vidne til. Forleden Aften i Særdeleshed, overraskede hans Følelser ham paa en hjertegribende Maade. Han talte nemlig om den gamle Jakob, da han svarede Pharaos paa hans Spørgsmaal om, hvor gammel han var: »Faae og

mørke vare mine Livsdage, og naae ikke mine Forfædres i Antal.« Da brast han Lindberg i Graad, og fik næppe fremstammet de Ord: »Ja mine Venner! Hvo af os, der har faaet Syn for noget højere aandeligt end Verden i Almindelighed, han vil med Sandhed kunde sige, at faae og mørke vare hans Livsdage.« – Jeg forsikkrer, at det var som den gamle Jakob selv stod der, og tilvisse saae *Lindberg* malet for sit Øje ald sin Gjenvordighed i dette Øjeblik; thi Fattigdom er et haardt Kors, og L's Nød er nu vist paa det højeste, han har – som vist er Dem bekjendt i den senere Tid søgt flere Præstekald; men endnu ingen faaet. Til Skjærbæk Kald var han først indstillet af Kanselliet; men Kongen lod *Lindberg* kalde den Dag da det var bortgivet, og sagde: Nu det glæder mig at Kancelliet endelig er bleven retfærdig imod Dem, eftersom De var først indstillet; men jeg syntes at vi ikke kunde undvære Dem her i Byen, især nu, da *Brøndsted*⁷⁴ er død, som nemlig var ansat ved U.; men dertil svarede Lindberg, at han heller ønskede at være Præst, og desuden kunde han ikke leve af 600 Rbd aarlig. Saaledes har nu Sagerne staaet hen, men L. er i den yderste Trang.

Vel kunne jeg have mangfoldige Ting at fortælle Dem, men min Tid er saare knap, kun Søndag Eftermiddag er mig tilovers til mine egne Forretninger, den øvrige Tid er jeg bestandig hos Bogbinderen. Imidlertid er denne bestandige Arbejde vel trættende for mit Legeme; men sund for min Sjæl. Herren har lagt sin Velsignelse til min Flid, saa jeg haaber nok i denne Henseende at naae mit Maal.

Christen Kold

Angaaende dette Brev, er jeg glad ved at det dog havde den Virkning i Herrens Haand som bøjer Hjerterne, at *Lindberg* fik en liden Understøttelse.

Angaaende Klimaet i *Constantinopel* vil jeg her bemærke, at disse Linier ere skrevne Kl. mellem 10 og 11 for aabne Vinduer, endskjøndt det er nu Regntiden, og noget af den koldeste Aarstid her. Luften forandrede sig lige, med den Tid vi passerede det sydligste af det sorte Hav og Bosphorus.

Constantinopel d. 24 Nov. 1842

Kjære Forældre og Sødskende!

Omendskjønt jeg ikke veed om disse Linier skulle naae Eders Øjne, saa vil jeg dog nedskrive mine Tanker, da jeg just i dette Øjeblik saa levende mindes Eder. Jeg sidder nemlig her i mit lille Kammer i Forstaden *Pera*, og læser mine gamle Breve igjennem da jeg ingen nye faaer, og da just een fra *Christiane*,⁷⁵ hvori hun skriver, at Foraaret begynder at spire, og hun tænker paa sin Rejse til Kjøbenhavn, som nu alt længe har været lykkelig overstaaet. Hun skriver blandt andet ogsaa om at I venter *Anders*⁷⁶ hjem fra *Aalborg* og glæder Eder til hans Hjemkomst, og jeg kan godt sætte mig ind i, at det maae være en stor Glæde for Forældrene, at see deres Børn efter lang Fraværelse, og erfare de Fremskridt de have gjort baade i aandelig og legemlig Henseende; men det er saa Verdens Gang, at man for at nyde en stor Glæde maae have følt en lang Savn, thi dersom Børnene ikke vare fraværende vilde Gjensynets Glæde ikke blive Forældrene til Deel. Jeg vilde ogsaa glæde mig ved at see Eder, hvilket disse Linier bære Vidnesbyrd om, som jeg skrev paa det sorte Hav; men Gud har villet det anderledes, ikke nu skal jeg see Eder; men siden, naar jeg har fuldført den Gjerning hvortil han har bestemt mig der raader over Liv og Død og Menneskets Skjæbne. Jeg tænker ogsaa jeg gjerne vilde see *Anders*, jeg seer ham nu som Bagermester i *Thisted*, maaskee som rejsende Bager-svend i *Smyrna*, og maaskee jeg ikke seer ham førend hos Gud Fader i Himlen, dog det var ogsaa godt, endskjøndt jeg gjerne vilde see Eder her paa Jorden, førend vi skulde samles i Himlen. Men hvorledes det end gaer saa vide vi Vejen, og kjende det Hjem den kjærlige Fader har beredt til os hos sig selv, og han vil selv bøje vor Villie til at følge hans Veje, med sin store Kjærlighed som smelter Hjerterne. Nu vil mit Lys gaee ud, en anden Gang mere. Naar jeg kommer til *Smyrna* haaber jeg at faae Breve afsendte hjem til Dannemark. Herren være med Eder. God Nat. Nu er Klokken halv tolv.

Fredag
d. 25. Nov.

Formiddagen gik hen med at ophænge det vaade Tøj som jeg dog haaber nu er tørt. Jeg var nede med Hr. Peter i den sædvanlige Forretning, og da jeg truede ham med Prygl, hvis han ikke var skikkelig, svarede han ganske naiv i H's Smag: Du tør ikke slaae mig, det har Faer sagt. Ingen tør slaae mig uden min Faer. Jeg fortalte Hr. Pastoren denne Historie ved Middagsbordet, og han forklarede at *Peter* jo for saa vidt havde Ret; men at en Fader kunde jo give en anden Fuldmagt o. s. v.

Om Eftermiddagen var vi alle hos Hr. *Schjofler*, som boede prægtig, havde et stort Huus alene til sin Raadighed, en Kok fra Tydskland og 2 Tjenestepiger. Jeg skulde med for at passe Børnene. Men det var en ynkelig Historie. Pastor Hass' Høflighed var nærved at udarte, og den Hrn S. syntes studs og noget kjed af hans Selskab. Omsider gik Hr S. ud at spadserere med sine Børn, og jeg skulde med, med vore. Jeg talte endeel med ham saa godt jeg kunde om Apostlernes Missionsfærd, og navnlig om deres ringe Kaar, og Herrens Ord, mit Rige er ikke af denne Verden; men han blev ved sit, og meente at en Missionær maatte ingen Betler være, saa regnede Folk ham ikke o. s. v. Imidlertid udstrækker hans Virksomhed sig ikke videre end at han holder Forsamlinger med Tydskere. Før har han haft nogle Jødebørn at undervise, men ogsaa det er forbi. Hvis han nu kun saa simpel ud og førte et ringe Huus, saa fik han vel slet Ingen.

Vi, jeg og Børnene drak Thee, og Kl. 8 gik jeg hjem med dem; Mad. S skjænkede for os, og bad mig at læse en Bordbøn paa mit eget Sprog, dette gjorde jeg; men efter at vi havde spist tog Mad sine Kinder P. og B. fra Bordet, og Mad. S., hendes Børn og jeg holdt vor Andagt alene. Imidlertid gefalt dette Huus mig slet ikke, det var saa missionarisk, og denne Stilhed dannede vore Børn Kontrasten til, saa Mad. og hendes Mand havde deres store Nød med at holde Orden paa dem. Jeg stod ved Døren med Hatten i Haanden, og fortalte mig ikke. Han fortalte mig at han og hans Kone skulde spise

hos en Minister, eller Secreter o.s.v. – Imidlertid taler han nu Latin, Græsk, Italiensk, Fransk og flere Sprog med stor Færdighed. Iaftes fortalte han ved Bordet, at hans Kone talte endeel *Engelsk*, og deri havde den samme Ret, som i det Øvrige. Imidlertid troer jeg dog, at jeg har havt vel overspændte Ideer om Vanskeligheden af at lære et fremmed Sprog. Dermed gik den Dag, jeg har nu faaet Børnene i Seng, og venter Herskabet Kl. 12. Imorgen skal vi ud at besee *Constantinopel*.

Constantinopel d. 25 Nov. 1842

[Til Maren]

Ofte, og hver Gang, jeg har seet noget smukt, har jeg tænkt paa dig, og paa mine øvrige Venner i Forballum, at det var slemt de ikke kunne nyde den Glæde med mig; yndige Egne, og skønne Bygninger har jeg seet; men her at beskrive det, eller noget af det, er et forgjæves Arbejde; thi saa megen Øvelse ved Pennen har jeg ikke at jeg kan udmale det for dig. Dog har jeg i *Anhalt Dessau* skrevet et par Vers som jeg her vil vedføje,⁷⁷ for at du dog maaskee kan sætte dig ind i mine Følelser ved at skue den Herlighed.

Imidlertid veed jeg ikke *Maren* hvad jeg skal skrive til dig, der kan more dig. *Peter* har det ikke som lille *Christen* havde det; thi han maatte lystre mig; men naar Pastoren og hans Kone er tilstede maae jeg lystre *Peter*, hvis jeg vil holde Fred, og du kan troe *Maren*, at jeg er ikke nær saa krigerisk som før. Desuden er *Doris*⁷⁸ i denne Tid i meget slet Humør og taaler ikke at pirres ved, og Drengen er reent af Lave, saa han ikke alene er Fader og Moder til Byrde men ogsaa fremmede Folk. Dersom Madam H læste dette vilde hun sige det var en stor Løgn; men du ved jo nok at Folk elske sig selv saa højt, at de troe deres Lyder ere Dyder, dette skal du ikke gjøre *Maren*; thi det lader saare ilde; men er ogsaa vanskelig at unnlade.

Jeg vil her vedføje en liden Tegning, som Tyrkerne bruge til at fange Luus med.⁷⁹ Nu lille *Maren* faaer jeg nok at ende Brevet, endskjøndt jeg nok kunde have Lyst til at underholde mig længer med dig; men mit Lys er kun kort, og Kl. er 10. Du er allerede i Seng for en Time siden, og sover sødt ved siden af Jfr *Bejer*, og Brevet

maae bortsendes i Morgen med et dansk Skib fra *Svendborg*, sôm ligger i C. Havn. Gud veed hvornaar du faaer det, maaskee ikke før om et halvt Aar, Gud give det maa træffe dig i bedste Velgaaende. Hils din Moder mange Gange fra mig, samt din Fader og Søsken-de. Frygt Gud og hold hans Bud; thi det bringer Glæde her og hisset, det er lettere at begynde nu end siden, og det vilde være mig en inderlig Glæde at see dig igjen, mere bekendt med hvad Godt er, og mindre bekendt med hvad Ondt er; thi Synden er i Sandhed Folkets Fordærvelse, og den ligger for Døren for at besnære, i et ubevogtet Øjeblik, og selv dem som have en redebon Aand, maae bekende at Kjødet er skrøbeligt. Ak hvor skulle vi bestaae for Herrens Ansigt paa hin store Dag? Vi maae blues for os selv, end sig da for ham, den Hellige og Retfærdige. Seer jeg hen til Verden og dens Ugudelighed, da tør jeg ikke tænke at Nogen kan bevares; men seer jeg hen til vor Faders store Kjærlighed som sender sine Engle til Vagt ved vor Leje, og sin Aand til Ledsager i vort Hjerter, da tør jeg troe det. Og i den Tro til dig *Maren*, at du giver denne hans Helligaand Rum i dit Hjerter, slutter jeg mit Brev i Herrens Navn, ønskende og bedende, at han vil tage dig i sin Favn, lægge sin højre Haand omkring dig at intet Ondt komme dig nær.

Jeg haaber du gjør mig den Tjeneste lille *Maren*, selv at gaae ind til *Niels Andersen*, og hilse ham fra mig, at saasart vi komme til *Smyrna*, og jeg har noget bestemt at kunne sige ham om vore Forhold og Udsigter, skal jeg efter Løfte skrive ham det til temmelig udførlig. Du har ikke Behov at lade de andre see Brevet, thi det er skrevet til dig alene, og jeg haaber ogsaa du selv kan læse og forstaae det. Hils ogsaa *Jacob*, og alle de øvrige af mine Venner.

Din Ven *Christen Kold*

Constantinopel den 26 Nov. 1842

Kjære Knudsen!⁸⁰

For at begynde hvor vi sidst slap, saa kom du ikke efter Løfte at tage Afskeed med os ved *Toldboden*, og det var forresten ogsaa det samme. Siden den Tid har der endda mange Tanker krydset mit

Hovede; men dog ikke i fjerneste Maade, at ønske ugjort hvad gjort; thi endskjøndt jeg just ikke altid har havt det i alle Maader saa behageligt, saa har dog den Glæde jeg har nydt ved at see de mange Ting, og især de skønne Bjærge, og yndige Egne været det langt overvejende. Hvad det angaaer med at komme for sildig til Befordringerne, saa have vi i denne Henseende været meget heldige; thi ikke en eneste Gang ere vi komne for sildige, endskjøndt jeg maae ansee det for et Guds Under. Iblandt de Ting, der har gjort meest Indtryk paa mig er den afbrændte Deel af Hamborg; thi det er grueligt at see den Mængde Ruiner, og vækker mange Tanker i Menneskets Sjæl. Dersom jeg kunde undvære min Dagbog, og jeg var vis paa at den kunde sikkert komme til dig, saa sendte jeg dig den; men deels holder jeg for meget af den selv, da det altid morer mig at læse den paany, og deels er det ogsaa tvivlsomt at sende den med en Skipper. Jeg har ført den temmelig fuldstændig paa 120 tætskrevne Qvartsider fra Kjøbenhavn til Constantinopel.

Angaaende vort fælleds Forhold, saa gaaer det nok an, den ene tier med det Værste, og den anden gjør ligesaa. Imidlertid har jeg engang imellem staaet paa den Mening om Missionærernes Ulighed med Apostlerne i Henseende til den udvortes Levemaade; men saadan Talemaade bliver altid besvaret med, at det er en Ting De ikke forstaaer Menneske, og det er ikke heller let at forstaae hvorledes Tiderne have forandret sig. I Førstningen var slet ingen Tanke om at spare, og alt gik prægtigt til. I Wien begyndte man saa smaat, og en Stykke af min Dagbog vil jeg her indføre, hvorledes den Sparen slap ud. Imidlertid er jeg glad ved som du nok veed, at der ikke gjøres stor Ære af mig. Med Hensyn til Børneopdragelsen ere vi just ikke saa ganske enige; men denne Streng er alt for kilden til at berøres, og derfor tier jeg som en Muur.

En lille Tegning af min Dagbog bør jeg dog give dig. *Friersach d. 16 Oktober*, et Stykke sønden for *Perleberg*.

Fra *Kyritz* kom vi til *Friersach*, hvor man højtideligholdt den preussiske Konges Geburtsdag, hele Byen var oplyst. Vi tog ind i et Værtshuus *Stat Rom*, meget stort og smukt, hvor vi spiste stegt

Fisk, drak Boulion, og en halv Flaske Riinskviin, 2de dejlige Værelser bleve os anviiste som Soveværelser, og Opvarteren, meget begavet, viste Hr. Pastoren med stor Galantitet, at die Comoditen forefandtes i Nærheden af Værelserne, da slig Opdagelse ikke kunde være uden Vigtighed for et saa blandet Selskab o.s.v.

Mandag
d. 28. Nov.

Vi fik da altsaa *Constantinopel* at see, de smalle Gader og de daarlige Huse tage sig ikke godt ud i Nærheden. Vi saae det Sted hvor der handledes med Slaver, det var gyseligt, vi saae de mange Hvælvinger eller Botikker. Hele Gader der vare byggede; brandfri Hvælvinger over, hvor der var den ene Bod tæt ved den anden. Vi saae det Sted hvor den sidste Sultan ligger begravet, som igrunnen var det eneste skjønne Sted, indeni var en Have, og Præsterne læste altid Messe. Vi saae den store Hule, hvor der i Kejserens Tid var de skjønne Badsteder, nu brugt til Værksted for Silkespinderne. Vi saae ind i en Moskee; men Pastor Hass blev staaende langt borte og turde ikke; men den engelske Captain og jeg tog Mod til os, og gik lige hen til Døren. Vi saae en uhyre Mængde Lamper, som hængte 1 1/2 Mands Højde fra Jorden i smaae Pinde kryds og tværs, hele Gulvet var bedækket med et Tæppe, og en Mængde Smaafugle spadserede derinde. Vi var oppe i *Serasker* Taarnet. Herlige Udsigt. Constantinopel overgaaer alt i Verden. Vi saae endeel af Stortyrkens Slot; men det var dog ikke saa brilliant. Alt i Constantinopel maae man see i Frastand.

Den 29.

Af Vigtighed er der da ikke foregaaet Noget, uden det at vor Mand har laant 1000 Pjastre af Missionairen *Svartz*, og endda komme vi vistnok saa omtrent tomhændede til *Smyrna*. Af Vigtighed er forresten ogsaa dette, at en dansk Underofficer er i disse Dage gaaet over til Islam, han hedder *Mathiesen*, og er i tyrkisk Tjeneste, dette havde hr. *Romani* fortalt Hr. Hass, som naturligvis gjerne ønskede at tale med denne Mand, sandsynligvis i Egenskab som Missionair. Til ald Lykke traf vi ham paa Gaden i Følge med en

svensk Captain, og en anden tyrkisk Officeer, som Alle kjendte vor Vejviser, og fik saaledes at vide hvem vi vare. Hr. *Mathiesen* og den Svenske indbød da Hr. H. til at spise Frokost i det svenske Skib, hvor Hr. *Mathiesen* saa vilde komme, dette blev saa halvvejs lovet; men det naturlige Mod gik bort, og en naturlig Frygt meldte sig isteden, enten det nu var den eller det var den sædvanlige Fordummenhed nok, han kom da ingen Steder, endskjøndt han just var hjemme ved den bestemte Tid.

Jeg har flere Gange nu siden været hos *Sjofflers*, og blandt andre ogsaa iaftes, jeg begynder at have lidt mere Respect for denne Mand, thi han er en sjælden Opdrager, som herser sine Børn lydige. Vores gjorde ham det da saa broget, at han befalte sine at gaae bort og lade dem aleene; men aligevel gjorde de saadan Spectakel, at jeg maatte ind med dem i et Kammer for at holde Styr paa dem. Ved Afskjeden, holdt Hr. S. Bøn med sit ganske Huus, hvori han ogsaa bad for os der nu skulde rejse. Til Afskeed, ønskede han at see Familien igjen til næste Aar i Const. og da sagde han, vare *Peter* og *Bothilde* voxede; men, ønskede han tillige, at de vare voxede i det *Gode*. Vores Folk lod som de forstode ham ikke; men de skammede sig dog en Smule. Baade Mad og Præsten vilde gjerne tysse paa dem ved saadan Lejlighed, men de ere ordentlig raadvilde; thi slaae, gjør jo Sagen værre, og føje dem i Alt er dem ikke mueligt.

Imorges stod jeg op Kl. 7, børstede Herrens Frakke og Mad's Kaabe, derpaa var jeg et Ærinde hos *Sjoflers* at hente de 1000 Pjastre hos Hr. *Svartz*, og den øvrige Deel af Tiden tilbragte jeg med at hjælpe Mad med Nedpakning af Tøjet, og da vi havde spist Frokost forlode vi *Pera*. Præsten og Mad havde naturligviis ondt ved at bære dem selv; men jeg havde en dygtig Oppakning. Da vi nu endelig kom i Baaden som skulde føre os til Skibet, skreeg Børnene, og Mad var meget bange for at sejle i disse smaae Baade. Han selv og Familien toge 1ste Plads for sig, som kostede 15 spanske Daler for Personen, jeg en Dæksbillet, men hvad den kostede, skal jeg faae at

vide i Morgen. Paa Billetten staar *Domestique* og det kommer deraf, at naar Herskabet tage saa mange 1ste Pladser, pleje de at have 2den Plads til en Tjener paa *Dæksbillet*. Det gik nu ikke saa godt an her, thi her er større Orden end paa de andre Dampskibe, og derfor vilde Hr. Pastoren nu følge med mig, for at gjøre det nødvendige; men da vi kom i Døren, siger han til mig, ja, her kan De nok være, og saa gik han; men Kellneren vilde jaget mig ud; men Kaptejnen gav med et Skuldertræk tilkjende, at man fik lade det gaae, og man gav mig Tegn til at blive. Jeg vilde gjerne givet dem en god Dag; men det er dog slem at ligge paa Dækket, naar man ingen Mantel eller saadant har.

Hvad Føden angaaer maa der ogsaa spares. Vi skulde have Middagsmad, og han meente da at han ingen vilde have, nu, saa kunde vi ingen forlange. Vi fik da Thee og Smørrebrød; men da Tiden kom spiste han sin Middagsmad, som kostede 2 Rbd, men vi, mistes.

Vi traf et dansk Skib fra Taasinge, ført af Capt. *Petersen*, ham fik jeg Brevene med hjem. Det var ganske moersomt at tale med en dansk Mand.

Onsdag
d. 30. Nov.

Kl. 4 den 30. passerede vi Dardanellerne som har Fæstninger paa begge Sider men ikke betydeligt. De gamle ere forfaldne, og de nye ere meget lave saa man næppe kan see dem. Egnen er saare skjøn især de mange Bjærge baade fjærn og nær, med de forskjellige Farver og Belysninger, det blaae Hav, og de mange Øer og Skibe. Jeg saae Kameler græsse paa Marken, som er smukt at see, men Kamelerne selv ere ikke skjønne Dyr. Jeg haaber nu idag at see *Smyrna*. Kl. er 1 og vi skal gjøre holdt; men hvorfor, veed jeg ikke, da jeg ikke kan snakke med Folk; thi der er kun een Tydsker, og det er Maskinmesteren, og han er fra *Stralsund*, men han er ikke saa let at faae i Tale.

Jeg spurgte Pastoren, om jeg kunde gaa paa anden Plads paa den Billet, og han svarede: Ja det troer jeg rigtignok. Han havde tænkt at jeg ikke kunde læse den; men han troer han taler Fransk med temmelig Færdighed. Jeg forstaar ikke hvad Enden vil blive med hans Sprogstudium, thi han har saa megen Omsorg for Smaating, og vistnok ingen Gejst; thi han læser ikke. Brevet til *Fenger*⁸¹ skriver han paa endnu, og har igaar skrevet 1½ Side, men saa var han træt i Fingrene. Hans meste Bestilling er at ordne alle Ting. Et ex. Nu Kold, maae De gaae op lidt med Børnene, mens min Kone klæder sig om, og jeg faaer mig en Pibe Tobak til et Kop Kaffe, og saa skal jeg til at skrive. Imidlertid maae De passe paa om vi skulle komme til noget Seeværdigt at lade mig kalde op paa Dækket, en Time derefter havde han ikke aftrykket sin Kaffe, den smager ham ret godt. Det er ret god Kaffe man faaer her o. s. v. Jeg bliver saa kjed af at høre paa ham, og mestendeels tier jeg stille, og svarer ham ikke.

1. Dec.

Torsdag ankom vi i bedste Velgaaende til *Smyrna*, og toge ind i Gjæstgiver *Marg. Nenriondi* Hotel i *Smyrna*. Det er et dejligt Vejr, og Alle er i godt Humeur. Hr. Pastoren havde Brev fra Hr. *Swartz* til en Jøde *Cohen*, og denne kom da vi spiste til Middag, og Pastoren talte oplukket *Engelsk* med *Fransk* og *Tydsk*, men Jøden talte *Engelsk*.

Smyrna den 1ste December 1842

Kjære Niels Andersen!

Allerede idag begynder jeg paa at opfylde mit Løfte, med Hensyn til det lange Brev, som jeg vist ret let kan faae hjem; og jeg vil da fortælle dig først om Ankomsten til *Smyrna*.

Efter at jeg Natten til den 30 *Nov* havde sovet ret godt, og Skibet, Dampskibet, havde gaaet den hele Nat, stoed jeg op Kl. 1 og skrev endeel i min Dagbog, og gik op paa Dækket for at see efter *Smyrna*. men det var mørkt, kun saae man endeel Lys paa Kysterne. Jeg gik da igjen i Seng hvilket var let gjort; thi Sengen bestod af en Haardugs

Sofia Moskeen i Constantinopel

Madrasse, at ligge paa samt en Haardugs Pude, dog denne Nat havde jeg faaet fat i en Tæppe at ligge over mig, saa jeg laae usædvanlig godt. Jeg gik da i Seng og sov til Kl. 8. Da jeg stod op, sagde man at Smyrna var nær for, men jeg saae intet andet end Bjærgene som svævede i Skyerne; thi en tyk Taage var nedsænket over Jorden og Havet. Snart skimtede vi ogsaa Masterne af de store Krigsskibe, og endelig Husene, som ligge som Svalereder klistrede fast paa Bjærgene, det ene Huus oven paa det andet. Jeg stod lige i Forstavnen, og lod mine Tanker flyve snart fremad og snart tilbage, snart ind i det ubekjendte *Smyrna*, drømmende om hvad der mulig skulle foretages, snart tilbage til det velbekjendte Danmark, som jeg saa nys havde forladt, og hvor jeg hidtil har levet; thi vel har mit Legeme været paa Rejsen og min Sjæl med; men mine kjæreste Drømme var om Danmark, thi mit Liggendefæ er der.

Endelig kastede vi Anker, kom iland i en lille Baad, og tog ind i en Gjæstgivergaard hvor vi endnu er. Pastor Hass er i en noget religiøs Stemning og hans Hjærte henvendt med Tak til vor gode Fader i Himlen, der har bevaret os hidtil, og skikket os til vor Bestemmelsted. Mad og Børnene ere ogsaa temmelig vel, og de bedste Udsigter i Henseende til det jordiske Livs Beqvemmelighed smile os imøde, at sige naar vi kunde faae Penge, thi Alt hvad man faaer i Europa er til kjøbs.

Om Eftermiddagen var jeg ude at spadserere med Børnene, og gik da uden for Byen langs med den lille Flod, som rinde i Havet tæt ved Byen, og det var dejligt, især de høje Bjærgene, den ene svævende bagved og højere end den anden, og det dejlige Klima; thi her er en Varme, som midt om Sommer hos os.

2. Decb. Fredag

Idag har der været 3 Missionairer hos os, en, som er Missionair for Jøderne, og selv en omvendt Jøde ved Navn *Cohen*, en meget elskværdig Mand, og en tydsk ved Navn *Wolters*, samt en engelsk Capelan, ved den engelske Capel her og tillige Missionær; de vare alle, vistnok dygtige Mænd; men havde ingen sønderlig Indflydelse; de 2de boede i Miil herfra i Landsbyen *Budscha*, og der blev talt endeel om, at vi maaskee ogsaa skulde boe der. Men hvad der

udmærker disse Missionairer er en sjælden Flid; thi de studere flittig paa Sprogene, som de vistnok ogsaa for endeel have tilegnet sig, men det synes, som om Folkene ere ganske begravede i materielle Interesser. Imidlertid kan jeg ikke have nogen Mening om nogen Ting, derunder hørende; thi jeg kjender ingen Ting endnu.

Med Hensyn til Lægekunsten, saa er her saa opfyldt med Læger, at de kun have saare lidt Praxis hver, og Pastor Hass vil sikkert i denne Henseende ikke gjøre noget.⁸² Forresten forstaaer jeg ikke hvad vi skulle leve af; thi Rejsen medtog 100 Rbd meer end der var bestemt. Der tales vel om at spare; men hvis der skulde spares maatte der skee en Grundomvæltning i det Hele, som for menneskelige Øjne at see ikke kan skee. Du vil spørge mig kjære Ven, hvori denne Omvæltning skulle bestaa, og jeg vil svare: læs Apostlernes Gjæringer, og følg Paulus paa hans Vandring fra Sted til Sted, se ham arbejde om Natten og præke om Dagen, og hør Herrens Befaling til sine Disciple hvis de vilde gaae ud at præke. Jeg talte med Pastoren iaftes om, hvorledes jeg syntes Missionsvæsenet maatte ordnes, at Missionairerne maatte tage Stav i Haand, vandre om og præke for Folket paa Torve og Gader, paa Marken og i Husene, at de kunde give sig selv det Vidnesbyrd: Jeg har advaret i Tide og Utide at ingen Sjæl kan kræves af min Haand. Mon Sjælene ere af Jern og Staal mere nu end dengang, ville der ikke findes een Sjæl hist og her, som havde Lyst til at søge sin Hvile i den Herre Christ? Ja, følte hans Missionairer i Aand og Sandhed, det Kald fra ham, uden hvilken de hellere maatte blive hjemme, da maatte Frugten komme tilsyne; thi at have Troen til Salighed for sig selv, og at være dens Forkynder i fremmed Land er to forskjællige Ting.

Lad os engang betragte det ene Ord »at afdøe fra Verden« og vi vil ikke forundre os over, at der findes flere Hedninger og Muhammedaner end Christne; thi hvem er afdød fra Verden? Nej lad os bede og anraabe vor Fader, at han vil udgyde sin Aand over sine Sønner og Døttre, at de maae blive Staden paa Bjærget, der ikke kan skjules; thi den er sandelig skjult af den haarde Jordklimp som knuger det stakkels Christenhjerte. Vi ere blevne saa verdslige, vi have faaet

Nykker om, at Verdens Store skulle agte os for den Storheds Skyld, der er i os; men vi tage Fejl, det er ikke her i Verden; men paa hin Side Graven skulle de agte os, som de her i Verden have foragtet. Han var foragtet vor store Forgjænger, ja som et Menneske hvorfor man lukker Øjnene var han foragtet, og han blev det til sin Død paa Korset; men hos sin Faders højre Haand blev han ophøjet. Det er ingen Sag at modtage en Mand i sit Studerekammer, som kommer for at belæres. Det er ingen Sag at staae paa en Prækestoel, og see sig omringet af Tilhørere der vente Visdommens Kjærne af vor Mund; men at gaae om fra Dør til Dør, og præke det Himmelske Evangelium, som var Jøderne til Forargelse og Grækerne en Daarlighed, hvor Haan og Spot nedregner fra alle Sider, og kun en fattig Synder hist og her tager imod med Glæde; det er den Gjærning som Herren har givet sine Apostler at gjøre.

Jeg havde rigtignok tænkt, at en Missionærs Gjærning var ganske anderledes; men efter hvad jeg seer, er det som at være Præst i Danmark i ald sin gode Mag, at føre et stort Huus og et godt Bord, holde lidt Forsamling om Søndagen ogsaa; thi det maae jeg sætte ved, hvad de Missionairer angaae jeg lærte at kjende i Constantino-pel, ligesom vistnok ogsaa de fleste andre; en Jernflid i Studerekamrene, og det er store Ting; men en Udsending fra Herren, med hans Lovs Forkyndelse for Menneskenes Børn, han maae gjøre noget andet. Jeg udviklede saa godt jeg kunde paa Tydsk mine Anskuelser for *Hr. Sjøfler*, en Würtenberger af Fødsel, nu amerikansk Missionær i Constantinopel, men han meente Folk agtede dem ikke saa, og Tidens Fordring tillod det ikke. Det var ellers en ret rar Mand, og især havde han sine Børn optugtede, som jeg altid godt kan lide, men dette Punct vilde han ikke høre Noget om. Man siger det er sværmerisk og Gud veed hvad andet; men jeg troer Aanden har ikke Kraft nok til at udføre det, thi Aanden er vel redbon; men Kjødets er skrøbeligt.

I Eftermiddag var Hr. Konsul (dansk Konsul i *Smyrna*, *Hr. de Jong*) hos os, at spørge efter Hr. Pastoren; men han var netop taget

Madammen. Hun taler ikke store Ord stakkels Kone, hun har ondt ved at styre sine Børn, som gjør hende Livet broget nok.

3. Decb. Løverdag Idag har Hr. Pastoren været ude den ganske Dag, og bestilt Bohave, Senge og Sengesteder o.s.v. Vi bør dog siger han have et par skjønne Soffaer her, bare det stakkels Danmark kan betale det. Imidlertid er der Intet af Vigtighed foretaget. Han forsvarede bestemt hvor mange Lærere han vil have, og Studeringen vil nok rigtig gaae for sig. Til de Sprog han allerede har studeret, vil han nok lægge et par nye. Her er en Missionær der skal læse Tydsk hos Hr. Pastoren, et Værelse bør tages i Byen for at holde Gudstjeneste for danske Søfolk, et Avertissement i det græske Ugeblad, at han modtager Folk af alle Stammer, for paa dem at øve sig i Lægekunsten, som han temmelig nødtørftig har studeret i Kjøbenh. o.s.v. Jeg har ingenting bestilt idag, thi i Formiddag spadserede jeg med Børnene, som har godt af at røre sig, endskjøndt de gjøre en Spectakkel den ganske Dag saa man næppe kan være i Huset for dem, og deres Moder naturligviis ikke bestiller en Smule andet end passe dem, og straffe dem; men enten hun befaler dem noget eller ikke, er akkurat eens, thi de lyde hende ikke. Men det er vist at naar Forældre ikke bede Herren om Forstand og Naade til at opdrage deres Børn saa bliver det daarligt. Derfor Herre giv os af din Visdom, saamange som vil have af den. Et Bevis paa at Forældre virkelig kan ikke høre deres B's Laster, er at da hr. *Sjofler* tog Afskeed med Børnene sagde han, naar jeg seer eder igjen ere I voxede og blevne store, lad mig nu ogsaa see, at I ere forfremmede i det Gode, men dette havde Mad slet ikke hørt, og var overbevist om, at han heller ikke havde sagt. Ak Herre vi ere Alle Syndere for dit Hellige Ansigt, forbarm du dig over os. Om Eftermiddagen læste jeg lidt i den græske Grammatik.

D. 4. Decb. Vi ligge da nu midt i Flytningen. Pastoren har lejet et Huus for 120 Rbd aarlig af en Missionær *Wolters*, som er bygget sammen med hans. Han har idag kjøbt endeel Møbler og bestilt nogle.

D. 5. Mad var i Morges temmelig daarlig i sine Tænder og Hoved. Myggene, som her ere slemmere end i Danmark, have reent op-

stukket hendes Ansigt, og Knopper viste sig hist og her paa Hals og Ansigt, saa hun vist vil faae endeel Udslet. Jeg har den ganske Dag læst Engelsk, og endskjøndt vi have siddet i eet Værelse have vi dog ikke vexlet mange Ord. Vi komme forresten ret godt ud ad; men min Methode med hendes Poders Opdragelse, fordømmer hun i Bund og Grund. Jeg tier stille som en god Christen; men endnu har jeg ikke befalet dem Noget uden at blive adlydt. Pastoren har faaet 300 Rbd idag hos Consulen, og han var saaledes i Uvished om han ikke skulde kjøbe et ret godt Spejl til 40 Rbdlr, eller et ringere til 6. Forresten er han meget skikkelig, og har sagt mig, at jeg vist ikke faaer mere Tid end lidt om Aftenen, til at læse, men jeg skal narre ham som ingenting, især om jeg faaer Lyst (det vil sige, at læse paa Sprogene). Imorgen skal vi flytte og da mere.

6. Decb.

Om Middagen holdt 4 Æsler som skulde føre os ud til *Budscha*. Peter og jeg reed paa Een, og Driveren med Bothilde paa Een, og de Andre bar vores Tøj, den Deel som endnu var tilbage. Mad og hendes Mand vare bange for at ride, og maatte altsaa gaae. Vi satte os da i Bevægelse udaf Byen, og det var forunderligt at ride paa disse smaae Dyr. Paa Vejen mødte vi Hr. *Wolters*, eller rettere han kom til os, ligeledes paa et Æsel med udstafferet Seletøj, med Perler og Snogpander, alt paa sin østerlandsk. Store Rækker af belæssede Kameler kom os i møde, langsom med deres Klokker, hvilket har noget sørgeligt, monotont og østerlandsk ved sig. Uden for Smyrna laae en hel Karavanseri⁸³ af over 1000 Kameler, Muulæsler, Heste og Æsler med deres tyrkiske og arabiske Driverere. De vilde her lægge sig til Natten under aaben Himmel. Mit Hjerter grebes af en saare vemodig Følelse, jeg tænkte paa den store Herre, der engang i de forrige Tider holdt sit Indtog i Jerusalem. O at vi med den samme Hjertens Ydmyghed maatte holde vort Indtog i Asien, at vort Udgang maae blive forherliget ved ham. Det var en skøn Aften, Himlen blaae, og den nedadgaende Soel farvede de blaae Bjerge med et ubeskriveligt fiolet. Vi passerede Tyrkernes Kirkegaard, en stor Cypresselund, hvor man i Gravstenene troer at see Tyrkerho-

veder paa Pinde; thi deres Gravmonumenter forme de foroven som en Turban. Uvilkaarlig foer det Spørgsmaal gjennem mig: Herre! hvorfor gav du Tyrkerne dette herlige Land?

Da vi vare komne over Bjærgene laae højt over os til højre, en gammel græsk Fæstning med mange Ruiner, bag os *Smyrna* ved Havet, og de mange Krigsskibe, til Venstre de i Skyerne ragende Bjærge, og foran *Budscha*, en lille venlig By med en Mængde forfaldne Huse, hvoraf nogle vare ganske Ruiner. Det Huus hvori vi skal boe, er endeel af en stor Gaard, som det engelske Missions-selskab har kjøbt af en Tyrk.

Idag skal vi begynde vor egen Huusholdning, og de foregaaende Dage er gaaede med at indkjøbe det fornødne Bohave, Spejlet til 400 Pjastre skal vi da have. Jeg har sauet og hugget Brænde, baaret Vand, vadsket Vinduer o.s.v. Hr. Pastoren skal studere; men han bestiller ingen Ting, uden den Time han har Læreren, han ryger sig en god Sigar; thi han har nylig kjøbt sig en heel Kasse; med den i Munden spadserer han omkring, og see til os allesammen hvorledes Arbejdet gaaer, snart til Hr. *Wolters* som studerer Tyrkisk meget flittig snart til Madammen som sysler i Stuen og snart til mig. Forresten ordner han selv alle Ting, og Madammen er tit misfornøjet med ikke at kunne faae en Finger med i Spillet; men der er intet at gjøre, han vil forestaae det Alt, der er ingen Snak. Jeg kan ikke godt endnu lade den gamle Vane at snakke med, endskjøndt jeg veed forud det nytter ikke, dog tier jeg mesten stille, og lader dem selv hytte det. Gud veed om her nogentid skal blive nogen Glæde for mig. Arbejde troer jeg der skal blive nok, og det er endda ogsaa godt.⁸⁴ Jeg har været syg et par Dage; men Herren være mig lovet for min Sundhed han igjen har skjænket mig.

D. 25. Decb.

I ald den Tid har jeg ikke kunnet have saa meget Tid tilovers at jeg kunde skrive i min Dagbog. Og hvad har jeg da bestilt? Gjort 8

Rejser til *Smyrna*, sysslet med Brændet, og gjort en Deel af den daglige Gjerning i Huset, hentet Vand, Brænde, besørget Kakkelovnene, som egentlig er Arnesteder, gaaet Ærinder i Byen, fejte Værelserne o. s. v. Hvad forresten Humeuret angaaer, saa er Præsten i det Hele taget i ret godt Lune, og Madammen ligesaa undtagen om Morgen, thi da er hun reen fra Koncepterne, hun snirrer men jo længere op ad Dagen jo bedre, og om Aftenen ejegod. Dog har en stor Modsigelsesaand faaet fat i hende, saa hun gjerne siger tværtimod hvad andre Folk sige. Imidlertid troer jeg man i det Hele taget er tilfreds med min Flid og Duelighed, som opvartende Kammer tjener. Af Nyheder er i den senere Tid ikke passeret meget, vort Liv henrinder i stille Virksomhed, og Forskjællen paa Livet her og i Kjøbenhavn at sige det huuslige, er saa lille, at jeg ofte ikke husker andet end at vi ere i Kjøbenhavn. Vi staae op, Mad og jeg Kl. 7½, hun gjør Ild paa i Kjøkkenet, og jeg i Kakkellovnene; mens hun færdes med The, børster jeg Skoetøjet, hun trækker Børnene i Klæder, og jeg forsyner Kjøkkenet med Vand, Brænde o. s. v. Nu er Pastoren kommen op, Stuen er nogenlunde reen og der drikkes The. Discoursen ved Thebordet er ikke meget levende; thi de 2de Trediedele af Selskabet er noget forstemt. Nu gaaer hun at sysle med Middagsmaden, jeg fejer og nedstøver i Værelserne, og derpaa enten til Brændet, eller tømre et eller andet ved Huset, hvis Træværk er i temmelig daarlig Forfatning, og nu begynder Havearbejdet. Derpaa retter jeg an til Middagsbordet Kl. 1½, dækker Bordet og sætter Maden frem med Vandflaske og dertil hørende Glas til enhver især, Viinflasken og Confecten, som bestaaer i Valdnødder, Æbler, Trænødder og Figener og sommetider Appelsiner (gode store Appelsiner faaer man her for 1 Rbsk. Stk.). Nu spiser man Middagsmad, som enten er en udmærket Kjødsuppe, Riisengrød med Vildsvinsteege, hvilket Kjød her koster 7 Rbsk. Pundet, eller Grynsuppe med Skinke (en Lykke er det at Mad er saa duelig til at lave Mad; thi Grækernes Mad smager ikke os). Derpaa sysler jeg igjen en Smule, mens Madammen vadsker op, idet jeg afdække Bordet, henter Vand og Brænde o. s. v. og gaaer derpaa til mit Arbejde igjen. Om Aftenen

syer Madammen, Præsten læser Græsk, og jeg ogsaa. Kl. 10¹/₂ gaae vi i Seng.

Det var nu den almindelige Dagsbegivenhed; men hvorledes vi boe vil du ogsaa vide.

Naar vi have passerede det store Bjærg mellem *Smyrna* og *Budscha*, som er en Miil lang, og den halve Vej saa bradt opad, at man pustende og stønnende naaer dens øverste Punct, hvorpaa staaer nogle Ruiner af en romersk Borg; saa ligger *Budscha* for vore Fødder i en yndig Dal, med sine teglbehængte Huse og store Palaier, som de store engelske Kjøbmænd have bygt, for at boe om Sommeren; thi om Vinteren boe de i *Smyrna*. Saavidt jeg kan skjønne ligger B østen for S lidt til Syd, og da boe vi i den nordlige Deel af Byen, i en Gaard, der seer ud, som om den skulde udholde en Belejring. Den er rundt omgivet med tykke Mure og stærke Porte med svære Skodder og Slaaer. Fra Porten af gaar Grunden opad, da den ligger paa en Bakke, og saasart du kommer ind ad Porten, seer du strax vores Gadedør eller Hoveddør, tilligemed to Fag Vinduer, hvor inden Hr. Pastor Hass har sit Værelse, og hvor han mener han flittig studerer det græske Sprog. For at komme op til os, maa du passere en høj Trappe, da den nederste Etage er indrettet til Brænde Pulterkammer o.s.v. (Hvis du skulde høre Mad skjændes med Børnene, og at Peter skulde bruge store Ord eller Bothilde stampe i Jorden, saa skal du ikke blive bange, thi det gaaer for sig flere Gange hver Dag, men ender lykkeligviis i almindelig med en forsigtig Riterade fra Madammens Side) Jeg tager mig da den Frihed at føre dig ind i stadse Stuen, og skulde det Spørgsmaal falde dig ind: Hvad vil den Guds Mand med et forgyldt Spejl og Mahogni Bord i nyeste franske Smag? Saa vil jeg svare: Ja, men det er en Præst her boer! Derfra gaaer vi ind i Sovekammeret med fine Tæpper for Sengene og Silkedyne paa Herrens og Mad's Senge. Nu, der er Hr. Pastoren med sin lange Pibe maaskee han behager at fordrive en Times Tid i Samtale med Dig. Adio.

D. 2. Jan. 1843

Intet af Vigtighed er foretaget eller passeret. Hr. *Wolters* kommer med sin Kone ind til os, og vores Folk til dem. I Kjøbenhavn blev der ikke, det jeg veed, ved vore Selskaber læst Prædkener o. s. v.; men her er Sagerne taget en anden Vending. Nytaarsdag om Aften var Hr. *Wolters* og Kone her, Hr. Pastoren tog sin tydske Bibel frem og forelæste nogle Stykker, som han vidtløftig forklarede for Hr. *Wolters*, men han og hans Kone, som tidligere om Morgenen havde været oppe end vort Folk, vare faldne hen i den dybeste og sanfteste Søvn, hvilket sandsynlig Hr. Pastorens Tale havde bevirket, og endskjønt vores Madam ryltede og hostede for at vække dem, vedbleve de dog ganske rolige til Enden, og Hr. Pastoren som havde begyndt i en halv buldrende halv spørgende Tone for at faae en Samtale istand, maatte vedblive i samme Tone, men fik naturligviis intet Svar.

Forleden Dag fandt Mad sig foranlediget til at anklage mig til Herren, fordi jeg engang i Kjøbenhavn havde søgt at svække hendes Tro paa Ufejlbareheden af dette herkuliske Foretagende, hvilken Anklage gav Anledning til følgende Samtale.

Præsten: Ja Kold har jo stedse næret en Smule Mistvivl i Henseende til det pecuniære.

Mad.: Ja, hvis det endda havde blevet derved; men du husker nok, jeg fortalte dig det.

P.: Ja, det husker jeg nok.

Jeg: Dersom jeg ikke skulde tage meget fejl, saa var det baade Deres og Missions-Selskabets Mening at en Missionair maatte ernære sig selv ved Ordets Forkyndelse, og at De navnlig derfor heller ikke skulde have Understøttelse meer end det 1ste Aar, mens de lærte Sproget, og dersom det forholder sig saa, da ere mine Betænkeligheder i denne Henseende intet mindre end hævede.

P.: *Nej, naturligviis, men dette var jo ogsaa en reen Galenskab af Missions-Selskabet, hvad jeg ogsaa reent ud sagde dem,* at fordi de havde faaet en noget bedre kirkelig Anskuelse end det øvrige Europa, maatte de derfor ingenlunde tro, at Missionsvæsenet kunde

saaledes gaae for sig som i Apostlernes Dage. Imidlertid har jeg bragt i Erfaring, at det vilde være let for mig at komme i Forbindelse med et engelsk Selskab, og jeg kunde da godt levere mine *Beretninger* til dem begge; dog vilde jeg jo helst at mit Fædreland alene skulde understøtte mig, og saaledes alene kunde staae i Forbindelse med den.

Pastoren forærede mig paa Nytaarsdag 3 spanske Dalere, med den Bemærkning, at disse skulde jeg have til smaae Fornødenheder; thi Klæder og saadant skulde han nok besørge til mig. (Men de 100 Daler i Løn???).

D. 28. Jan. 1843 I Aftes talte jeg med Hr. Pastoren paa hans Studerekammer, og min egentlige Hensigt dermed var at tilbyde ham min Tjeneste i en større Udstrækning end forhen, og navnlig i den Hensigt at spare for ham en Piges Kost og Løn, da han var i Begreb med at fæste en saadan, som fordrer her i Løn 50 Rbd og endeel Klæder og har dertil en Mængde Festdage saa den tredie Deel af Aarets Dage blive Fester; thi ingen uden Grækerne søger Tjeneste. Jøder Armeniere og Tyrker tjene ikke. Han tog med megen Delicatsse mod Tilbudet og alt var saa meget godt. Min Dagsbestilling bliver da som følger.

Forladende Sengen Kl. 6 á 6½ sætter Thekjedlen paa, varmer Stuen og gjør den reen. Nu er Kl. lidt over 7, og Mad kommer saa suur som en Æddikebrygger, og hjælper mig med Borddækningen. Derpaa børster jeg Skoetøjet, mens hun hjælper Børnene i Klæderne, og Kl. 8 er hele Mandskabet tilbords undtagen Hr. Pastoren, som mestens drikker paa Sengen. Derpaa tager jeg af Bordet, og begynder Skolen fra 9 til 12. I den Tid til Kl. 2 er da min igen, naar fraregnes at hente Brænde, Vand, forsyne Mangelen og andre Ting, derpaa dækker jeg Bordet, thi i den Tid har Madammen bagt Middagsmad. Der spises, og derpaa overtager jeg mig Bordets Afdækning og Opvaskning, besørger Bordet dækket og The tillavet om Aftenen, og derpaa den sidste Opvaskning. I Mellemtiden reder

jeg Sengene, henter Brænde, Kul o.s.v. Besøger Gulvene skurede, Natpotterne udbaarne, Herrens Klæder børstede o.s.v.

Skolen begyndte ved Nytaar. Eleverne, *Peter* og *Theodor Wolters*. Min Vejleder ved Undervisningen i det tydske Sprog er *Krause K.H.* Lehrbuch der deutsche Sprache für Schulen. Af Hr. Pastorens Yttringer i Aftes vil jeg kun fremhæve denne, at han ikke mere som dennegang vil bytte Opholdssted (med Hensyn paa *Syrien*) uden først at see sig for, og ved en Rejse lært at kjende de nøjere Omstændigheder. Det kalder jeg klogt gjort af ham! Af Skade bliver man klog, men sjælden rig.

Forresten studerer han nu temmelig flittig, og gjør gode Fremskridt i Græsken.

De søde Juledage,
Den Børnefest,
Med Nødder og med Kage,
Den kjære Gjæst,
Han banker paa jer Rude,
Luk op I smaae!
Det er saa koldt herude
i Sneen staae!

Kom ind, staae ej derude,
Vi oppe er
Og hen mod frosne Rude
De alle leer
Og Vintersolen skinner
Paa hviden Snee,
Og paa de røde Kinder
Smaa Engle lee.

Den travle Flid er flygtet
For stille Fred,
Enhver sit Kald har røgtet
Med Trofasthed.
Og selv den allermindste,
Som Nødder skar
Blev tro indtil det sidste
Og færdig var.

De nye Klæder bringer
Den Julegjæst
Enhver af Glæde springer
som han kan bedst.
Og kom en liden Kurre
Paa Traaden end
Der tør dog ingen knurre
En Dag saa væn.

Endnu paa Brevet til *Niels Andersen*:⁸⁵

Nu vil jeg hermed see at ende mit Brev; thi Papiret er snart fuld. Jeg kan da i det Hele glæde dig og din Kone med den Efterretning at vi leve Alle vel, dog troer jeg, at Ingen af os lever saa vel som hos Eder; men at dette især er Tilfældet med mig er saare begribelig; thi Hr. Pastoren lever i Haabet om en udstrakt Virksomhed, og har jo sin Kone og Børn hos sig, ligesom han er en Mand der ingen egentlige Venner har havt og altsaa ingen trænger til; thi ellers havde han fundet Nogle. Madammen har nok i sin Mand, som hun naturligviis troer vil hæve sig til en Glands lig Jupiters, og sine Børn, hvis Tal hun vist snart vil forøge. Jeg derimod, som er for svag til at staae ene, føler dybt Savnet af mine Venner, og ærgrer mig for meget over Madammens Udeladelser, som kun er en Følge af hendes daarlige Humeur, ligesom ogsaa den Beskjæftigelse, jeg er nødt til at foretage, saalænge vi ingen Pige har, ikke er saameget behagelig. Imidlertid skal vi paa Mandag have en Pige, og da tænker jeg at begynde paa Bogbinderiet, som jeg haaber Herren vil lade lykkes for mig, saa det baade kan være en interessant Beskjæftigelse, og en god Indtægtskilde.

Min Sundhed har været overmaade god, saa mit Udseende maaskee endog er bedre end før, ogsaa det øvrige Selskabs har været ret god, naar fra regnes hyppige Forkjølelser, Opstødninger, Tandpine o.s.v.

Hvad Græsken angaaer har jeg nemmet endeel Ord, hvorfor jeg ogsaa forestaaer Indkjøbet til Huset. Mit Sprog er ellers en Blanding af Tydsk Engelsk og Græsk, hvormed jeg hjælper mig saagodt jeg kan. Af det tydske Sprog har jeg næmmet saameget at jeg godt kan gjøre mig forstaaelig.

Nu, hils alle mine Venner, din Kone og Børn, Hans Peter *Hansen* og hans Kone; det gjør mig forresten ondt at jeg ikke fik talt et Ord med *Bodil*,⁸⁶ men jeg fik hende knap at see. Hils hende fra mig, at jeg maaskee engang længere kan tilskrive hende et Brev. Da jeg var i Kjøbenhavn havde jeg et Brev færdig, som jeg vilde sendt med Bogen, men jeg fik da ikke Bogen afsendt før vor Afrejse. Hils dem

Alle, som du veed mit Hjærte elsker, jeg kan ikke faae Plads til de mange Navne. Hils din Kone og sig hende fra mig, at hun var det skikkeligeste Fruentimmer jeg nogensinde har været i Huse ved. Gud skjænke Eder et langt Liv, Fred i Hjertet, og Glæde af Eders Børn, og siden naar dette Liv er tilendebragt, een af sine mange Værelser, som han før Verdens Grundvold blev lagt, beredte til Sine! Hils gamle Oldemoer, hvis hun ikke allerede er gaaet forud, samt Oldemoer i Randrup. Hils min Ven *H. C. Bøtcher*,⁸⁷ og selv være du kjærligst hilset af din Ven *C. Kold*

P.S. Maaskee jeg engang senere skriver til K. L. Knudsen, det gjør mig ondt, at jeg ikke fik talt med ham.

D. 8. Feb. 1843

I denne Tid har min meste Beskjæftigelse bestaaet deri: 1) at holde Skole 2de Timer om Dagen, og dernæst at anskaffe mig Bogbinderredskaber. I denne Anledning er medgaaet følgende Sum:

En Natlogie i Smyrna	27	Pjastre	Para
Andre smaae Udgifter	16		
1 Bog coulørt Papier	10		
5 Gram Gummi Tapeet			30
100 Gram Lim	3		
5 Gr. Callun			10
3 Pensler	4		
Garn	3		
Propper			20
Oxegalde			10
Sennep	4		10
Farve	2		
Naal og Traad	2		20
En Malersteen	30		
En Bankesteen	30		
En Hammer	54		
4 Æsker	14		
	<hr/>		
	201	Pjastre	20 Para

En preussisk 5 Daler	137 -	20 -
1 Limpotte	12	
Fra Malta for	1045	
	Er 1396 ⁸⁸	

Skrevet først i *Marts 1843*

Til min Pige!⁸⁹

Jeg drømte jeg var i den lille By
 Hvor Solen nedsynker i Havet bag Øen,
 Og farver saa rød den blanke Sky,
 Som skuer sin Skjønhed igjen i Søen.

Den hjemlige Stilhed ret qvæged min Sjæl
 Jeg kyste de Blomster saa smaae udi Enge.
 De Dreng og Piger de vare saa vel
 de spøgte og loe i grønne Vænge.

De Huse var røde af Solens Skin
 De blæsende Skyer var gaaet i Senge
 Rødfarvet var Pigens skjønne Kind
 Fra Marken nye kom de soelbrændte Dreng.

Den ganske Flok var mit Hjerte saa kjær
 De Fædre og Mødre mine kjæreste Venner
 Een Eeneste dog laae mit Hjerte saa nær
 Hun gav mig en blaanende Krands af Kjærminder.

De Øjne som tvende Forglemmigej
 Hun plantede dybt i mit elskende Hjerte,
 At lyse de skulle paa dunkle Vej,
 Og smykke Haabets lysende Kjerte.

Fint rødmende Læbe hun lagde paa min
Naar bange jeg spurgte: er min du Søde?
Min Haand hun klemte saa fast i sin,
og Svaret i salige Kys hendøde.

To Demantsperler paa Rosenkind
Hun offred sin Ven i Afskeedsstunden
Saa klare som Stjerner paa Himmeltind
Som Duggens Draabe paa Blad i Lunden.

Med disse Kjærminder i Hjertedyb
En ringere Plads de turde ej have
Jeg rejste bort fra den lille By
over grønnende Land og blaalige Have.

Tilbage jeg kom over Land og Sø,
Fra Druernes og Cypressernes Lunde,
I Børneflokken, den favre Mø,
Mit ængstede Blik ej finde kunde.

Da brast mit Øje i Graad saa heed:
»Hun er vel voxet din Mø saa fager
Kjærminderne kjendes hun ikke ved
Hun lagde dem hen mellem glemte Sager.

Og ikkun Barnet jeg elske kan,
De barnlige Blik og Uskyldsminer;
Har Kundskabets Træ hun smagt? forsand
Den Ydre Skjønhed er kun Ruiner.«

Da hurtig hun sprang fra grønne Hæk
og lagde Fingeren skjælmisk paa Munden:
»Velkommen du kjære! Jag Sorgen væk!
Jeg troede vi leged Skjul i Lunden!«

Og Barnet var voxet som Bøgen rank;
Men Hjertet var Barn endnu i Grunden.
Saa kjærlig hun til mit Hjerte sank,
Og al min Sorg var reent forsvunden.

To store Børn vi vare og blev,
Som græd og loe og spøjte tilsammen,
Jeg var hendes Lærer og hun Elev,
Den Spøg os voldte saa megen Gammen.

Saa drømmer jeg mangen Aftenstund
Ved Maanens Skin paa de dunkle Cypresser
Mens Byen ligger i stille Blund
Og Faarekamelen ved Bjerget græsser.

Marts 1843

4de Marts fik vi Brev fra Dannemark, Hr. Pastoren meddeelte mig Hovedindholdet, som for det meeste var glædeligt, og især den Efterretning at *L. C. Müller*⁹⁰ var bleven Seminarieforstander i *Snedsted*. Den mindre Behagelige var, at vor Ven *Refslund* havde faaet 2den Carachter, da jeg af ganske Hjerte havde undt ham 1ste. Hr. Pastoren derimod trøstede sig dermed, at det maatte være godt for Noget, og om ikke for andet, saa dog dette at *Refslund* maaskee ellers kundet faaet for stærke Studenternykker.

*D. 11. Marts
1843*

Ja kjære Venner, det er en let Sag at begynde et Foretagende i sit Fødeland, men at det er ingen let Sag blandt Fremmede, hvor man næsten slet ingen kan tale med, og hvor man ingen Venner har, det har jeg erfaret. Sagerne forholdt sig nemlig ikke som jeg havde troet, og som Alle sagde, at Bogbinderiet var ubrugelig i *Smyrna*, tværtimod er det her et vist nok nærsom Haandværk. Derfor, som ogsaa at Forholdene ere ganske europæiske, saa det er en Nødvendighed at have en Pige, og der saaledes ikke er noget for mig at gjøre. Disse tvende Ting, som ogsaa denne, at Hr. Pastoren vist nok i sin Tid vil faae nok at gjøre med at ernære sig selv, ligesom ogsaa, at jeg altid

har bjærget for min Selvstændighed, disse Ting have gjort at jeg ingen Ro har kunnet have, førend jeg fik begyndt paa Haandværket, det vil sige, begyndt paa at anskaffe Haandværkstøj. Men hvad Ulejlighed og Bekymring jeg dermed har havt, er ikke let at beskrive. Der er nemlig her Haandværkere af alle Slags; men saa daarlige, at hvad de ikke sexten Gange har gjort, paatage de sig ikke lettelingen, og dobbelt maa man betale dem saadan Arbejde. Vel indseer jeg at det vistnok billigere og bedre kunde været forskrevet fra *Frankrig*; men saasom jeg altid har havt for Øje, at een Fugl i Haanden er bedre end ti i Luften, saa besluttede jeg at forskaffe mig her, hvad jeg kunde faae, og da forskrive det øvrige. Til denne Hensigts Opnaaelse har Hr. Missionair *Wolters* hjulpen endeel, derved, at han tilbød sig at skrive til en Ven, en Bogbinder paa *Maltha*, for at han kunde forskaffe mig hvad jeg endnu savnede, og i Morgen haaber han, at erfare sin Vens Svar, paa mit Forlangende. Herren give nu at det maae blive efter Ønske. En 25 Rbdr, en Sum af ikke ringe Betydenhed for mig, da det var min hele Ejendom, har jeg sadt i de Dele jeg allerede har faaet, og som ere mig til ingen Nytte, hvis jeg ikke erholder det Øvrige. Med Sandhed kan jeg sige at jeg er syg af Længsel efter at begynde. Herre! Du give din Naade til dette, som til mine andre Foretagender; thi uden dig kan jeg slet Intet gjøre.

Imidlertid voxte min Længsel efter Hjemmet og jeg kan ikke bare mig for at skrive et daarligt Vers engang imellem, som jeg saa daarlige de ere, dog holder af, da de ere mig et Udtryk for min Savn.

Tolvaarspigens Længsel. Eller rettere:
Min Piges Længsel⁹¹

O her er saa stille!
O her er saa sødt!
Aaens Bølger trille
Mellem Blomster blødt!

Himmelblaae dens Vande,
Lysegrøn dens Strande!
O! Det gjør mit Hjerte længselsfuld.

Muntre Soel du skride
Ned bag Havets Ø!
Venlig ned du glide
I den blanke Søe!
Saa min Tanke glider
Og mit Hjerte higer
Efter noget, som jeg selv ej veed.

Er det Dagens Konning
som mig nys forlod?
Eller Nattens Dronning?
Sølverhvid og pruud?
Er det Stjærnetæppet
Som jeg gjerne klipped
Til en Søndagskjole fin og net?

Er det kjøle Vande?
Eller Blomster smaae?
Er det fremmed Lande
Som jeg aldrig saae?
Er det Guld hiin røde?
Liden Fugl den Søde,
Som mit stakkels Hjerte længes til?

Nej alt dette gyder
Længsel i min Barm,
Saa mine Taare flyder
Paa min Kind saa varm;
Thi jeg er saa ene
Kun de kolde Stene
Kun jeg tolke Hjertets Fryd og Vee.

Sommerfuglen Lillien
Favner sødt i Løn,
Og tør sige til den:
O hvor du er skøn!
Duen har sin Mage
Kurrende paa Tage
Synger den sin Længsel Fryd og Vee.

Men jeg er saa ene
Med de Blomster smaa,
Og de kolde Stene
Som mig ej forstaae.
Havde jeg et Hjærte
Som min Fryd og Smærte
Kunne dele. O! da var jeg fro!

Jeg kunde jo gjerne lade være at skrive disse Vers, hvorfor ikke det?
Men de skade jo Ingen, og gavne de end heller Ingen, saa glæde de
dog mig. Det er nemlig saaledes, at naar Tankerne løbe rundt i mit
Hoved, saa synes jeg at den Tænken er ørkesløs, hvorimod naar jeg
har sadt den til Papirs, kommer det mig for, at den har dog *produce-*
ret noget. Dette være min Undskyldning. Dertil kommer, at Læng-

selen saaledes har faaet et Slags Luft, og derved opløser sig.

Min Gravskrift
Dette Menneske
Gjorde nogen Gavn
Og megen Skade.
Var aldrig elsket,
Men vel savnet.
Kun kjendt af Faae,
Miskjendt af Mange,
Dømmende stræng om Andre,
Haardere dømt af dem.

C. M. Kold

Digter og Minnisanger, samt Huuslærer og Bogbinder i Budscha ved Smyrna.

14de Marts

Om Grækernes Faste. I 7 Uger før Paasken, som Grækerne kalde *Rapusja*; den herlige Fest, og hvori deres Glæde og Glædesyttringer nærmer sig til Galenskab, holdes en stræng Faste, idet de ikke nyde andet end et Slags Ærter Oliven Brød og Vand. Dette er nu temmelig besværlig for Husbonderne, idet der altsaa maa anskaffes andre Fødemidler end de almindelige, og mest fordi Folkene i den Tid ikke godt kan bestille noget ved denne Sulteføde. Om det nu er derfor at vi ingen Faste holder, eller af andre Grunde, nok, Grækerne have det Mundheld om en Grækerinde der er gift med en Europæer, han er gift med en Christinde. Da nu forleden Hr. *Wolters* Pige yttrede sig paa lignende Maade, spurgte Mad. *Wolters* hende, hvad hun da ansaae dem for, om hun ikke ogsaa troede at de vare Christne, endskjøndt de ingen Faste holder, svarede Pigen ganske naiv, af sin Hjertes Oprigtighed: Naar jeg skal sige hvad jeg egentlig mener, saa troer jeg at de ere bedre Christne end vi. Da Hr. og Madam *Wolters* fortalte os denne Historie, svarede Hr. Pastoren dertil: deri har hun sikkert ikke taget fejl.

For et par Dage siden var en par græske Præster fra een af Øerne ankommen til *Smyrna* og taget ind i en Gjæstgivergaard hos en Græker. Han sætter nu Spise for dem, overensstemmende med Fastereglerne, nemlig Salat, Ærter odsl.; men de, foregivende at de vare udmattede af Rejsen, forlangte Kjødspise og kraftig Mad, som de da ogsaa fik; men medens de spiste, sendte Værten hemmelig Bud til Biskoppen i Byen, og lod ham Historien sige. Denne skikker straks et par af sine Folk til Værtshuset for at have Vidner paa Sagen og om anden Dagen lader Præsterne kalde til sig. De kom ogsaa ahnende Intet. Hr. Biskoppen, eller maaskee Erkebiskoppen spørger da til deres Befindende, og de forsikkrede ham, at de befandt sig ganske vel. Nu gaaer han da til Sagen, og spørger dem hvorfor de

havde overtraadt Fastereglerne. De undskyldte sig vel med at de vare udmattede af Rejsen; men da hans Irettesættelser blev dem for drøie, bleve de studse, og meente han havde ikke noget over dem at sige, da de ikke stode under ham. Nu blev han vred, og lod dem kaste i Fængsel med Jern om Fødderne. Der have de nu ligget i en 6 eller 8 Dage, og om deres Skjæbne veed man ikke andet end at den græske Consul gjerne vilde løslade dem; men tør ikke.

I disse Dage er en Læge fra Bajern ankommen hertil og modtaget i *Wolters* Huus som Gjæst paa Landsmandsskabets Vegne, thi Hr. W. er en *Württemberg*. Denne, en Mand paa 28 Aar rask; men temmelig flygtig, har afmalet os Tydsklands, og især Bajerns Regjeringer, som saa despotiske at han for hans Deel ingensinde ønskede at leve i sit Fødeland. Som et Beviis paa hans Paastand er den Kjendsgjerning at den bajerske Regjering tvinger sine lutherske og reformeerte Undersaatter, at knæle for de catholske Processioner. Han har nemlig isinde at nedsætte sig her, endskjøndt her alt er overfyldt. Han har rejst om i Ægypten, og har vist været der i den Hensigt at nedsætte sig der.

D. 26. Marts

I denne Tid er en stor Comet kommen tilsyne her, hvis Hale er saa lang, at den naar fra Horizonten hvor Stjernen sidder lige til det øverste. Saavidt jeg kan skjønne sidder Stjernen i Syd.

I Dag var Hr. Doctoren og jeg i *Smyrna* for at høre Hr. *Wolters* prædike, vi reed paa Æsler og paa Vejen faldt Doctoren 2 Gange af.

Smyrna d. 20 April 1843

Kjære Forældre og Sødskende!⁹²

Da der gives en temmelig god Lejlighed, nemlig med en dansk Matros, som gaar til *England*, og hvorfra man let vil kunne bringe Breve til Danmark, saa tør jeg dog ikke undlade at skrive Eder til, endskjøndt jeg ikke haver Noget besynderligt at skrive om, hvorfor jeg holder mig til det Almindelige og da

1) fortæller om Klimaet. Vi ere nu naturligviis Vinteren forbi, som vel er løbet af uden Sne og Iis; men dog havt adskillige temmelig kolde Dage, omtrent som de i April kan findes i Danmark. Grønne Sager som Salat, Karse, Petersille, Løg o.s.v. har man havt hele Vinteren. Nu derimod er fuld af foraarsgrønne Ærter, Artiskokker, Snitbønner, grønne Mandler og skredet Byg har man allerede havt i en 3 Uger, alle Træer har Blade og Frugt, og Storkene, vore kjære Landsmænd, ere for en Maaned siden i bedste Velgaaende passerede over Grændsen. Landet er yndigt og Klimaet sundt, saa jeg aldrig har været sundere end her, hvor jeg næsten ikke har følt til det mindste Ildebefindende, hvilket paa enkelte Upasseligheder nær, ogsaa er Tilfældet med den øvrige Deel af Selskabet. Regntiden er nu næsten ovre, og i Dag have vi sandsynligviis den sidste Regndag i Aar. Dog er Regntiden ikke hvad jeg havde troet, en bestandig Regn, men kun som i Danmark en Gang om Ugen, hvorimod den hele øvrige Deel af Aaret regner det slet ikke, hvorfor man maa vande Havevæksterne hele Aaret. Vores Petersille Salat, Agurker o.s.v. ere opkomne, Gulerødder ere spiselige, og Viinrankerne have Blade. Forresten er dette Lands Producter de samme som Danmarks som Hvede, Rug, Byg, Havre, Ærter, Sikker, Bønner o.s.v., men desforuden ogsaa de sydlige europæiske Landes som Citroner, Appelsiner, Figener, Oliven, Mandler, Stornødder, en Masse af Honning, og stor Overflødighed af Viin, Rosiner, Kamilher odsl. Af Dyreriget findes Stude, Køer, Faer, Æsler, Heste samt alle de tamme Fugle man seer i Danmark, foruden Harer, Ræve, Schakaler, en Mængde Vildsviin, vilde Oxer, samt en Mængde vilde Fugle. Med Hensyn til Varmen, da er det for Øjeblikket saa varmt som Juli og August i Danmark. Bjærgene hæve sig til Skyerne, og i Torden og Regnvejr slæbe Skyerne paa Bjergtoppene, hvilke ere nøgne og bestaaer af uhyre Steenmasser, medens Foden er beplantet med Viin og Oliven, og kun i Dalene voxer Korn. Den midterste Deel af Bjærgene benyttes til Græsning for de svære Gedeflokke. Viin har man her til samme Priiser som man i Danmark har Øl, dog ere de forædlede Viine temmelig dyre.

2) Med Hensyn til Folkene som beboe dette dejlige Land, da ligne de baade med Hensyn til de mange forskjellige Folkeslag og Sprog, en egentlig sand babelsk Forvirring. Tyrker, som er det Folk der egentlig ejer Landet, Armenier, Araber og Græker og Jøder, som ere tyrkiske Undersaatter, dernæst Ægypter, og andre afrikanske Stammer, foruden Europæere: Italienerne, Franskmand, Spanier, Tydskere, Russer, Engelskmænd, Hollændere og 6 Danske, hvoraf den ene er en Hattemagersvend fra Kjøbenhavn. At denne Sammenblanding af Folk, maae give en forunderlig Sprogforvirring er indlysende, saa at enhver Mand, der her vil drive nogen slags Næringsvej maae kunne i det mindste 3 Sprog nemlig Tyrkisk, Græsk og Italiensk. Mit Sprog Forraad er meget lille og bestaaer kun foruden Dansk som her er ubrugelig, af Tydsk, paa hvilket Sprog jeg godt kan gjøre mig forstaalig, og Græsk, som er det mest almindelige, af hvilket jeg kan snakke en lille Smule; og har læst 3 Kapitler i Johannes Evangelium. Forresten kan jeg en deel Engelske Ord. Ved et Aars Ophold her, vil jeg vist færdig tale det Tydske, og endeel Græsk, og maaskee endeel Engelsk. Pastor Hass taler endeel Græsk og studerer dette flittig. Forsaavidt jeg kan skjønne, synes mig at Tyrkerne ere her det respektableste Folk, godmodige og troe, samt meget gjæstfri. Grækerne derimod ere formedelst det despotiske Tyrkiske Herredømme underfundige og bedrageriske, stolte af deres Christendom, som ikke har meget at betyde, da den bestaaer i lutter Ceremonier, i Korsen og Fasten, uden at have nogen Kraft til deres Helliggjørelse i Aand og Sandhed. Aanden er ihjelslagen, og kun Bogstavtrældommen er tilbage. Jøderne ere her som allesteder Guldkalvens Dyrkere. De afrikanske Folk komme slet ikke i Betragtning, og Europæerne føre Herredømmet formedelst deres Rigdom og politiske Magt over Tyrkerne. Bestandig ligge her Europæiske Krigsskibe i Havnen for at beskytte Handelen og iagttage Bevægelserne. Forresten er det Skrabet af de europæiske Folkeslag som her have boesadt sig, saa de i Underfundighed, Vindesyg og Mammoms Trældom, kappes med Jøder og Græker, uden dog at have naaet disses Fuldkommenhed. Dog maaskee med den

Forskjæl at Europæerne dog immer sørge for et Skin af Ret; medens Jøder og Græker ikke bekymre sig om sligt.

Med Hensyn til vort huuslige Stilling leve vi meget godt, have et godt Forlig, og god Sundhed. Jeg har i disse Dage bekommet endeel Bogbinder Materialier og Værktøj fra Øen *Maltha*, hvor Englænderne have deres Oplagssteder, og haaber saaledes i næste Maaned nemlig Maj at begynde et lille Bogbinderi, som med Guds Hjælp nok vil kunne betale sig. Dersom jeg lever til næste Aar ved denne Tid, agter jeg at foretage en Rejse til Jerusalem, for at see de Steder hvor Vor Herre og Frelser vandrede i sine Kjødssdage til vore Sjæles Frelse.

Forresten tænker jeg desværre at Pastor Hass og Familie om 1 ½ Aar nødes til at vende tilbage til Fædrelandet, da Missions Selskabet i Danmark ikke seer sig istand til at bestride Omkostningerne ved hans Ophold her, som vil aarlig medtage en 1200 Rbd.⁹³ Rimeligviis følger jeg da med ham tilbage, udensaa var at Bogbinderiet skulde gaa usædvanlig godt; thi da kunde jeg vel have Lyst til at forlænge Opholdet et par Aar. I ald Fald vil jeg om en 4 a 5 Aar vende tilbage.⁹⁴

Dersom I skulde have Lyst at skrive mig til, da maae I 1) skrive meget tæt paa tyndt Papir og forsegle med en Obelat, at det kan være let, 2) sende det til Hr. Magister *Lindberg*, Frederiksberg Alleegade No 7, og bede ham levere det til det udenlandske Departement i Kjøbenhavn, som da vil besørge det. Med dette vil Hr. *Algreen* vistnok være Eder behjælpelig.

Hils mine Venner paa *Morsø* og Hr. Seminarieforstander *L. C. Müller* i *Snedsted*. Blandt de glædeligste Efterretninger vi have modtaget er den at han er kommet til *Snedsted*.

Herren være med Eder Alle, at hans Aand maa berede Eder til det himmelske Borgerskab. Amen.

Eders lydige Søn og kjærlige Broder
Christen Kold

Kjære Knudsen!⁹⁵

Et meget kort Brev faaer jeg kun Tid til at skrive til Dem; men *Niels Andersens* er saameget des længere, og giver de Oplysninger som jeg har ikke hverken har Tid eller Lyst til at gjentage. Altsaa: Hr. Pastor *Hass* studerer flittig paa det græske og kan saa temmelig tale med Folk allerede, har en heel Deel Patienter, og vist ikke saa ringe Held, men da disse mestendeels ere fattige Folk, saa giver det ikke noget i Kassen, og heller ikke har han Lyst eller maaskee ikke Mod nok til at tage fat paa Doctoriet med Kraft, da han maaskee endda saa kunde fortjene en Deel dermed. Nu, jeg kan heller ikke sige at det var saa behagelig for ham som Missionær at ernære sig paa denne Maade. Imidlertid har han i disse Dage faaet Brev fra Missionssekskabet, hvori der ikke gives ham det bedste Haab, saa han maaskee endog med Nød og Næppe kan holde sig her 1 Aar, foruden dette Aar hvorom Accord er gjort og som nu er halv tilende. Imidlertid vil han vist opbyde alle Midler, der staaer til ham for at blive her et Aar til, altsaa 2 Aar ialt, og 1½ Aar til den Tid vi have været her. Da han forleden Dag talte med mig derom, som han ellers aldrig gjør, endskjøndt vi forliges overmaade godt, yttrede han, at han maaskee om 1½ Aar saae sig nødt til at vende tilbage, hvortil jeg svarede, at dette var meget ubehagelig for ham, da Æren er Skovens favreste Træ, og efter min Mening om Tingen, var det en mindre ærefuld Ende for en saadan Sag at tage; medens han trøstede sig med at det ikke var hans men Missionssekskabets Sag at bære den Skam, hvis det ellers var Nogen. Hvorom alt er, vil han ikke af Mangel paa Penge kunne holde sig her længe, især da han ikke vil forbinde sig med det engelske Missions Selskab, og endnu mindre med noget andet. Forresten har han viist stor Flid, og gjort gode Fremskridt i sine Studeringer, og i det Hele gjort hvad der staaer i hans Magt.

Hvad imidlertid Sagen kunne blive, hvis han blev her, er ikke let at bedømme, aldenstund Fremtiden ligger alene for Herrens Øje, og Menneskene vel kan spaae men Gud alene raader. Vel kunne jeg

udtømme mig i Gisninger den Sag angaaende, hvilket jeg dog troer i en Sag saa vigtig og vanskelig som denne er bedst at lade være.

Hvad imidlertid mig selv angaaer og mine Planer, da har jeg anskaffet mig et Bogbinderværktøj og endeel Materialier, og agter først i Maj at begynde Professionen, som jeg haaber her paa Stedet vil kunne betale sig vel, især om jeg kunde være saa heldig at have Arbejde nok, hvortil dog ikke ere de ringeste Udsigter, eftersom de Bogbindere her ere, baade gjøre daarligt Arbejde, og lade sig svært betale. Imidlertid tænker jeg dog, hvis Pastor Hass rejser til Danmark at følge med ham, endskjøndt *Smyrna*, især for europæiske Professionister er en overmaade nærsom By, ligesom ogsaa de nødvendigste Fødemidler ikke ere dyre. Et Pund Kjød 3 Sk., 1 Pund Hvedbrød 1 Sk., en Potte Viin 1½ Sk. o.s.v. Hvad der især skulde bevæge mig til at tage til Danmark er, at dette Land er saa uhyggelig, baade formedelst de mange forskjellige Folkslag, saa ogsaa fordi disse Folk fordetmeste ere slette, og sit Fædreneland, hvor man har sine Venner, sin Familie, hvor man kan Sproget, og baade aandelig og legemlig hører hjemme, det er dog noget ganske andet, om man endog i alle andre Henseender befinder sig vel i et fremmed Land; thi hvad dette Land og Klima selv angaaer, da er det saare behageligt at leve her. Desuden, hvis Pastor Hass rejste hjem, da vilde jeg føle mig temmelig ene, og ikke stærk nok til selv at bære alle Byrder. Nu, det gjælder hermed, som med alt Andet, Fremtiden er i Herrens Haand.

Dersom ellers Gud vil, da tænker jeg til næste Aar at gjøre en Rejse til Jerusalem, naar jeg har tjent saa meget jeg kan gjøre den for, da det dog var rart at see de Egne hvor Vor Herre og Frelser udrettede sin store Gjerning til vor Salighed. En heel Deel kunde jeg vel have at fortælle; men som jeg vil forbeholde mig til vi ses igjen. Hilser mine Venner, Deres lille *Maren*, *Mette* o.s.v., Deres Kone, Hr. Pastor *Hagen*,⁹⁶ Hr. *Jensen*, Deres Søster *Stine Larsen*, J. *Jannubsen*, P. *Markussen* o.s.v.,⁹⁷ ligesom De selv være kjærligst hilset
af Deres
C. M. Kold

Den 24 April ankom mine Sager fra *Maltha* med den engelske Biskop, som kom hertil for at konfirmere Børnene. Ved denne Lejlighed blev og Hr. *Wolters* ordineret. Med Sagerne er jeg vel tilfreds, dog noget af det er temmelig dyrt. Herren give mig sin Velsignelse til dette som til mine øvrige Foretagender! Amen.

Efterskrift til K. Knudsens Brev: Madammen er frugtsommelig og tildeels som Følge deraf i et saare prosaisk Homeur, Børnene er temmelig af Lave, ogsaa hartad ved at ødelægge deres Moder. Min Bestilling, at gjøre Indkjøb til Huusholdningen bliver ved Madammens slette Homeur temmelig besværlig, da jeg dels ikke forstaaer de forskjellige Ting som bruges i en Huusholdning, t.eks. Kjød, Flæsk, Pølse o.s.v. og ikke er det græske Sprog saa mægtig, som i mange Tilfælde kunne gjøres fornødent, og dels er hendes Smag vanskelig at træffe, thi hvad er omskiftelig som Quindesind og byrdefuldt, som Quinderegimente, og urimelig, som Quinde Raisonnements. Hr. Pastoren rejser i Maj Maaned til Grækenland, for – som han siger – at øve sig i Sproget. I *Smyrna* gives omtrent en 10.000 Grækere, om der gives fleer i Grækenland, veed jeg ikke.

Grækerne have nu tilendebragt deres Paaske, med uhyre Støj og Larm. Om Morgenen vaktes vi Kl. 3 af en stærk Kanontorden ledsaget af en heel Hob Geværskud, Ringen med Klokkerne og anden stærk Allarm, f.eks. Banken paa Jernblokke, Trommeslag o.s.v. Da var Christus opstanden og Grækerne gik alle Mand i Kirke, hvor det gik til med Hujen og Skrigen, Alle raabte i Munden paa hinanden; Christus er opstanden. Pistol- og Geværskud lød rundt om i Kirken, Præsterne læste Texter og Evangelier, Chordrenge sang og Alt gik lystigt. Derpaa maatte de hjem at æde; thi i 7 Uger før Paaske nyde de ikke andet end Vand, Brød og Oliven, lidt Salat og grønne Sager. I *Smyrna* var nær blevet et Slags Oprør, idet nogle Jøder gjorde Spectakler ved Kirken, brød ind i et græsk Huus og gjorde Optøjer. Derpaa overfaldt Grækerne Jøderne, og en 10 Mand bleve farlig saarede. Endnu, skjøndt det er 14 Dage siden

hører man Spectakkel og Slagsmaal paa Gaderne, igaar kom tvende Grækere flygtende ind i vores Gaard, da Tyrkerne rase efter dem. Hr. *Wolters'* Tjener skjulte dem, og Kl. 11 om Natten kom de væk. Om Morgenen kom jeg ind i Hr. Pastor Hass' Værelse og saae begge hans Pistoler ladede, hvilket han siden fortalte, han havde ladet om Natten for deres Skyld. Imidlertid var der kun 4 Hagl for hver. Hilser mine Venner at jeg lever ret godt, tænker paa dem og Danmark hver Dag, og haaber ved Herrens Villie at vende tilbage, og træffe dem i bedste Velgaaende, hvortil Herren give sin Naade og Velsignelse.

	Transport	1336 Pjastre
En Beskjære Maskine med Kniv		100
En Heftelade		20
Lædder		30
En Settel		10
Glitting		14
		<hr/>
	Ialt	1500 Pjastre ⁹⁸

D. 13de Maj 1843   *Den 11 Maj* afrejste Hr. Pastor Hass til Grækenland, og den *13de Maj* begyndte jeg at arbejde som Bogbindermester.

29de   Temmelig flittig har jeg arbejdet siden og fortjent de 100 Pjastre tilbage.

Paa sin Rejse har Hr. Pastor *Hass* og Hr. *Lampisis*⁹⁹ oversadt *Ewalds* Lykkens Tempel paa Nygræsk. Intet Nyt! – kun det gamle – *Pengetrang* –.

Min første Kunde var Hr. *Wolters*, nogle Dage senere kom den engelske Præst Hr. *Louis* og i den sidste Tid Hr. Pastor *Meredith*.

Kjære Lejdersdorff!¹⁰⁰

I det Haab, med Skibslejlighed at kunne skikke dette Brev til Danmark, da det ikke er hver Mands Lejlighed at betale 1 Specie i Porto, begynder jeg 1ste Pintsedag, medens vore Venner ere i Kirke at høre Hr. Pastor *Grundtvig*¹⁰¹ over den Hellig Aands Udsendelse, at sammensætte saa godt jeg kan et Brev til Dem, og de øvrige af vore Venner, forsaavidt De finder for godt at meddele Dem. I Landsbyen *Budsja* en lille Miil nordøst for *Smyrna*, hvor vi boe meget smukt i en Deel af en stor Gaard, som tilhører det engelske Missions Selskab, og hvor jeg har mit Værelse, eller rettere Værksted i det anden Stokværk, er Brevet skrevet.

For nu at begynde hvor vi sidst slap, saa, i hvor mange Tvivl det end var underkastet, kom vi dog til *Smyrna*; men førend vi kom saa vidt først til *Berlin*, som ifølge vore Samtaler og Hilsen til Maler *Poulsen*,¹⁰² var det Sted hvor jeg nærmest kom til at tænke paa Dem. Hvad denne Byes Skjønhed angaaer, da giver jeg Dem fuldkommen Ret, dog at vort elskede Fædrelands Hovedstad staaer meget tilbage for den, kan jeg ikke finde, den Blidhed, Fordringsløshed og Ynde, som kun kan udtrykkes af et Folk der ikke har bidt saa dybt i Kundskabstræets Æble, finder jeg ingensteds som man finder i Danmark. Hvad Maler *Poulsen* angaaer, da fandt jeg i ham en elskværdig Mand meer tydsk end dansk. Han gjorde sig ald Umage for at vise os tilrette i Byen, hvoraf det interessanteste var Kunstudstillingen, hvor han selv havde adskillige Billeder, blandt andre tvende forestillende vor elskede Konge og Dronning. Der- som De skriver ham til, da hils ham fra mig, at leve vel, og tak ham for hans Velvillie mod mig. At vores Rejse gik godt af uden nogen videre Uheld, men ogsaa uden videre Eventyr, hvilket jeg bestemt havde ventet maatte være forbunden med en saadan Rejse, er Dem sandsynligviis allerede bekjendt, især eftersom jeg har hørt at man derhjemme gjør megen Stads af Pastor *Hass*' Indberetninger; hvilke jeg er saa lykkelig ikke at kjende, da jeg ellers let kunde fristes til at kritisere dem. De Efterretninger Hr. Pastor *Hass* har modtaget fra Hjemmet, ere, saavidt de ere mig bekjendte temmelig uden Vigtig-

hed, dog saameget har jeg vel kundet forstaae, af de Indtryk de have gjort paa H. og Kone at Missions Selskabet nok holder Maade med sine Anstrængelser med Hensyn til at skaffe Penge. Den engelske Missionær Hr. *Wolters*, som beboer Gaarden, hvor vi ere tillige, har 1800 Rbd at leve af, foruden fri Huus med Have, fri Undervisning, fri Bøger – og faaer kort sagt alt betalt hvad udgives for Selskabet.

Hvad Missionsvæsenet angaaer, da synes mig ikke at der vil kunne udrettes noget synderlig i den Retning, i det mindste her; thi Folket er for det første temmelig stolte af deres egen Kirke som de i Sammenligning med de andre Kirker i Christenheden kalder uforlignelig, og for det andet saa gennemtrængt af materielle Interesser, som et Folk vel kan være, saa de veje alting efter Pjastre. Desuden har den franske Oplysning gjort sig gjældende blandt de iblandt dem som man kan kalde dannede, og Almuen gjør sine udvortes Ceremonier bag efter Præsterne, med en Aandløshed og Tankeløshed som næppe har sin Mage. Hvorimod i verdslige Ting, især i Bedragerier ere de maaskee endnu videre end Jøderne; thi med Haandværker og deslige staaer det saare slet, og Dovenskab er deres Hovedtræk. Denne Beskrivelse gjælder nemlig Grækerne; thi Tyrker og Jøder kjender jeg slet ikke. Uvidenheden er temmelig stor, saa for Ex. vores Pige paa omtrent 14 eller 16 Aar 1) ikke veed hvor gammel hun er, 2) ikke veed hvor mange 5 og 5 er, 3) ikke kjender et eneste Bogstav, og naturligviis aldrig har prøvet at skrive, endskjøndt hun snarere kan siges at have godt end et daarligt Anlæg, og tilvisse staaer over de middelmaadige. Hun hedder Παρασχιούλλα¹⁰³

Hvad mig selv og mine egne Sager angaaer, da har jeg med megen Besvær faaet mig anskaffet et ret godt Sæt Bogbinderværktøj, som i det hele har kostet 1500 Pjastre – en Pjaster er 7 Rigsbanksskilling – og nu arbejder jeg hver Dag fra Morgen til Aften, naar undtages 1½ Time da jeg læser med Peter, og saa den Tid jeg bruger for at gjøre Indkjøbet til Huset. Hvad Bogbinderiet angaaer bliver Arbejdet her godt betalt, saa hvis jeg kan faae Arbejde nok, kan jeg godt ernære mig derved. Jeg har kun arbejdet een Maaned, saa jeg ikke kan sige

meget derom endnu. Hvad Arbejdet angaaer da kan jeg gjøre det baade smukkere og bedre, samt billigere end det her bliver gjort, saa naar Herren giver mig sin Velsignelse dertil vil den Ting nok kunne passere. Den største Vanskelighed der hidtil har mødt er Sproget. Der tales tilvisse i *Smyrna* en 20 forskjellige Sprog, af hvilke jeg kun forstaaer det Tydske; thi om endskjøndt jeg ikke kunde det, da jeg forlod *Danmark*, saa kan jeg dog nu saa temmelig forstaae enhver Samtale paa dette Sprog ligesom jeg ogsaa godt kan gjøre mig forstaaelig for enhver Tydsker. Af Græsk har jeg læst de 5 første Kapitler i Johannes Evangelium. Dog ere de Ord der staae til min Raadighed meget faae, men formeres dog efterhaanden. Af Engelsk kan jeg ogsaa en lille Smule, saa jeg slaar mig dog igjennem. Af Tyrkisk kan jeg tælle til 10 und nichts weiter. Pastoren har temmelig flittig studeret det Græske og taler det temmelig godt.

D. 21de Juni

Afskrift af et Brev til hr. *Schauffler*¹⁰⁴

Budscha d. 14 Juni 1843

Ich nehme mich die Freiheit, im Vertrauen auf ihrer Gute, Sie davon zu unterrichten, dass ich das Buchbinderei zu treiben angefangt habe, inden ich darauf ihrem Freund den Herrn *Wolters*, die nöthigsten Werkzeuge und Materialien von *Maltha* bekommen habe, und hier schon Proben meiner Kundst und der Billigkeit meiner Preisen zur Vergnügen mehrerer ihrer Bekanten abgelegt habe. – Wenn es nun nicht zu kostspielig wäre, Bücher hin und her schicken von Constantinopel, wünschte ich auch Sie davon zu überzeugen, wenn Sie selbst, oder einige Freunden Arbeit für mich hätten. Der Buchhandler *Antonio Dessalos* in *Smyrna* der Ihnen wahrscheinlich bekannt ist, nimmt Briefe und Bücher an, mal ihn an mich gesandt werden, und ich bitte Sie nur, dass Sie mich gütigst davon unterreichen werden, wenn Sie etwas zu schicken sollte, wenn Sie die Bände wünsche, sehr schön oder allgemein, lederne oder welsche u.s.w. –

Grüssen von dem Herrn *Wolters* und Pastor *Hass!*

D. 18de Juli

begyndte jeg min Undervisning i det græske Sprog, idet Hr. Pastor Hass' Lærer, Hr. Λαμπηαισ¹⁰⁵ tilbød mig fri Undervisning en Time om Ugen, hvilken saaledes blev bestemt til hver Mandag. Med Hensyn til disse tvende Brødre frygter jeg at deres Forhaabninger om Pastor Hass i Henseende til hans Finantsvæsen, vil blive skuffede; thi saavidt jeg forstod dem, var det deres Haab, ved ham at fortjene en Deel, hvilket vist vil blive vanskelig.

For et par Dage siden fik vi Brev fra Danmark, fra Hr. *Fenger* og *Boisen*.¹⁰⁶ Blandt de vigtigste Bemærkninger i denne Anledning vil jeg her anføre tvende. I Brevet var nemlig skrevet, at Grev *Knuth*¹⁰⁷ var den eneste Stormand i Danmark der interesserede sig for P.H.'s Mission. Denne Bemærkning havde Hr. Pastoren udeladt da han læste Brevet for os; men hans Kone havde forud læst Brevet, og bragte det paa Bane. Ligeledes klagede i en vis Forstand Hr. *Boisen* over, at *Fenger* og flere i Missionssekskabet havde i Sinde at yde Bidrag til *Grønland* og de danske Besiddelser i *Africa*, hvormed Hr. P.H. naturligviis ikke var tilfreds, og fandt at det danske Missions Selskab kunde Intet udrette formedelst dets stærke Hang til at udsplitte Kræfterne. Imidlertid blev ham nok dog 1100 Rbd tilstaaet til næste Aar.

Han staaer i temmelig Anseelse, især efter hans Mening, blandt sine græske Bekjendtere, som beskyldte ham for at være en Philosoph. Imidlertid indskrænker Bekjendtskabet sig til Brødrene Ραμπιδίσ¹⁰⁸ i hvis Maanedsskrift Φιλολογία¹⁰⁹ han har skrevet en hel Deel, mest Oversættelser. Dette Tidsskrift har han isinde at understøtte, for, som han siger, at bruge det som sin Organ; indtil han har erhvervet sig *Publicitet*, thi da vil han skrive et par Pjecer, hvis Størrelse endnu ikke er bestemt; men skulle indeholde en Udfordring til det græske Folk, ligefra Kongen til Betleren, begge *inclusive*. Han siger at her er han paa sin Plads; thi han har skrevet mer i de 6 Maaneder her end i ald hans Tid i Danmark.

Med *Engländerne* derimod kommer han ikke godt ud af, thi de ere ham for stolte og butte. Ved Paasketider kom den engelske Biskop fra *Maltha* her for at confirmere Børnene. Hr. H gjorde i denne Anledning store Tilberedelser, og blandt andet iførte sig sin Ornat for at bivaane Gudstjenesten i den engelske Kirke, en 2 eller 3 Søndage iforvejen, for at Folket (det engelske) ikke skulde blive bange, naar Dagen kom til Confirmationen. Først skulde imidlertid den engelske Kirke indvies i *Budscha*, og Hr. P. iførte sig ald sin Stads; men kom temmelig ærgerlig hjem; thi man havde ikke engang talt et Ord med ham. I *Smyrna* ved Confirmationen gik det ikke bedre. Hans lille Kone er bange for at han lægge sig ud med *Engländerne*, hvilket maaskee ogsaa kunde bekomme ham ilde; men efter foranførte Fremgangsmaade fra deres Side at dømme, lader det just ikke til at have stor Nød. At den og den er bange for ham taler han en deel om endnu; men ikke saa meget som i Danmark. I det Hele er han meget maneerligere. En god Portion Viin, Brænt, Genever, Rom, Punsch, Limonade, Syltetøj o.s.v. faaer han tillivs, og hans Flasker ere ham af meget Vigtighed, at det er formeget vil jeg langt fra sige; thi han bliver ikke beruset; men at hans Sygdomme afhænger en stor Deel deraf, er min Troe.

Peter og *Theodor* have hidindtil gaet i Skole, men formedelst deres, især *Peters*, Selvraadighed ikke lært meget. Jeg har afskaaret al Forbindelse med begge Børnene, og deres lille Moder han nu sin Hjertensglæde af dem, hun skjænder og tumler med dem, saa man ofte skulde troe der vare Fjender i Huset. *Peter* faaer endda noget Bank engang imellem; men saasom der ingen Orden er i den Henseende, eftersom alle Ting afhænger af Humeuret, saa vil det ikke hjælpe meget. I Førstningen vi kom her beklagede Mad sig over at jeg befalde over dem som de vare mine Undergivne; nu derimod, at jeg ikke befatter mig med dem, ingen Kjærlighed har til dem o.s.v.

Idag tog jeg mig den Frihed at bemærke, at *Varmen* var stærkere her end i *Smyrna*, hvortil hun bemærkede, temmelig rød i Ansigt

ten, at for hende maatte jeg rejse naar jeg vilde, hvortil jeg svarede, at for Øjeblikket var det mig umuelig, men at hun ingenlunde derfor havde Behov at opgive Haabet.

For nogle Dage siden fortalte jeg ham at *L. Petersen* havde skrevet det omtalte Brev, hvorved han blev en Smule ...

D. 20. Juli

En lille Historie fortalt af P. B. Hass

See Theodor in dieser Loik war en Rotte und die Kaze hat den Rotte gegessen und gebissen und ein grose Stück Κρααδ¹¹⁰ gebissen von.¹¹¹

D. 25. Juli

Madammen er igen bleven temmelig syg, og havt det med Brækning o. s. v.

Pastoren og Kyllingerne.

Hr. Pastor Hass har som Læge her paa Stedet gjort den Erfaring, eller maaskee havt den før; men først her gjort den bekjendt, at smaae Kyllinger bør mades ved at stoppe dem Føden i Næbbet. Han har tillige selv med Held udført denne vanskelige Praxis idet han i mindre end 1 Time bragte det dertil at vedkommende Kylling beholdt det saaledes indstoppede i Munden mere end et Minut før den igjen udspyttede det. Jeg selv var den ganske Scene overværende, og noterer mig dette for at om jeg selv engang skulde blive Ejer af Kyllinger jeg da kunde bruge samme Methode. Imidlertid vil denne Opfindelse hvis den bliver publiceret frembringe en temmelig Revolution i den Deel af Huusholdningskunsten, ligesom ogsaa et nyt Kuld af studerede Embedsmænd nødvendig vil fremkomme, da en Lægmand umulig vil kunne paatage sig dette saa vanskelige Arbejde. Imorgen eller maaskee i Eftermiddag skal Forsøget gjen-tages.

Desuden har Hr. P gjort adskillige Opdagelser i den chemiske Kogekunst som siden vil blive meddeelte.

Ærbødigst

C. Kold

Amanuensis og Hofmester

Denne Dag¹¹² vil altid i de Hassianske Aarbøger blive betragtet som en Dag af 1ste Rang, idet Fruentimmerlauget blev paa den sammenkaldt om Formiddagen Kl. 9. Oldersken tog Sæde og Bisidderne Mad *Wolters* og *Alexander* og den gamle *Maria*, (Oldersken, en græsk *μαμή*¹¹³). Da Lauget var sadt, ventede man kun med stor Forventning paa at Mesterstykket skulde bæres frem til Bedømmelse. Efter Symptomerne at dømme, maatte det ikke vare længe. Dog i Henseende til Tidsbestemmelsen var en Smule Uenighed mellem de Indviede. Endelig kom den bestemte Tid. Stykket blev antaget og henført i den store Geschlechtsprotokoll under Rubrikken *Fo-eminia*. Mesteren modtog Efterretningen, og nød med tilsyneladende Glæde den Berømmelse, der med Rette tilkom ham for den Smag og Kunstfærdighed, der saa meget udmærkede Stykket. Hovedpersonen er forsaavidt vel. Enhver vil naturligviis være klog og skjærpe sit Hoved paa Udlæggelsen af de forskjellige Symptomer; dog bærer *Σελεπέ*¹¹⁴ Prisen for dem alle, idet han siger: *ἐγὼ τὸ ἐξεύρω χαλίτερα παρά ἡ μάμή* - *Σελεπέ* hele Adfærd og Mine udtrykke en stræng Alvor og Følelsen af hans vigtige Kald, som den der har Forsædet i Forsamlingen. Mesterstykket har jeg selv ikke seet; men efter andres Sigende skal det være fuldendt. Bevidne kan jeg at det har en smuk Stemme og ikke daarlig Gehør. Alle chirurgiske Instrumenter vare udstillede ...

Breve til *Dannemark*. 14. Sept.

Kjære Forældre!

I den Haab at I have modtaget mit Brev af 20. *April* begynder jeg dette med de sidste Dages Begivenheder, og det saa meget hellere, som det andet vilde blive mig altfor trættende at fortælle om igjen.

Altsaa til Sagen: Vor Sundhedstilstand har i det Hele været meget god, naar undtages Hr. Pastorens Gigt og Hovedpine, samt endeel andre Smaasvagheder; dernæst er Madammen i denne Tid i Barselseng, og har faaet sig en lille Pige, ved hvilken Lejlighed ere indtrufne adskillige Upasseligheder for hende, dog er det Hele overstaaet særdeles let og godt. Hvad min Sundhed angaaer, da har

jeg fremfor dem Alle Aarsag til at være taknemmelig; thi jeg har ingen Steder i denne Henseende befundet mig bedre, ikke engang har jeg haft een eneste Gang Tandpine.

Hvad Missionsvæsenet angaaer da kan jeg derom ikke sige et eneste Ord; thi Hr. Pastor Hass har endnu ikke lært Sproget saa godt, at han kan tænke paa nogen Beretning i denne Henseende. Hvad mig selv angaaer, da studerer jeg paa det græske Sprog og saa godt jeg kan, og er kommet saa vidt at jeg til Nød kan fortælle om hvorledes det seer ud i mit Fædreland, hvilket alt er dem noget fremmed og forunderlig. Pastor Hass betaler en Græker en Times Undervisning om Ugen for mig, og den samme Græker giver mig en Times Undervisning frit. Det tydske Sprog taler jeg med Færdighed; men med mange Fejl, dog haaber jeg i denne Vinter at lære det nogenlunde, da Hr. Missionær *Wolters* (en Tydsker der er i det samme Huus som vi) holder en tydsk Candidat til at undervise sine Børn, som da tillige underviser mig hver Aften.

Hvad Bogbinderiet angaaer, da kan jeg vist ikke sige at Fortjeneren har været daarlig saa i denne Henseende haaber jeg at slaae mig igjennem.

Da Hr. Pastor Hass egentlig i det Hele ikke har mig fornøden, og jeg dog ikke er saa meget dristig ved alene at nedsætte mig i *Smyrna*, saa er det i det Mindste for Øjeblikket min Tanke at indtræffe i *Danmark* Sommeren 1845, og det af flere Grunde. 1. Saalænge som jeg kunde være hos Pastor Hass, gik det godt an, og hos ham kan jeg blive til *December 1844*, men da maatte jeg naturligviis nedsætte mig i *Smyrna* som Bogbinder. At jeg maaskee nok i denne Henseende, nemlig ved Udkommet kunne slaae mig igjennem, og, kunde jeg faae Arbejde nok, da kunde jeg endog samle Penge, hvilket nemlig er meget sandsynligt, dog i en Stad som *Smyrna*, hvor alting er Uorden, hvor man ikke saa let som i *Kjøbenhavn* og andre europæiske Steder kan bekomme ordentlig de Fornødenheder som et Menneske kræver for at leve tilfreds, som f.eks. Omgang med ordentlige Folk, ordentlig Mad og Drikke o.s.v., uden hvilket et Menneske let forfalder til et uordentlig Levned, og om ikke det, saa

taber dog det indvortes Menneske derved, hvilket, jo svagere det er, desto Mere Pleie udfordrer. 2. Da det bestandig har været min Tanke, kun at henleve nogle Aar af min Ungdomstid her, for at lære noget og samle endeel Erfaring, hvilket man unægtelig bedre er istand til under saadanne Omstændigheder hvorunder jeg hidtil har levet, end det var mig mulig i Fædrelandet under de Omstændigheder jeg der levede i, og saa følte jeg dunkel dengang, hvad jeg nu tydelig seer: at min Reise og Ophold her var en Førelse og Tilskikkelse af den kjære Fader i Himlen, som seer hvad ethvert af sine Børn trænger til, og bekymrer sig med faderligt og moderligt Hjerter, selv om den Mindste af dem. Hvad hans Hensigt dermed kunde være, om jeg skulde gaae tilbage eller blive her for bestandig, troer jeg nu at han kjærligt har vist mig, og det egentlig i rette Tid. Til Foraaret 1845¹¹⁵ bliver jeg om Herren lader mig leve 30 Aar gammel og er altsaa i min bedste Alder, i den Alder da en Mand skal virke noget, den forrige er Læretiden, som jeg, saavel som saa mange Andre, med Blusel maae bekjende ikke at have anvendt saa vel som jeg burde. Dog seer jeg ikke rettere, end at den Fader, som nøie kjender Hjerterne, og altsaa seer hvad vi have behov, har for en saa stor Deel opnaaet sin naaderige Villie med mig hidindtil at hans Hensigt (min Salighed hisset, og min nødtørftige Lykke her) med mig i det Hele vil kunne endnu opnaaes. Min Mening er altsaa den, at i mit 30te Aar er for mig den bedste Tid at vende tilbage; thi blev jeg længere, f. Eks. til det 40de Aar eller saa, var det temmelig sildig, især om jeg skulle faa i Sinde at gifte mig, som dog er Menneskets Bestemmelse i Verden. Altsaa, hvis Gud vil, og jeg ellers beholder Sundhed, og ikke store Forandringer indtræffer, vil jeg i Sommeren 1845 have den Glæde at see mit elskede Fødeland som er mit Hjerte inderligt kjær, samt de Faa, som have kjendt og elsket mig, hvori blandt jeg først og fornemmelig regner Eder, mine Forældre og Sødskende! Herren i Himlen, som alene er istand til at bevare sine Børn paa Jorden, give sin Naade til at jeg maae træffe Eder i bedste Velgaaende! Gjensynets Dag vil da være een af mine glædeste Dage.

Alt hvad jeg egentlig har at sige er hermed sagt, dog troer jeg at

burde tale et par Ord om Hjemreisen, som for Eder, som ere med saadant temmelig ubekjendte, maaskee vil synes alt for farlig. [1.] I Henseende til Pengevæsenet, da kan den hele Rejse bekostes med hundrede Rigsbankdaler, kan gjøres til Fods i 2de Maaneder, hvilke jeg ikke engang behøver dertil, da jeg agter at gjøre den Halve Deel til Søes, hvilket baade er mindre bekostelig og mindre farlig. Hvad Tilveiebringelsen af disse Penge angaaer, da maae Pastor Hass efter Accord betale dem. 2. Er det mit sikkre Haab i dette Aar, ved Bogbinderiet at fortjene saameget, for det 3die vilde det være et let Sag at faae disse Penge tillaans hos een af mine Venner i Danmark, som for længe siden har tilbudet det, 4. har jeg lært et Haandværk og er Svend paa dette, har mit Lærebrev og kan altsaa i en Bye fortjene saa meget i et par Maaneder at jeg kan rejse til en Anden, og desuden har jeg 1 Specie som Geschenk i enhver stor Bye i Tydskland hvor der ikke er Arbeide for mig. Jeg troer altsaa at have godtgjort, at der i denne Henseende ikke vil vise sig nogen Vanskelighed, da Vor Herre saa længe forud har banet saa mange Veie. Med Hensyn til Befordringen har jeg tænkt mig Sagen saaledes. Jeg gaar med Dampskibet eller et Seilskib herfra til *Triest*. Med Dampskibet koster det 15 Specier, med et Seilskib 10 og hvis jeg nu vilde gaae, da kunde jeg ganske frit komme med et tydsk Skib til Hamborg. Herfra til *Triest* er 300 Miil. Er jeg altsaa først i *Triest*, da har jeg min Fod paa tydsk Grund, hvor jeg kan tale med hver Mand, hvor Veiene ere lige og banede, og derfra, fra *Triest* til *Danmark* er 200 Miil, og 6 Miil om Dagen kan jeg godt spadsere, er altsaa 1 Maaned. Nu vil jeg sige at Reisen gjør i 2 Maaneder har 30 Specier i Lommen altsaa 1 Rigsbankedaler hver Dag til Spise og Drikke, dermed kan jeg sikkert godt komme ud. Vist er det, at jeg kunde kjøre for dem samme Pris, da jeg kom saare hurtig afsted, thi med Hurtigposterne kunde jeg gjøre Rejsen i 8te Dage; men da fik jeg ikke seet mig om, hvilket immer har været mig Hovedsagen.

Jeg slutter altsaa mit Brev i Herrens Navn, idet jeg anbefaler Eder og mig i Herrens Varetægt. Amen. Hilser mine Venner paa *Morsø*

og i *Snedsted*, især *L. C. Müller*. Herren være med dem og os alle.
Amen.

Eders lydige Søn og kjærlige Broder
Christen Kold

Kjære Madam Knudsen!

De har nu ikke faaet Brev fra mig siden jeg kom til *Smyrna*. Dog haaber jeg at Deres Mand og *Niels Andersen* have bekommet mine Breve, hvoriblandt hvis jeg husker ret ogsaa var et til Deres lille *Maren*. Ikke har jeg skrevet mange Breve, da det baade er meget svær at faae dem sendt bort, ligesom ogsaa meget usikkert at faae dem til Bestemmelsesstedet, og heller ikke har jeg stor Lyst til at skrive da jeg egentlig ingen Ting har at skrive om. Dog har jeg dennegang noget mere end ellers. Om Missionsvæsenet vil jeg egentlig ingen Efterretning give, da Hr. *Hass*, som selv kjender den Ting bedre end jeg, vil ikke lade det mangle hverken paa privat eller offentlig Meddelelse. Det første altsaa saavel som det sidste vil blive en Beskrivelse af adskillige huuslige Forhold, saaledes som vi have dem i Asien. Hvor vi sidst slap vil jeg begynde, og altsaa takke Dem for Deres Kjærlighed imod mig da jeg sidst havde den Glæde at see og tale med Dem, samt mine øvrige Venner i *Forballum*, hvor jeg levede 4 saa behagelige Aar, der naar jeg sammenligner dem med disse jeg siden har levet, omendskjøndt jeg har havt det ret godt, dog staae langt tilbage, især hvad Behagelighed angaaer. Dog maae jeg tilføje, at den kjære Fader i Himlen endogsaa i dette Stykke har vist mig Prøver paa sin store Naade; thi disse, om jeg kan kalde dem Trængselsaar, ere visselig saa ganske nødvendige for mig, at jeg maaskee endog uden disse var gaaet til Grunde.

Stedse har jeg længtes efter Hjemmet, dog uden at denne Længsel har været mig til Byrde, den har mere været mig en sød Beruusning en mild Hendragen til mit Fødeland og mine Venner, især om *Søndagen* eller Festdagene naar jeg ikke arbejdede, hvor ønskede jeg da ikke at jeg kunde gaaet i Byen og underholdt mig med een

eller anden af mine Bekjendtere, og fundet hos dem kjærlig Deeltagelse, Medlidenhed og Lyst til at hjælpe mig, at bære min Byrde, hvilket jeg Alt fandt saa rigeligt i *Forballum*. Her har mødt mig en temmelig Kulde. Madammen, som var den eneste jeg i den Retning skulde og kunde omgaaes, har været frugtsommelig, og saa kold som en Iistap. Hr. Pastoren er en Mand der just ikke har megen Følelse, og desuden en Mand, hvem man nok kan spørge til Raads o. s. v., men ikke kan være for mig, hvad jeg egentlig har havt nødig. Jeg har læst noget med *Peter*, men ikke fundet synderlig Lyst hos ham, saa i denne Henseende har jeg ikke havt megen Glæde. Mit Bogbinderi derimod har skjænket mig den største Glæde, og jeg haaber det herefter ogsaa vil give en Smule Fortjeneste, dog har derved ogsaa indfundet sig en Ubehagelighed. For omtrent 8 Dage siden en Aften da Børnene vare i Seng, kaldte Hr. *Hass* mig ned, da jeg har et lille Værelse oven, og sagde at han vilde tale med mig. Jeg kom forventningsfuld ned, da jeg nok kunde forstaae, at der var noget Vigtigt i Gjære. Jeg stilte mig altsaa hen ved Vinduet hvor jeg lagde min Arm, følte mig i fast Positur for at anhøre hvad Nyt det vilde give. Han gik nogle Gange op og ned ad Gulvet, satte sig ogsaa i Rette, endelig begyndte han. »Jeg har ofte tænkt engang at ville tale med Dem; men jeg har tænkt at De selv skulde have begyndt. Derfor har jeg biet saa længe. Sagen er nemlig den, jeg ønskede nok at vide hvorledes vi have det sammen, da jeg ikke godt kan forklare mig Deres Adfærd, og gad nok vidst om De for Dem selv kan forklare den, og navnlig i denne Henseende kunde jeg ønske at vide hvad De fra først havde tænkt at forrette for mig, da det blev bestemt at De skulde gaae med os?« Herpaa svarede jeg: »Mine Tanker vare følgende. Hr. *Hass* gaaer nu til et fremmed ubekjendt Land, hvor han ingen Venner har maaskee ingen faaer, og det uden nogen Vished om hvoraf han skal leve. Havde han Penge nok da var ingen Spørgsmaal om at han nok kunde have Tjenestefolk i Mængde; men nu er det en anden Sag. Hvem forlader sit Fædreland paa Maa og Faa som man siger? Jeg tænkte altsaa at gaae med, og dele Deres Skjæbne i nogle Aar, enten den blev god eller slet, og da

forrette for Dem hvad det skulde være naar det var nødvendigt, ikke at jeg havde isinde at være Drengs Dreng i Huset naar saadant ikke var nødvendigt.« Nu fortalte han, at han havde betragtet Sagen fra en anden Side, nemlig at jeg skulde gjøre hvad der forefaldt, og at han ingen Tjeneste Folk havde tænkt at have end mig. Dertil svarede jeg at jeg havde gjort alt hvad han og hans Kone havde befaleet, og dermed meente jeg at Sagen var klar. Han derimod meente at det ikke var nok, og at jeg burde viist dem mere Opmærksomhed. Enden paa alt dette blev at han forelagde mig de 2de Vilkaar, enten for Fremtiden at gjøre Alt i Huset, eller til *December* næste at sørge for mig selv. Jeg foretrak naturligviis det sidste, og da kan det let skee, at jeg i Foraaret 1845 foretager mig en Reise til Danmark.

Foranstaaende Brev har jeg ikke afsendt.

Den 12te November 1843

¹¹⁶Für einige Tagen sprach ich mit ein Grische, welscher war von der Meinung, dass die Einwohnern Hollands nur das Sommers sich da aufhielten, denn das Winters war das ganze Land mit Wasser überschwimmt, und dann wohnten sie in Rusland. Doch meinte er, dass sie grossen Theil wohnten in ihrem weissen Schiffen, mit welschem sie fuhren über allem Meeren. Sie hätten sehr viel Gras, schöne Ochsen und Pferde. Ein andere Grische war von der Meinung, dass jetzt könnten es gar kein Noth in Griechenland haben, den die zwölf regierenden Ministern sollten Alle mit Brot versorgen, so man kein Aufstand wieder zu befürchten hätte.

13. November 1843

¹¹⁷Heute machte ich Abrechnung mit Hr. Hass, und bin ihm jetzt 8 Colonatem schuldig. Seit 1sten October habe ich 13 Col. Einnahme gehabt, so dass mein ganz Schulden ist jetzt 9 Col.

D. 1ste Marts 1844

¹¹⁸Vorgestern ist ein dänische Schiff von Bornholm angekommen und deswegen habe ich einen Brief an Mad. Knudsen geschrieben.

D. 1ste Marts 44 drog jeg til *Smyrna* med 6 spanske Dalere i Gjæld.

D. 1ste August 1844   *D. 1ste August 1844* gjorde jeg min Regning op, og fandt at jeg ejede 37 spanske Daler.

D. 10. September   *D. 10. September* gav jeg Hr. *v. Lennep* i Forvaring 38 Daler jeg havde efter at have betalt min Huusleje endnu 8 Daler saa min ganske Formue var 46 Daler.

D. 1ste December   *D. 1ste December* opgjort Regning efter at have Huuslejen betalt ialt ... 55 Daler

hvoraf Hr. Pastor *Hass* har laant 25 Daler og Hr. *v. Lennep* har i Forvaring 20 Daler.¹¹⁹

d. 1ste October pr. Regn opgjort Regning

I Kursen	Piastre	1846	Daler
8 fransk Louidor a 88 Pjast	704	1ste Juni	55
2 spanske Daler	47	1ste Juli	64½
2 østrigske Do	45	1ste August	71
4 franske	86	1ste September	80
2 nordiske a 20¼	40	1ste October	97
	—	1ste Januar	126
Tilgodehavende	950		
Vahre			
et Uhr	88		
3 Bøger ordinære marmor	15		
10 Ark fiin do	5		
Zigar Material	60		
6 franske Skind			
a 18 Pjast	108		
Tyrkiske Do	15		
Lak	20		
Grøn Lærred	5		
Guld	10		
Fin Papir	20		
<i>Ernesti</i> ¹²¹	8		
3 Skrivebøger	20		
	—		
	374		
	—		
I Kassen	922		
Tilgode	950		
Varer	374		
	—		
<i>97 spanske Daler</i>	2246		

1ste Januar opgjort Regning = græsk Regning

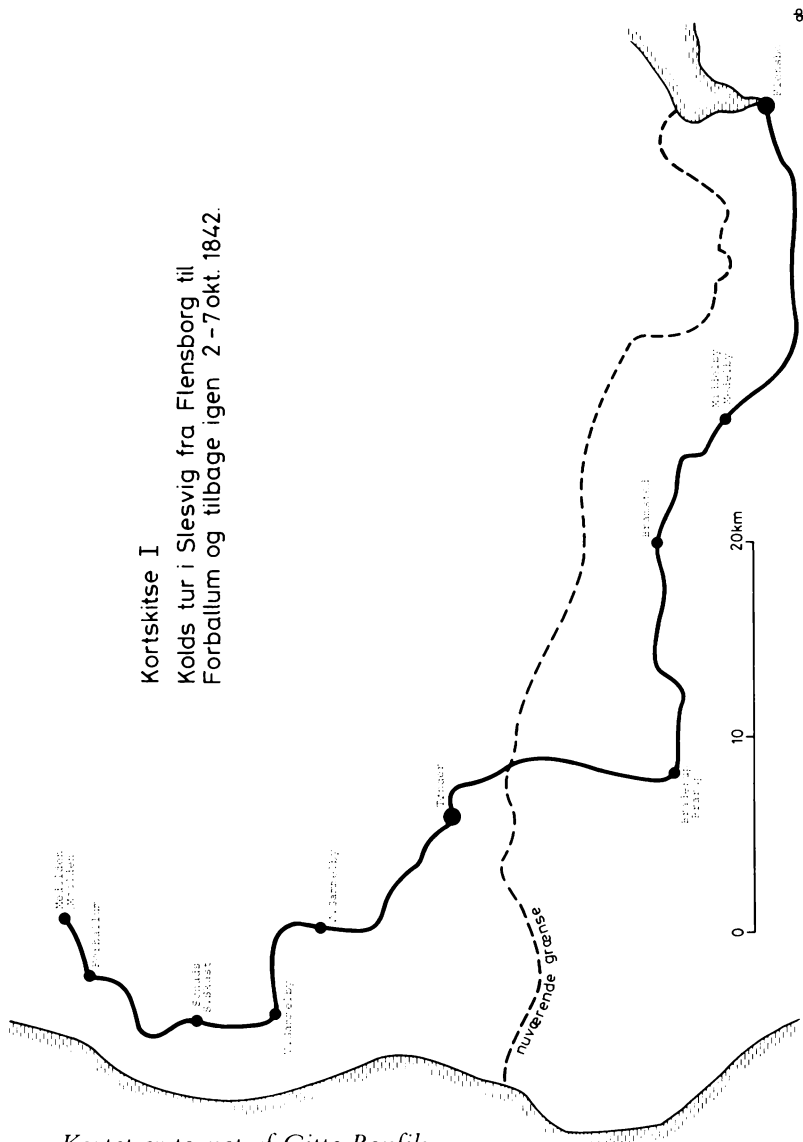
I Kursen		Derpaa skylder jeg	
10 franske Louiodor a 88	880	Til Hr. <i>Michère</i>	139
2 svenske Ducater a 51	102	Til Hr. <i>Sinion</i>	72
2 engelske a 110	220		—
I bogen tilgode	1189		211
— — —			
Husleje for 3 Maaneder	175	Overslag —	
— — —		I Kassen	1202
Vahre		I Bogen	1189
et Uhr	88	Huusleje	175
ordinær Marmor	10	Overskud i Varer	367
fin Marmor	35		—
Pap	105		2933
Guld	20	En Kassebehold	20
Fin Papir af Beise	40		—
6 franske Skind a 18	108	126 spanske Daler	2953
2 tyrkiske a 5	10		
Lak	10		
grønt Lærred	8		
hvid Papir	18		
Skrivebøger	20		
<i>Ernesti + Paul + Virgil</i> ¹²²	16		
Limvand	70		
	—		
	578		

1847

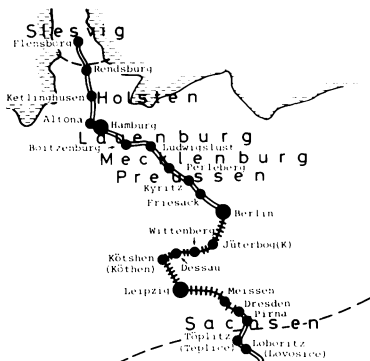
Den 1ste April græsk opgjort Regning

Til Danmark er nu skikket 250	Overslag	
danske Specier	i Kassen spanske Daler	250
Efter Bogen har jeg tilgode	i Bogen	42
tyrkiske Pjastre	Huusleje	15
999	Vahre	20
Huusleje betalt for 1/2 Aar	Hr. <i>Riggers</i> Bøger	13
350		
_____		
Vahre		340
et Uhr	Bortskyldig ialt	20
88		
Marmor Papir		_____
25		
Pap	Igjen	320
10		_____
Guld		
20		
Fin Papir af Beis		(spanske Daler) ¹²³
40		
Fransk Skind		
120		
Lak		
20		
Hvid Papir		
20		
Skrivebøger		
40		
<i>Ernesti, Paul + Virgil</i>		
16		
Limvand		
50		
Zigar material		
30		
_____		
		470
Bortskyldig		
H. <i>Michère</i>		100
<i>Svenden</i>		80
<i>Niestri</i>		60
Hr. <i>Hass</i>		500
_____		
		740

Kortskitse I
Kolds tur i Slesvig fra Flensborg til
Forballum og tilbage igen 2-7 okt. 1842.

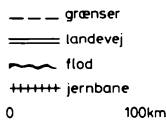
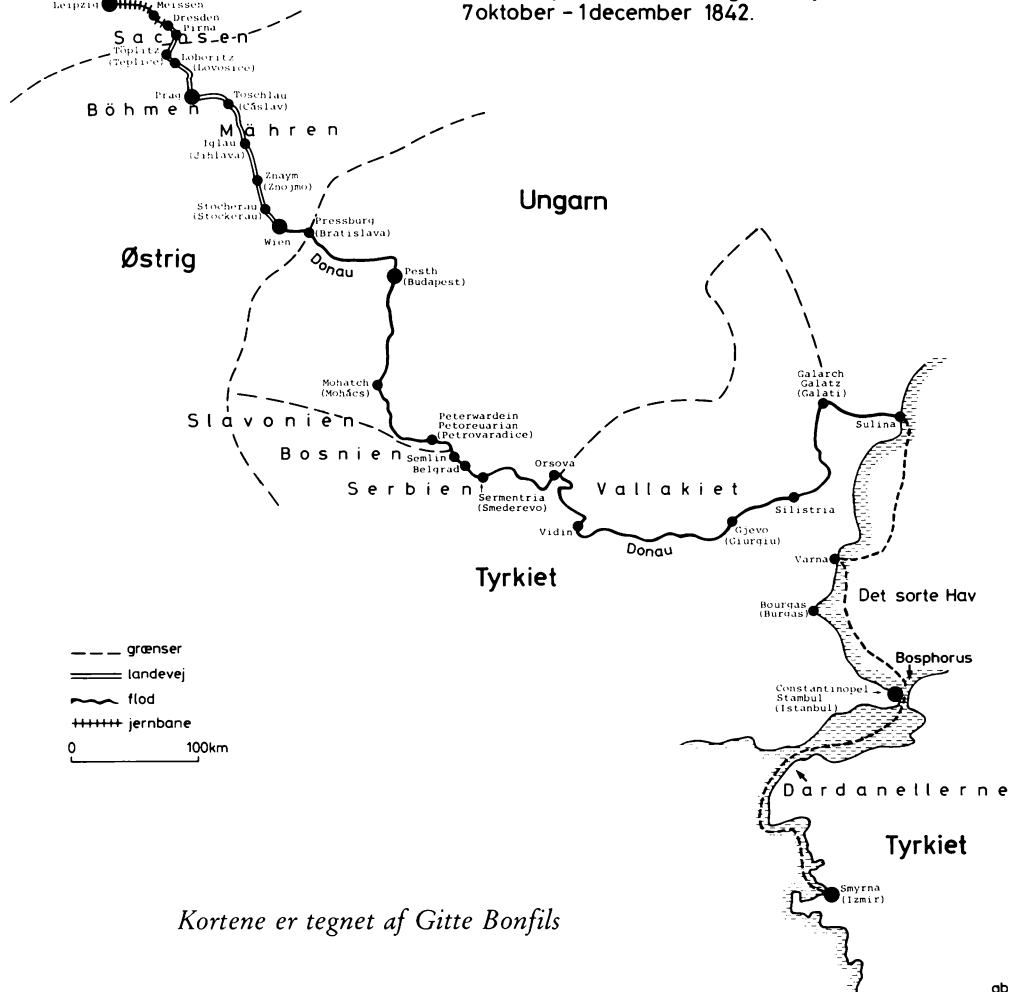

Kortet er tegnet af Gitte Bonfils

Kortskitse II

Kolds rejse fra Flensburg til Smyrna
7 oktober - 1 december 1842.

Kortene er tegnet af Gitte Bonfils

NOTER

1. *Vi* Pastor L. D. Hass med familie og seminarist C. M. Kold, der var med på rejsen som tjener for de voksne og lærer for børnene. *L. D. Hass* (1808-1881), præst i Medolden (Mjolden) (1835-40). Efter opholdet som missionær i Smyrna 1842-47 sognepræst i Hals 1848-58 og i Nibe 1858-69, folketingsmand 1852-55 og 1858-61, landstingsmand 1863-65 og endvidere medlem af Rigsrådets folketing 1864-65. L. D. Hass' hustru *Theodora Cathrine* født 1813, datter af en gårdmand fra Lydersholm i Sønderjylland, døde 3 december 1845 i Smyrna og blev begravet på kirkegården der. Sønnen *Peter Hass* født 1838 og datteren *Bothilde Hass* født 1840. *C. M. Kold* (1816-70), seminarist fra Snedsted seminarium 1836, huslærer hos provst J. C. Sørensen, Solbjærg, Mors 1836-37, vikar på Øster Jølby skole på Mors 1837-38, huslærer i Forballum, Mjolden sogn 1838-41. Efter opholdet i Smyrna 1842-47 oprettede han den første vækkelsehøjskole i Danmark i Ryslinge 1851, der fortsatte i Dalby 1852-62 og i Dalum 1862-70; startede friskole i Dalby 1852.
2. *Mad. Hass, Jfr. Hass, Hr. Quistgaard, Skipper Petersen og Amagerpigernes Broder*. De to første er L. D. Hass' mor og søster, de andre venner af Hass og Kold fra København.
3. *Middelby* = Medelby. Angående udflugten fra Flensborg til Forballum og tilbage til Flensborg igen, se kortskitse nr. I.
4. *Mutter Iver* Fru Hass' mor i Bramstedlund, Sønderjylland.
5. *Schads* = Skast, se kortskitse nr. I.
6. *Niels Andersen* Niels Andersen Hansen (1803-79), gårdejer i Forballum fra 1826, folketingsmand 1853-58. Kold boede hos ham som huslærer for hans børn fra foråret 1840 til efteråret 1841.
7. *Knudsens* Knud L. Knudsen (1806-66), gårdejer i Forballum fra 1826, købte godset Trøjborg 1851, landstingsmand 1849-51. Gift med Gyde Marie Oksen (1806-84), hvis fædrengård i Forballum og formue iøvrigt gjorde Knud L. Knudsen til egnens rigeste mand. Kold var huslærer for deres børn fra foråret 1838 til foråret 1840, hvor uenighed om undervisningen fik Kold til at flytte over til naboen Niels Andersen (se ovf.).

8. *Mitte* Knudsens ældste datter Ane Marie.
9. *Hr. Jensen* Antagelig Kolds efterfølger som huslærer hos Knudsens.
10. *Min ejneste Maren* Knudsens næstældste datter Maren Knudsen, f. 1829, senere gift med koginspektør H. C. Refslund i Tønder, se note 15.
11. *Thisted* Kolds forældre og søskende boede i Thisted.
12. *Branden* En stor brand 5-8 maj 1842 havde lagt en femtedel af Hamburg i aske.
13. *Foermand* = vognmand
14. Et Kristusmonogram eller Kristustegn.
15. *Refslund* Hans Clemmensen Refslund læste til studentereksamen hos pastor Hass i Mjolden og boede senere som teologisk student sammen med Kold i København hos Hass, før Kold rejste til Smyrna. Senere koginspektør i Tønder, gift med Maren Knudsen, se ovf.
16. *Friesack* By midtvejs mellem Perleberg og Berlin, se kortskitse II.
17. *Vindsække* = vindbøjtler = opblæste personer.
18. *Maler Paulsen* Georg Arnold Paulsen, portrætmaler, tegnelærer og litograf i København. Boede i Berlin 1838-60, hvor han regelmæssigt udstillede.
19. *Leidersdorff* Skræddermester Leidersdorff i København gik til vækkesmøder med Hass og Kold i København 1841-42, oprettede sammen med Hass en sygeforsikring for fattigfolk. Var også kirkegænger hos Grundtvig i Vartov kirke.
20. *Costnitz* Tjekkisk for tysk Konstanz, hvor den tjekkiske Johan Huss optrådte på rigsdagen i 1415.
21. *19 preussische Thaler* = ca. 25 Rigsbankdaler.
22. *138 lybske Mark* = ca. 74 Rigsbankdaler. Privatbefordring fra Hamburg til Berlin var en meget dyr måde at rejse på. Hass' økonomiske problemer siden på rejsen skyldtes bl.a. denne flothed. Museumsinspektør Jørgen Steen Jensen, Mønt- og Medaljesamlingen, Nationalmuseet har udregnet kurserne, der er angivet omtrentligt.
23. *Kötchen* Jernbanekundepunktet Köthen sydvest for Dessau, der er omtalt i digtet. Se kortskitse II.
24. *Jüterbogk* Jüterbog, by mellem Berlin og Wittenberg, se kortskitse II.
25. *Anhaltschkanske* tilhørende hertugdømmet Anhalt med hovedstaden Dessau.
26. *Küster* = kirkebetjent.

27. *Den sorte ildudspyende Drage* Jernbanestrækningen fra Leipzig til Dresden var fuldført 1839, strækningen Berlin-Leipzig var endnu nyere.
28. *Støde* Efter dette ord er 2½ linie afrevet af dagbogen.
29. *Forlange* De første ord af de to sidste linier er afrevet af dagbogen.
30. *Pirna* lå og ligger stadig i Sachsen, se kortskitse II.
31. *Töplitz* nu Teplice i Tjekkoslaviet, se kortskitse II.
32. *Anders Dichmann* Færgemand og kromand ved Brede Aa.
33. *Loboritz og Doxun* nu Lovosice og Doksany i Tjekkoslaviet, se kortskitse II.
34. 3 *Kreutzer* Der går 60 Kreutzer på 1 gute Gulden (Banknoten der österreichischen Nationalbank) 1 gute Gulden var lig knap 1 Rigsbankdaler, d.v.s. suppen kostede 3-4 Rigsbankskilling.
35. *Taschlau* nu Čáslav i Tjekkoslaviet, se kortskitse II.
37. *Iglau* nu Jihlava i Tjekkoslaviet, se kortskitse II.
38. *Znaym* nu Znoimo i Tjekkoslaviet, se kortskitse II.
39. *10 gute Gulden* = godt 9 Rbd, d.v.s. overordentlig dyrt for overnatning og morgenmad.
40. *Niels Mikkelsens Kone* Ane Mikkelsen fra Solbjærg tilhørte kredsen af gudelige vækkelsesfolk på Mors, der var Kolds nære venner i årene 1836-38.
41. *Algreen Peder Kjellerup Algreen* (1807-77), Kolds lærer på seminariet i Snedsted, hvor Kold var elev 1834-36. Kolds efterfølger som huslærer hos provst Sørensen, Solbjærg 1838. Siden cand.theol. og præst i Nykøbing på Mors 1855-59, i Vrejlev-Hæstrup 1859-67 og fra 1867 i Aaker på Bornholm.
42. *Provst Sørensen* Joseph Christian Sørensen (1796-1861), præst i Solbjærg 1831-44. Kolds husbond og gode ven i hans tid på Mors 1836-38.
43. *Alle i Østerjølby, Christen Madsen, Bjergby, P. Dams, Eerslev o.s.v.* Kold var lærervikar på Øster Jølby skole fra november 1837 til februar 1838. Fra denne tid og fra huslærertiden hos provst Sørensen (se ovf.) stammer venskabet med familierne, der nævnes her, som Kold kendte fra de gudelige forsamlinger. Kold blev ikke fastansat som lærer i Øster Jølby på grund af sin virksomhed som leder af forsamlingerne, der var uønskede af Kancelliet, ministeriet for kirke og skole.
44. *Tilslagen* = rystet.

45. *L's H.T.* Må være en hentydning til Luthers oversættelse af Det ny Testamente.
46. *Presburg* nu Bratislava, Slovakiets hovedstad, se kortskitse II.
47. *Gramaner* = agramaner, besætning på tøjet af snore, borter o.lign.
48. *Pesth* nu Budapest, Ungarns hovedstad, se kortskitse II.
49. *Mohatch* Mohács i Ungarn lige nord for grænsen til Jugoslavien, se kortskitse II.
50. ... Pladsen står åben i manuskriptet.
51. *Petoreuarian, Peterwardein* (s. 56), nu Petrovaradice NØ for Beograd, se kortskitse II.
52. *Sementria* nu Smederovo med den romerske fæstning Aureus Mons (det gyldne bjerg), SØ for Beograd, se kortskitse II.
53. *J. L. Knudsen* Jens Lassen Knudsen (1819-86), Knud L. Knudsens yngre bror og Kolds ven fra Forballum og København. Cand. teol. 1851, lærer ved Rødding højskole 1852, lærer ved Kolds højskole i Dalum 1862, sognepræst i Aggersborg 1864 og i Lejrskov 1872. Fader til forfatteren Jakob Knudsen.
54. *Digteren Refslund*, se ovf. note 15.
55. *Fru Bojesen*, sandsynligvis biskop P. O. Boisens enke, som fra 1831 boede i København. En datter af hende blev gift med J. L. Knudsen, se ovf.
56. *IMP CÆSAR o.s.v.* »Nerva Trajanus, herre og hersker, Augustus Germanicus, ypperstepræst og folketribun, søn af den guddommelige Nerva.« Kejser Trajan havde i årene 101-107 e.Kr. erobret Dakien, det nuværende Rumænien.
57. *Orsova* med bjergformationen »Der eiserne Tor«, se kortskitse II.
58. *De græske hilsener*: Kalé hemera sas, Kalé sas hemera = godmorgen eller goddag, Kalé hespéra sas, Kalé sas hespéra = godaften.
59. *Magister Lindberg* Jacob Christian Lindberg (1797-1857), magister i østerlandske sprog. Formidler mellem de gudelige forsamlinger og Grundtvigs tilhængere gennem sit tidsskrift Den Nordiske Kirke Tidende (1833-40), som Kold læste. Holdt vækkelsesmøder vinteren 1841-42, da Kold boede i København, præst på Falster 1844, folketingsmand 1853-57, præst i Ølsted 1857.
60. 1 *Zwanziger* østrigsk mønt = 20 Kreuzer.
61. *Hilsenerne i Kolds dagbog*:
Den engelske: »Skrevet ombord på dampskibet »Zrinyi« på Donau

d. 12. nov. 1842. Vi er nu kommet til Tyrkiet, der ligger udstrakt langs den højre flodbred, og dets flade og triste udstrækning fremviser en side af det tyrkiske rige og dets regering. John D. Sherwood. New York. USA.«

I J.D.S.'s Dagbog I John D. Sherwoods dagbog har Kold skrevet det følgende vers.

(De følgende 4 hilsener er trykt som faksimile s. 66).

Den hebraiske hilsen:

»På skibet med navnet »Zrinyi« er jeg blevet inviteret ind til min gode ven, og på hans anmodning om at få et eller andet til minde om mig eller om mit dyrebare (?) sprog, vort hellige sprog, har jeg skrevet disse linier, den 6. dag i måneden Heshvan (5)603« (=d. 10. oktober 1842). Derefter en ulæselig underskrift. Teksten er tydet af overassistent S. Heimann, Den judaistiske afdeling, Det kgl. bibliotek.

Den valakkiske hilsen:

»Jeg forsøger at skrive disse ord til minde om en venskabelig rejse sammen med Dem på skib fra Wien til Giurgiu. 1. november 1842. K. Bauenheim.« Teksten er tydet af prof. Dim Zahan, Sorbonne universitet, Paris.

Den polske hilsen:

»Jeg rejste med en dansker i året 1842 den 12. november fra Wien til Galasu. Carl Domschitz« Teksten er tydet af direktør Folmer Visti, Det danske Selskab, København.

Den tyske hilsen:

»At være tilbage i fædrelandet bringer danskeren lykke. Skibet »Zrinyi« 12/11 42. Julius Schreiber. Kgl. prøjsisk apoteker.«

62. *Vidin* nu i Bulgarien, se kortskitse II.

63. *Gjevo* nu Giurgiu i Rumænien, se kortskitse II.

64. *P. Knøs's* formodentlig = Per Knudsens hus = et lille hus i Forballum.

65. *Galarch* og *Galatz* nu Galati i Rumænien, se kortskitse II.

66. *Penge i Holsten og Preussen* Til Kolds kursberegning kan bemærkes, at »H. Banco« betyder Hamburger Banco, og at »S.L.« er lig Skilling lybsk og »Mk.L« er Mark lybsk. Omregningen til danske penge foregår via »1 dansk Specie«, der er lig 2 Rigsbankdaler.

67. 3 *Ducater* Gammel venetiansk mønt, senere især præget i Holland, vægt ca. 3½ gram praktisk taget rent guld. 1833 var en hollandsk ducat = 4²/3 Gulden, d.v.s. jøden stjæler ca. 4 Rbd.

68. *Varna og Bourgas* i Bulgarien ved Det sorte Hav, se kortskitse II.
69. *Das ist ein Schlummer, Knabe* Samme dag, d. 21. nov. hvor Kold glæder sig over at han har fået en god nats søvn, skriver L. D. Hass et brev til Ferdinand Fenger, Det danske Missionsselskab, om forholdene på skibet. Der står i dette brev bl.a.:
- »Af Søfolkene paa disse Dampskibe kan man intet lære, thi de ere i enhver Henseende Krystere, som danske og engelske Sømænd lee ad. Ved den mindste Fare søge de Ankerplads og blive liggende indtil de faae rystet Skrækken nogenlunde af sig. Passagererne ere og fast alle Landkrabber og Kujoner, som ved den mindste Søe faae ondt og jamre sig. Raahed udmærker Ungarer og Vallacher saaledes, at deres Fornemste næsten toge sig daarligt ud ved siden af den Tyrkiske Gesandt i Wien og hans Følge, som bliver hos os til Constantinopel. Mange slags Folk har jeg her lært at kjende, med Ungarer maatte jeg snakke Latin, med andre stave mig frem i Fransk og Engelsk, og med Græske Gejstlige forsøge noget Nygræsk. Vores Rejse har vakt særdeles Opmærksomhed lige fra Wien af især og alt der blev jeg ligesom taget i Forhør paa Politikammeret. Mange have vistnok, saavidt jeg kan gjætte mig til deres Tanker, meent, at min Rejse havde en særegen politisk Betydning, saa saare forvoent forekommer det dem at rejse, paa denne Aarstid især, med smaae Børn over det sorte Hav, og den græske Metropolit i Vallakiet samt den tyrkiske Pascha gyste ofte herover. Hvad jeg fandt for godt at sige Folk om mit Præste- og Doctorembede tilfredsstillede dem ikke rigtigt.«
- (Dansk Missionsblad nr. 1, jan. 1843).
70. *Stambul* = Istanbul = Constantinopel.
71. *P. Madsens Gang* Peder Madsens Gang, snæver gade i datidens København.
72. *Kolds regnskab over hvad han har fået af Hass på rejsen* Ialt svarer beløbet til ca. 5 Rbd.
73. *Kjøbenhavn ...* Brevet er sendt til Knud L. Knudsen, Forballum fra København foråret 1842.
74. *Brøndsted* Arkæologen P. O. Brøndsted (1780-1842).
75. *Christiane* = en af Kolds søstre.
76. *Anders* = Kolds bror.
77. *Et par vers, som jeg her vil vedføje* Digtet er trykt s. 29.
78. *Doris* Madam Hass' kælenavn.

79. *Luseskeen* Se tegningen s. 62.
80. *Knudsen* = J. L. Knudsen, København.
81. *Fenger* = Pastor Ferd. Fenger, Lyngø, formand for Dansk Missionssekskab 1836-55.
82. *Pastor Hass som læge* L. D. Hass praktiserede som homøopatisk læge allerede da han var præst i Mjolden. Homøopatien lægger vægt på at helbrede ved hjælp af vandopløselige naturstoffer. Denne form for lægevidenskab eller naturmedicin, der var udgået fra Svejts ved århundredets begyndelse, var det forbudt ikke-læger at praktisere, og derfor fik Hass en bøde for sin virksomhed i 1838. Denne bøde var medvirkende til at gøre ham utilfreds med at være præst i Sønderjylland. Mens han forberedte sig til missionsrejsen i København 1840-42, videreuddannede han sig som læge ved at studere anatomi og fysiologi på Frederiks hospital for at kunne fungere som lægemissionær i Smyrna. Hass' beretninger til Dansk Missionssekskab viser, at han efterhånden fik en del patienter, dog mest fattige jøder, der ikke kunne betale ham for hans tjenester.
83. *Karavanserai* Herberge for rejsende ved karavanevejene.
84. *Arbejde troer jeg der skal blive nok af o.s.v.* 22/12 skriver Hass til J. C. Lindberg i København følgende om Kolds arbejde:
 (Jeg) »forstaar alt, at hvis jeg ikke havde haft Kold med, der snart vil kunne lære saa meget, at han kan rejse til Smyrna (hvor alle kappes om at snyde Fremmede) og gjøre de nødvendige Indkjøb, ville for megen Tid gaae tabt for mig med saadanne Ting, – eller jeg vilde være bleven nødt til at holde en Karl foruden en Pige. Tjenestefolk er ej gode at bekomme her; thi deels er det alene Græker, som *vilde* tjene hos Fremmede, deels ere de græske Tjenestefolk meget bedrageriske og tyvagtige. Dog maae vi see at faae en Pige snarest. Her er det frit med alt, man jager bort hvad man ej længere vil have og gaae de selv bort, maae man og lade dem fare.«
 (Dansk Missionsblad nr. 4, april 1843).
85. *Endnu paa Brevet til Niels Andersen* Fortsættelse af brevet til Niels Andersen fra s. 95.
86. *Bodil* Niels Andersens datter.
87. *H. C. Bøtcher* Niels Andersens huslærer, Kolds efterfølger.
88. *Regnskabet over bogbinderredskaber* Der går 40 Para på 1 Pjaster, 1 Pjaster = ca. 1/12 Rbd., d.v.s. værktøjet har nu kostet ham ca. 125 Rbd.,

- se s. 113 hvor Kold oplyser, at han indtil da har sat 25 Rbd i værktøjet.
89. *Til min Pige!* Digt til Maren Knudsen.
  90. *L. C. Müller* Ludvig Christian Müller (1806-51), kapellan i Ribe 1837-42, præst og seminarieførstander i Snedsted og Ranum 1842-50, præst i Starup ved Haderslev 1851. Kendt historieskribent og grundtvigsk skolemand. Kold havde inviteret ham til et folkemøde i Forballum og kendte ham godt.
  91. *Tolvaarspigens Længsel* Digt til den 12-årige Maren Knudsen.
  92. *Kjære Forældre og Sødskende* Til dette brev er der i Harald Holms udgave af dagbogen brugt det originale brev. Der er visse (ubetydelige) forskelle mellem kladden her og brevet.
  93. *Hass' økonomi og hjemrejse* L. D. Hass vendte tilbage til Danmark sommeren 1846 efter hustruens død et halvt år i forvejen og efter at have været i stadig brevvæksling med Dansk Missionsselskab om sin økonomi og sine efter Dansk Missionsselskabs opfattelse for beskedne missionsresultater. Efteråret 1846 rejste han igen til Smyrna med økonomisk støtte fra Dansk Missionsselskab. Han havde da giftet sig med *Johanne Ipsen*, født 1816, datter af en københavnsk urtekræmmer og efterladt sine to yngste børn hos sin tidligere svigerfamilie i Sønderjylland. Sommeren 1847 vendte han tilbage til Danmark, efter, som han skriver hjem at have været »blændet af et ugrundet Haab om betydelig Virksomhed i Smyrna.« (Brev til familien fra juni 1847, citeret i Sev. Sørensens utrykte biografi om Hass, der opbevares på Landsarkivet i Aabenraa).
  94. *Kolds økonomi og hjemrejse* Marts 1844 skilles Kold fra familien Hass og slår sig ned som bogbinder i Smyrna. Han klarer sig efterhånden godt økonomisk (jvf. regnskabet sidst i dagbogen) og har ved hjemreisen til Danmark foråret 1847 foruden at have sendt penge hjem sparet så mange op, at han kan bruge dem som økonomisk grundlag at starte sin »højere Folkeskole« på i Ryslinge 1851.
  95. *Kjære Knudsen!* Brev til Knud L. Knudsen.
  96. *Pastor Hagen* Laurits Christian Hagen (1808-80), præst i Mjolden efter L. D. Hass 1840, i Stepping-Trørup 1850 frimenighedspræst i Kerteminde 1868. Udgav 1832 »Historiske Psalmer og Rim«, der blev brugt på mange højskoler og friskoler, bl.a. Kolds.
  97. *Hr. Jensen, Deres Søster Stine Larsen, J. Jannubsen, P. Markusen o. s. v.*

- Hr. Jensen, se note 9, de øvrige er fælles venner fra Forballum og omegn.
98. *Kolds bogbinderregnskab* Han overfører 1336 Pjastre og ikke 1396 som nævnt s. 110, se note 88. Han har nu yderligere købt ind for 174 Pjastre, d.v.s. for ca. 15 Rbd.
99. *Hr. Lampisis* Hass' lærer i græsk.
100. *Leidersdorff* se note 19.
101. *Grundtvig* N. F. S. Grundtvig var præst ved Vartov kirke fra 1839.
102. *Maler Poulsen*, se note 18.
103. Παρασ-Χιθύλλα Græsk for Paraskibulla. De græske ord i dagbogen er tydet af prof. J. B. Pinborg, Institut for græsk og latinsk middelalderfilologi, Københavns universitet.
104. *Schauffler* Den tyskfødte missionær udsendt af Det engelske Missionselskab, som familien Hass og Kold havde truffet i Constantinopel. Se s. 81, hvor Kold, staver ham Schjofler. I brevet står:
 »Jeg tager mig den frihed, i tillid til Deres godhed, at underrette Dem om, at jeg er begyndt at drive bogbindervirksomhed, idet jeg dertil har fået det nødvendigste værktøj og materialer gennem Deres ven, Hr. Wolters fra Maltha, og her allerede har aflagt prøver på min kunst og på mine billige priser til fornøjelse for flere af Deres bekendte. Hvis det nu blot ikke er for kostbart at sende bøger frem og tilbage fra Constantinopel, ville jeg også gerne overbevise Dem om dette, hvis De selv eller nogle af Deres venner skulle have arbejde til mig. Boghandler Antonio Dessalos i Smyrna, som De sikkert kender, modtager breve og bøger, når de blir sendt til mig, og jeg beder Dem kun om, at De venligst vil underrette mig om, når De vil sende mig noget, om De ønsker bindene meget smukke eller almindelige, af læder eller af hvilken art o.s.v.
- Hilsener fra de Herrer Wolthers og pastor Hass.«
105. Λαμπηαισ græsk for Lampisis.
106. *Hr. Fenger og Boisen* Hr. Fenger, se note 81. Sognepræst F. E. Boisen, Skørpinge (»Budstikke-Boisen«) var medlem af Dansk Missionselskabs bestyrelse.
107. *Grev Knuth* Grev F. M. Knuth til Knuthenborg, medlem af Dansk Missionselskabs bestyrelse.
108. Ραμπιδίσ Græsk for Rampisis, på samme side kaldes brødrene for Lampisis.

109. Φιλολογία Græsk for Philologia.
110. Κρεαδ Græsk for »kød«.
111. Den lille historie: »Se Theodor, i dette hul var der en Rotte, og Katten har ædt og spist Rotten og spist et stort stykke kød af den.«
112. *Denne Dag* Den dag Madam Hass nedkom med sit tredie barn, en datter.
113. μᾶμί Græsk for »amme«.
114. Σελεπέ Græsk for navnet »Selepe«. Hvad »Selepe« siger på græsk kan oversættes ved: »Jeg ved det bedre end jordemoderen«.
115. *Til Foraaret 1845* Formodentlig fejlskrivning for 1846. Kold er født i 1816.
116. *Für einigen Tagen ...* Kolds pennenprøve på tysk:
 »For nogle dage siden talte jeg med en græker, der mente, at Hollands indbyggere kun opholdt sig der om sommeren, thi om vinteren var hele landet oversvømmet, og da boede de i Rusland. Dog mente han, at de den meste tid boede på deres hvide skibe, som de for over alle have med. De skulle have meget græs, smukke okser og heste. En anden græker mente, at nu kunne der slet ikke være nogen nød i Grækenland mere, for de 12 regerende ministre skulle forsyne alle med brød, så man behøvede ikke frygte nogen opstand mere.«
117. *Heute machte ich ...* Idag afregnede jeg med Hr. Hass og nu skylder jeg ham 8 Colonater. Siden 1ste Oktober har jeg haft en indtægt på 13 Col, således at min hele gæld er nu på 9 Col –
118. *Vorgestern ist ...* Iforgårs ankom et dansk skib fra Bornholm og derfor fik jeg skrevet et brev til Mad. Knudsen.
119. *Kolds regnskab december 1844* Som det ses af regnskabet blir frem gennem 1844 Kolds gæld vendt til en formue på 55 spanske Daler i december = ca. 110 Rbd., hvoraf Hass låner ca. halvdelen. 12/12 1844 skriver Hass til Ferdinand Fenger (Dansk Missionselskab) følgende om Kold:
 »Han bor nu for sig selv og ernærer sig som Bogbinder meget godt. Hans mangehaande Samfærdsel med de Indfødte Grækere giver og Anledning til alvorlige Samtaler, især nu, da han har Sproget saa temmelig i sin Magt. Rædsel og Afskye for det gruelige Liv her finder Sted har grebet ham, og idet han paa en naiv Maade aabner deres Øjne for deres Elendighed stifter han vistnok en deel Gavn. Da saaledes et ungt Menneske her ønskede at tale med ham og som har laant nogle

Bøger af mig, engang i fleres Nærværelse gjorde ham det Spørgsmaal (vistnok dengang med en Ræv bag Øret), hvorfor man ikke med mere Iver søgte at gjøre Proselyter blandt Grækerne? svarede han: »fordi vi have slette Folk nok imellem os selv, og da man nu næsten ikke kan træffe nogen Græker uden at han er en Tyv eller Skjelm, Bedrager eller Løgner, og det saa aabenbart at han ikke føler mindste Skam derover, saa vilde vor Kirke kun være daarligt tjent med at faa saadanne Folk førend de omvendte sig.«

(Dansk Missionsblad nr. 2, februar 1845).

120. 1846 Der mangler regnskab for 1845.
121. *Ernesti* J. A. Ernesti (1701-81) berømt tysk bibelfortolker.
122. *Paul+Virgil* Formodentlig bøger af Paulus og Virgil.
123. *Spanske Daler* står ikke i originalen, tilføjet for at man kan sammenligne beløbet med overskuddet fra 1846 og januar 1847. 320 spanske Daler = ca. 640 danske Rigsbankdaler er altså det beløb Kold april 1847 har sparet sammen som bogbinder i Smyrna, og som han medbringer syet ind i foret på rejsen hjem, der starter samme måned. Han regner med at bruge ca. 90 Rbd på rejsen hjem, jvf. brevet til forældrene 14/9 1843, her s. 134. I brevet til forældrene fra Wien 29/10 1842 regner han med kun at skulle bruge 50 Rbd til hjemrejsen (se s. 46). I 1844 har han forhøjet beløbet noget, og det er muligt han på den tre måneders fodrejse hjem fra Triest brugte noget mere end det beskedne beløb, der her er anslået. Men 4/9 1849 skriver han fra Sdr. Felding i Vestjylland, hvor han er huslærer hos pastor Østergaard, til vennen P. K. Algreen i København, at han planlægger at købe en gård i Ryslinge på Fyn, hvor han vil starte sin egen højskole. Den regner han med vil koste 2000 Rbd, og han oplyser, han selv har sparet 500 Rbd op til formålet. Det er utvivlsomt pengene fra bogbindervirksomheden i Smyrna, han her tænker på.
(Brevet er trykt hos A. Austlid: Christen Kold, 1915, s. 64. Findes i original i Christen Kolds Privatarkiv, læg 10, Rigsarkivet).

Christen Kold, der var en af banebryderne for de grundtvigske skoletanker, rejste i sine unge dage som huslærer hos præsten Ludvig Hass til Lilleasien, hvor Hass skulle virke som missionær. Det kom til et brud mellem dem, hvorefter Kold nedsatte sig som bogbindermester i Smyrna, indtil han i 1847 drog tilbage til Danmark, hvor hans livsgerning ventede ham.

Det er en fuldstændig udgave af hans dagbog fra rejsen, som nu udgives med indledning og noter og illustreret med Kolds egne tegninger.